

Commissie van Openbare Onderstand Mechelen

Voorzitter: De heer Notaris M. LEJEUNE.
Leden: Mevrouw H. BOUCHERY-HARDIJS.
De Heren C. NEEFS.
F. MEYSMANS.
Mejuffer M. DE PRETER.
De heren J. APERS.
J. EMMERECHE.
V. LE MAITRE.
A. HOUTEKIER.
J. SCHWEITSER.

Secretaris: De Heer E. VERHULPEN.

Ter inleiding

Na de geautorizeerde uitspraak van de eerste Algemene Rijksarchivaris van België werd de rijkdom van de Mechelse archieven daarna nog ettelijke malen geroemd. Deze administratieve weelde en diversiteit is nu in niet geringe mate aangevuld en uitgebreid door de goede zorgen van de Commissie van Openbare Onderstand van Mechelen. Met haar inventaris te laten opmaken zet ze haar rijkge vulde schatkamer open voor de zoekers op de sociaal-economische en humanitaire terreinen, terwijl de andere domeinen, reeds door de vroeger bekende Mechelse documenten bestudeerd, thans een sterkere, meer accurate belichting ontvangen.

Één oogopslag op de bladwijzer volstaat om deze lokkende bronnenrijkdom te onderlijnen. Inderdaad, naast de archieven van de Gemene en Parochiale Huisarmen beschikken we over de dokumentatie van de drie voornaamste H.-Geesttafels, met uiterst waardevolle inlichtingen omtrent de vier andere; over de dokumentatie van de gasthuizen en godshuizen, van de vondelingen en armenscholen, van de arme gevangenen en de *pixis cleri*, die te zamen het voorwerp uitmaken van het eerste deel van het tegenwoordig inventaris. De archieven van het Groot en Klein Begijnhof – met speciaal deze van de drie vergaarde conventen – vormen de inhoud van het tweede deel.

Deze rijkdom dreigde in de meidagen 1940 door de brand vernietigd te worden zonder het voorzichtig vooruitzicht van de huidige secretaris, de heer Edmond Verhulpen, die alle bestaande dokumentatie van het Ancien Régime enkele maanden te voren in een speciale kamer had laten opbergen. Toen de brand uitbrak wist de huisbewaarder, A. Verschueren, deze schatten met het grootste deel van de 19e en 20ste eeuwse archieven, dank zij de belangloze hulp van wezenkinderen en vluchtelingen, in veiligheid te brengen.

Hierover geven we een uitgebreid historisch overzicht, waarin evenwel de volledige geschiedenis van de verschillende instellingen en fondaties niet mag of kan verwacht worden. We plaatsen ons derhalve op een statistisch en organisatorisch standpunt, omdat deze meest van belang zijn voor de vorming en het begrijpen van de archieffondsen. Bouwen, verbouwen en aanbouwen, hoe belangrijk ook voor het prestige van deze of gene gemeenschap, worden bijgevolg slechts vluchtig aangeraakt.

De H.-Geesttafels van Mechelen.

Hoe eigenaardig ook, de eerste en meest voorname instelling tot leniging van de armoede heeft omtrent haar inrichting, herkomst en betrachtingen, buiten de financiële rapporten, cijnsboeken en charters, geen dokumentatie achtergelaten. De Heer J. Withof,

die aan deze H.-Geesttafels te Mechelen ¹ een proefschrift heeft gewijd, moest deze lacune reeds betreuren, zodat hij zich voor de oorsprong diende te bepalen tot gissingen en zijn uiteenzetting heeft geschraagd op de Huisarmen. De mogelijkheid bestond evenwel nog dat na de Heer Withof, die zich haast uitsluitend op de stedelijke documentatie had moeten baseren, en buiten een vijftal citaten het fonds van de C.O.O. noodzakelijkerwijze onverlet liet, het geklasseerde archief uit een of ander register de oplossing zou presenteren. Ook deze verwachtingen werden teleurgesteld: geen enkele documentatie omtrent het ontstaan, herkomst en doelstelling van de H.-Geesttafels viel onder de hand, omdat in haar eeuwenlange geschiedenis deze inrichting er nooit een opmaakte, zoals we verder zullen aanduiden. We zijn derhalve genoopt deze organisatie broksgewijze samen te stellen.

Daarom moeten we onze toevlucht nemen tot de verklaringen van het einde der 18^e eeuw. Voor de Sint-Rombouts- en O.L.V.-parochie zij deze echter zeer laconisch. Zo vermelden ze voor eerstgenoemde dat de stichting in de tijd niet is te situeren. Alleen vernoemen ze in de archieven het bestaan van een cijns uit 1314! De instelling heeft tot doel de armen aalmoezen uit te delen ².

Het rapport voor de O.L.V.-parochie is enigszins uitvoeriger ³. De H.-Geesttafel werd door verscheidene personen gesticht, doch wanneer is totaal onmogelijk uit te maken. Ze heeft tot doel de armen te onderhouden t.t.z. de gewone en de schamele, benevens de vader- en moederloze kinderen en de simplen van geest volgens een overeenkomst tussen de verschillende parochies.

Heel wat nuttiger zijn ons de bescheiden omtrent de H.-Geest van Sint-Jan, afgeleverd ingevolge de decreten van Maria-Theresia op 20 maart 1775, alsook op 10 Brumaire Jaar III ⁴. Spijts naarstige opzoekingen, zeggen ze, kan geen juiste datum aangeduid worden voor de stichting. Zelf hebben we in de charters kunnen nagaan dat tot het begin der 14^e eeuw er slechts sprake is van de H.-Geest van Mechelen. Rond dit tijdstip gebeurt de splitsing, zodat de stichting van de verschillende parochies ook deze van de H.-Geesttafels met zich bracht, doch enige decaden later. De goederen van de bestaande H.-Geest werden overgedragen op deze van Sint-Rombouts.

Ieder parochie heeft derhalve een H.-Geesttafel, bestuurd door twee H.-Geestmeesters of Provisours, aangeduid door het stadsbeheer. Is één van beide overleden, dan kiest de overblijvende een kandidaat tussen de voornaamste parochianen en stelt deze voor aan de magistraten. De rentmeester wordt aangesteld door de provisours. Tegen een wedde van 60 gulden en gratis huisvesting in het H.-Geesthuis – of 5% van de ontvangsten in O.L.V.-parochie – beredert hij de financies van de inrichting, doet de distributies op de “deeldagen” en legt de balans voor aan de afgevaardigden van de aartsbisschop, aan één commoignemeester, twee schepenen en één secretaris van de stad.

De inkomsten dienen vooreerst om de cijnzen en andere lasten af te lossen, die wegen op de H.-Geestgoederen, om de verplichtingen der fondaties en de bedelingen van brood te bekostigen. Vervolgens aanvaardt de H.-Geesttafel van de parochie de verlaten kinderen, die beide ouders verloren. Ze worden gevoed, gekleed en ontvangen het nodige tot de ouderdom van 18 jaar. Komen ze eerder te sterven, dan neemt de instelling ook deze onkosten voor haar rekening. Ten slotte betaalt ze haar deel in de uitgaven ten bate van de geesteszwakken van de stad volgens de speciale overeenkomst ⁵: de Gemene-Huisarmen en de zeven H.-Geesten van Mechelen dragen ieder de helft. Deze belooft, op 31 oktober 1786, 542 gulden 7 stuivers 9 penningen. De H.-Geesttafels van Sint-Rombouts- en O.L.V.- parochie staan elk in voor 135 gulden 11 stuivers 11 penningen, deze van Sint Catherina, Sint-Jan, Sint-Pieters voor 67 gulden 15 stuivers 11 penningen elk; Hanswijk en Nekkerspoel ieder voor 33 gulden 17 stuivers 11 penningen.

¹ Cfr. *Handelingen van de Oudheidkundige Kring van Mechelen*, 1927, blz. 85-134. 1728, blz. 35-89.

² *C.O.O. Mechelen*, N° 8202.

³ *C.O.O. Mechelen*, N° 8404.

⁴ *C.O.O. Mechelen*, N° 8478.

⁵ *C.O.O. Mechelen*, N° 8202.

Het batig saldo van de kas dient om de armen van de parochie te ondersteunen. Deze zijn voor de Sint-Jansparochie 118 in getal en ontvangen iedere maand 7 stuivers. Bij nijpende nood wordt hier nog een aalmoes aan toegevoegd. Gewone en buitengewone onderstand worden bepaald door de toestand van de kas, doch er wordt over gewaakt dat in geen geval de jaarlijkse inkomsten worden overschreden. In tegendeel blijft doorgaans een actief overschot bewaard. Vast evenwel staat het dat de armoede van de parochie, spijs deze instelling en haar goede intenties, spijs de milde giften van ruim bedeelde parochianen aan de pastoors, onmogelijk op bevredigende wijze kan gelenigd worden ten gevolge van de grote lasten, die drukken op de H.-Geesttafels, en de stijging van de levensduurte, die de koopkracht van de oude renten en cijzen gevoelig vermindert.

Daarom werd door de keizer een nieuwe instelling in het leven geroepen. Te Mechelen waren het de Gemene-Huisarmen, een centrale organisatie, met gedelegeerden in elke parochie, die de onderstand oordeelkundiger, doeltreffender en gelijkmatiger verdeelde over gans de stad op een meer bescheidene wijze, in de geest van de schamele armen. Deze inrichting beïnvloedde het optreden van de H.-Geesttafels, die in sommige gevallen geroepen werden om gezamenlijk op te treden. Dit laatste greep reeds veel vroeger plaats, b.v. voor het verdelen van een cijns, wanneer een weldoener het zo besliste, doch in dit geval verschenen alle proviseurs of rentmeesters voor de schepenen, of delegeerden één hunner. Maar verder ging het nooit. Ook nu zou het niet komen tot een overkoepelende inrichting, zoals blijkt uit de afwezigheid van dergelijke archieven. Wel innoveerde het een traditie van eenvormig handelen in de onderscheidene parochies, die niet werd gecodificeerd, evenmin als vroeger de inrichting van de H.-Geesttafels, tot op 19 september 1583 de proviseurs aan de stadsmagistraten een gezamenlijk schrijven richtten. Ze zijn van oordeel, zo verklaren ze, dat de gewone manier van optreden nog nooit werd vastgelegd; daarom verzoeken ze de edilen de volgende artikels een officieel karakter te willen geven. Bij sommige dezer geven ze een appreciatie.

Komt een ondersteunde te sterven, dan betaalt de H.-Geesttafel nooit meer dan een termijn huishuur en een "stotere" eens. Dit werd altijd zo onderhouden, zeggen ze. Het is hem ten strengste verboden zonder toestemming van de H.-Geestmeesters iets van zijn bezit weg te schenken. Hij mag evenmin een testament maken voor notaris, of schepenbrieven laten opstellen, tenzij met goedkeuring van de proviseurs. In het tegenovergesteld geval zijn de dokumenten waardeloos. Dat is, naar hun mening, redelijk en van courant gebruik. De H.-Geesttafel moet beide echtgenoten steunen om te voorkomen dat artificiële huwelijken of deze waar de echtelingen een verschillende parochie bewonen, zouden bevoordeligd worden. Een ondersteunde, zowel als deze die om onderstand vraagt, mag nooit als borg optreden. Evenmin kan hij tot pelgrimage verplicht worden. Dat werd zo van ouds onderhouden. Niemand mag steun genieten of hij moet minstens twee jaar op de parochie gevestigd zijn. Niemand verkrijgt steun zo hij zijn brood kan verdienen en zo hij geen te zwaar huishouden heeft. Worden van alle onderstand uitgesloten: de bedelaars, die langs de deuren schooien, op zon- en feestdagen aan de kerkpoort zitten, want dat ware de luiaardij in de hand werken; de tovenaars, goochelaars of zij die met ongelovigen omgaan; zij die onwettig samenwonen of in overspel leven. Pijpers en speellieden kunnen slechts in uitzonderlijke gevallen aalmoezen ontvangen, daar ze op alle rustdagen de jeugd tot zonde lokken. De uitbaters van slechtbepaalde herbergen, de inrichters van fuif- en braspartijen, zij die kamers verhuren of met deze lui omgaan mogen nooit steungelden verwachten, evenals zij die de H.-Geestgoederen verkopen en de aalmoezen opdrieken. Alle erfenissen van ondersteunden komen bij hun afsterven ten goede van de H.-Geesttafel, voor het geval dat ze geen kinderen hebben, waarvoor ze moeten werken. Komt een weduwe of een weduwnaar zonder kinderen in het gasthuis ter verpleging, dan heeft dit laatste de gelden. Sterft de patiënt er, dan erft het al wat hij aan kleedsel binnenbracht. Het overige komt ten goede van de ondersteunende H.-Geesttafel. Dit was onbesproken en van regelmatige toepassing, tot de moeder van het gasthuis voor kort de helft van het bezit opeiste. Worden H.-Geestkinderen of ondersteunden ziek – en zijn er in de familie geen andere onderstandontvangers – dan mogen de gelden door vreemden opgetrokken

worden, doch de rentmeesters zullen de godspenning maar met de instemming van de proviseurs overmaken ¹.

Buiten deze algemene gegevens om de inrichting en de werking van de H. Geesttafels aan te tonen, bevatten deze rapporten aan Maria Theresia ook particuliere aanduidingen omtrent elke dezer tafels. We kunnen alleen deze aanhalen van Sint-Rombouts, O.L.V.-over-de-Dijle en Sint-Jan, doordat de andere waarschijnlijk in de brand van 1940 verdwenen. De eerstgenoemde geeft ons enkel inlichtingen betreffende het bezit. Aan landerijen heeft de Sint-Romboutstafel 64 bunder, of een jaarlijkse ontvangst van 1680 gulden in ronde cijfers; de 7 ½ bunder beemd brengen 109 gulden op; van 36 ½ bunder bos werden landerijen gemaakt en geven 739 gulden per jaar. Van de resterende 21 bunder heeft de H.-Geesttafel van Sint-Rombouts 1524 gulden. Het H.-Geesthuis geeft op zijn beurt nog 120 gulden 's jaars en de kleiputten te Niel 400 gulden.

De instelling bezit bovendien een kapitaal van 70.339 gulden, met per jaar een interest van 2488 gulden. Daarbij komen de 128 gulden aan cijzen, de 112 gulden korencijzen, 10 gulden schaalgeld, 23 gulden aan speciale ontvangsten en 9 gulden winst van het bakken van steen. De totale jaarlijkse ontvangst bedraagt derhalve ongeveer 5616 gulden. Deze cijfers zouden hun volle betekenis bekomen hebben indien we beschikten over het getal ondersteunden samen met de andere uitgaven aan onderhoud van gebouwen, de wedden en de bedrijfskosten ².

De inlichtingen voor de O.L.V.-parochie zijn veel klaarder en uitgebreider. We bevestigen de aandacht erop dat we in deze parochie geen onderscheid te maken hebben tussen de H.-Geest en de Huisarmentafel, omdat daar, volgens een logische beredenering, alle gelden in één instelling werden samengebracht: de H.-Geest en Huisarmen van O.L.V.-parochie. Buiten dezer gelden vinden we talrijke fondatiën tot steun van den arme, waarvan de collatie behoort hetzij aan de pastoor-deken, hetzij aan één der onderpastoors ³. Eerstgenoemde beheert alzo een gedeelte van de stichting Medina-Roose, de 18 gulden 10 stuivers voor de zieken in het Gasthuis, komende van de 700 gulden der stichting Neefs Magdalena. Voor het aankopen van klederen voor de eerste kommunikanten heeft hij 35 gulden uit de 1.000 gulden, die Rombout Mollemans daarvoor had bestemd. Verder trekt hij ongeveer 9 gulden uit de 750 gulden van juffrouw Danesijn, die evenwel het grootste deel der stichting aan de armen van Hanswijk voorbestemde. Deze van de O.L.V.-parochie verdelen verder 18 gulden uit een kapitaal van 600 gulden, 48 uit een kapitaal van 1600 gulden, 40 gulden intrest van 1000 gulden; 57 gulden 10 stuivers komen hen van de 1250 gulden der stichting Van de Wiele, 17 gulden 2 stuivers uit een fondatie van 500 gulden en ten slotte 78 gulden 15 stuivers uit een kapitaal van 2215 gulden. Bovendien ontvangen de armen van de catechismus speciale steungelden, te weten 15 gulden uit een kapitaal van 500 gulden, 34 gulden 15 stuivers 3 oorden uit een legaat van Velasco, 18 gulden uit een fonds van 600 gulden en 42 gulden uit de fondatie Antoon Verbeeck (1200 gulden). De oudste onderpastoor heeft de beschikking over een jaargeld van 60 gulden uit de 2000 gulden van het legaat van pastoor-deken Van Slabbere terwijl de jongste 72 gulden 16 stuivers trekt voor de armen.

Deze distributie onder de verantwoordelijkheid van de pastoor-deken, of liever van de parochiale geestelijkheid, heeft geen bijzondere benaming. De bedéling gebeurt volgens hun eigenmachtig goedvinden. Het getal begunstigden is onbepaald, want in principie hebben alle armen der parochie er recht op. Maar in de practijk gebeurt de schifting enerzijds volgens de staat van behoefte en anderzijds volgens de bestaande middelen. De aalmoezen worden uitgekeerd onder de vorm van geld, doch aan de kommunikanten worden bij voorkeur klederen en schoeisel overhandigd. Uitzonderlijk worden ook medicamenten in rekening gebracht.

Het ware evenwel verkeerd te menen dat de gelden van al deze stichtingen integraal aan de armen ten goede kwamen. Alzo werden de gelden ten voordele van de armen van de catechismus verminderd met 62 gulden 14 stuivers 1 oord voor de muziek

¹ *AM*, Inventaris t. VI, blz. 72.

² *C.O.O. Mechelen*, N° 8202.

³ *C.O.O. Mechelen*, N° 8404.

gedurende het lof, met de onkosten voor het aanschaffen van de prenten, die aan de catechisanten werden uitgedeeld, met het loon van de muzikanten, die spelen gedurende de kommuniemis, en met de kleine prijzen, die te dezer gelegenheid worden aangekocht. Alles tezamen voor meer dan 100 gulden.

Al is het patrimonium van de O.L.V.-parochie niet zo omvangrijk als dat van de Sint-Romboutskerk, toch is het lang niet onbeduidend. Aan land bezit ze 53 bunder 3 dagwand 70 roeden, of een jaarlijks inkomen van 1379 gulden; aan beemden 9 bunder 3 dagwand 58 roeden of 404 gulden. Ze heeft slechts 1 bunder 3 dagwand 31 roeden bos en 4 huizen, of – voor deze laatste – 168 gulden per jaar. De H. Geest kan beschikken over een kapitaal van 25.304 gulden, die een interest geven van 1037 gulden. Ten slotte heeft hij nog een cijns van 87 gulden. Het inkomen mag derhalve gerekend worden op 3.076 gulden. De rekening van augustus 1780 tot Kerstmis 1785 spreekt van een ontvangst van 20.725 gulden of ongeveer 3.768 gulden per jaar.

Met deze gelden steunt de parochie 220 mensen, rekening gehouden met de graad van hun ongeluk. Daarbij komen nog de onkosten van het onderhoud van de vader- en moederloze kinderen. Aan al deze mensen reikt de H.-Geest van Kerstmis tot Pasen en roggebrood uit. Hij draagt ook het achtste deel van de onkosten tot onderhoud van de simpelen der stad. Van de inkomsten moeten nog afgetrokken: het loon van de bakker, de gelden voor de reparatie van hoeven en huizen; de uitgaven voor de bossen, alsook de wedde van de rentmeester. We mogen deze som schatten op ongeveer 2.900 à 3.000 gulden.

De uitgaven van de Sint-Jansparochie belopen per jaar – voor onderstand zowel als de onvermijdelijke administratieonkosten – 2116 gulden. Het getal ondersteunden kan lastig gegeven, omdat het niet standvastig blijft, maar afhangt van de geldelijke toestand en van de vrije beschikking van de proviseurs, al zagen we voor 1775 een getal van 118 vermeld. Deze uitgaven worden geschraagd door 22 bunder land 8 ½ bunder beemd, 1 bunder 1 dagwand bos, 7 huizen en een kapitaal van 19.200 gulden. Alles samen geeft een jaarlijks inkomen van 2272 gulden, zodat er naar loffelijke gewoonte een kleine boni overschiet. Deze uitgaven tracht de Pastorana op 24 oktober 1695 te verminderen. Hij stelt namelijk de vraag of de bijdrage voor de uitdrijving van de vreemde bedelaars niet kan verlicht worden, daar de H.-Geest in vergelijking met de Huisarmen juist het dubbel moet betalen. Maar zijn aanvraag is ook interessant op een ander domein, vermits hij de verklaring aflegt dat de H.-Geest en de huisarmen volkomen onverenigbaar zijn ¹.

Van de vier andere H.-Geesttafels bleef geen spoor over buiten de aangeduide registers. De inrichting is er zeker zoals bij de vorig besproken zuster-instellingen. Het komt er derhalve enkel nog op aan hun juiste plaats te bepalen in de gemeenschap volgens de gepresenteerde bilans. Tussen 16 oktober 1789 en 7 floréal VI stelt de H.-Geesttafel van Sinte-Catharina 24.303 gulden aan inkomsten tegen 24.104 gulden aan uitgaven. Ze blijft bijgevolg met een zeer minieme boni van 199 gulden. De H.-Geesttafel van Nekkerspoel ontvangt in het jaar 1796-1797 een totale som van 1774 gulden tegen een passief van 1684 gulden, een miezerig overschot van 89 gulden. Dit van Hanswijk beloopt maar 7 gulden voor de periode van 1794 tot 1 floréal VI, vermits de 2252 gulden der ontvangsten een uitgave van 2245 gulden moesten dekken.

Hier lijkt het wel of de proviseurs afbreuk deden aan hun voorzichtige taktiek, die er in bestond ieder jaar met een geruststellende boni af te sluiten. We trekken evenwel de aandacht op het feit dat in deze bilans telkens de eerste jaren werden begrepen van het Franse regiem, wanneer rekening diende gehouden met verschillende gemoedstoestanden, die bij het opmaken der rapporten van doorslaande invloed waren.

De gemene Huisarmen.

Het ontstaan van de Gemene-Huisarmen wordt algemeen geplaatst bij de editie, door Karel V, van de ordonnantie van 7 oktober 1531, ingegeven door het voorbeeld van

¹ *C.O.O. Mechelen*, N° 8478.

de stad Ieper. Daarop publiceerde Mechelen een algemene ordonnantie op 5 mei 1545, na goedkeuring van het project door de Grote Raad op 14 april van het zelfde jaar ¹.

Het eerste punt handelt over de rabbouden, de trawanten, de bedelaars en het bedelen. Geen bedelaar mag het grondgebied van stad of provincie Mechelen komen bewonen, tenzij hij bij machte is te bewijzen dat, ten gevolge oorlogsomstandigheden, brand of overstroming zijn have en goed verloren gingen. In dergelijk geval wordt de ongelukkige gehuisvest en onderhouden met de gelden van de gemene huisarmen, zo de stad van herkomst in de onmogelijkheid verkeert deze hulp te bieden. De armen, die de stad bewonen vóór het keizerlijk mandement van 1531, mogen blijven – al zijn ze burger of niet – en van de onderstand genieten onder voorwaarde door persoonlijk en regelmatig werk in de mate van het mogelijke in hun onderhoud te voorzien. Wordt deze conditie niet vervuld, dan volgt onverbidde uitdrijving. Eens gesubsidieerd is het hun verboden herbergen of andere suspecte plaatsen te bezoeken, waar de steungelden zouden kunnen verkwist worden. Zijn ze daar aangetroffen, dan krijgen ze drie dagen water en brood. Het genot van bier is hun daarom niet ontzegd, want de inrichting der gemene huisarmen zorgt er voor af en toe een pot tot recreatie uit te delen.

De ordonnantie zet tevens de burgers aan de bedelaars geen geld te geven. Op hun parochie gelasten de huisarmmeesters zich met het inzamelen van de aalmoezen, één- of tweemaal per maand; wel is het toegelaten arme, brave lieden een godspenning te jonnen, doch dan bij dezen in huis. De aalmoezen worden door de gemene huisarmen omgezet in steungelden, die de man, als hoofd van het gezin, persoonlijk moet komen optrekken om zich te laten kennen, de controle te vergemakkelijken en de straf mogelijk te maken. Werkt de echtgenoot echter op de aangeduide uren, dan mag hij zich door zijn vrouw laten vervangen, desnoods zelfs door zijn kinderen. Per gezin tekenen de huisarmmeesters de samenstelling op, alsook de specifieke noodwendigheden, ten einde oordeelkundig de portie en aard te kunnen bepalen.

In gevolge de keizerlijke mandementen, artikels 17 en 26, zullen de mechelse magistraten vier regenten of superintendenten der armen aanstellen. In eerste instantie zijn het Joachim Roelants, geneesheer, Aart Staes, Niklaas Lepostole en Jan De Geus. Ten uitzonderlijke titel fungeren twee heren slechts twee jaar; twee andere notabelen vervangen de uitredenden en van dit moment blijven de verkozen personen vier jaar in dienst, met tweejaarlijkse vervanging. De heren vergaderen om de twee dagen of ten minste drie maal per week in de Sint-Romboutskerk, bij voorkeur op maandag, woensdag en vrijdag, om de nodige beslissingen te treffen. In elke parochie, naar gelang de oppervlakte, hebben ze een aantal caritaatmeesters die, ieder in hun wijk, de armen gade slaan, de steungelden uitdelen volgens hun persoonlijke gewetensvolle overtuiging of naar de aanduidingen van de superintendenten. Stellen deze wijkmeesters tekortkomingen vast, dan verwittigen ze aanstonds de superintendenten, die, na overleg met eerstgenoemde, de beslissing treffen.

Superintendenten en caritaatmeesters letten nauwkeurig op de eigenschappen en de gebreken van hun beschermelingen om het gezin efficiënt te kunnen steunen. Alzo ontvangen dronkaards en twistzieken geen geld, doch brood, hout en klederen. Gezonde huisvaders zullen werken, getrouw hun loon afgeven om de onderstand verder te genieten. Zieken, gebrekkigen en kraamvrouwen worden regelmatig bezocht door superintendenten en wijkmeesters, die financiële steun, linnen en spijzen ten gepasten tijde overhandigen. Oude, kranke poorters gaan naar de godshuizen. Wezen en vondelingen ontvangen uit deze bron de nodige fondsen voor hun opvoeding.

Buiten deze spontane aalmoezen mogen de superintendenten hun geldmiddelen aandikken door collecten en toevallige giften. De eersten worden ingezameld in de kerken, kloosters en andere geschikte plaatsen, waar een kist of een offerblok zal geplaatst worden, voorzien van twee of drie sloten, waarvan de superintendenten alleen de sleutels bewaren. Betrouwbare personen zamelen gelden in bij de kooplui op de markten en in de herbergen; zelfs passanten en buitenlieden krijgen alzo de gelegenheid voor dit menslievend werk hun obool te storten. Slechts om pasmunt te zoeken mag de inzamelaar het geld aanraken. Op zon- en feestdagen houden de caritaatmeesters een

¹ A.M., C Magistrat Ordonnances, S V, N° 1 (B), folio 171 en volg.

omhaling in de kerk, onder de hoogmis, in koor en beuken. Eerlijke lui nemen deze taak over in de kloosters. Deze laatste, te weten Pitseburg, Bethaniën, Blijdenberg, de Begaarden, de O.L.V.-Broeders, de kloosters van Muizen, Leliëndaal, Rozendaal en het Begijnhof worden aangemaand wekelijkse stortingen te doen ten voordele van de armen, alsook van hen die, ondanks hun goede wil, onmogelijk hun gezin kunnen onderhouden, en om de leeglopers te beteren. In gevolge artikel 23 van de keizerlijke ordonnantie sporen de mechelse magistraten de geestelijkheid, de notarissen en secretarissen aan hun medeburgers de raad te geven met de arme stadsgenoten hun goederen te delen.

Maken deze laatsten hun beklag, dan verzenden de priesters ze naar de superintendenten, die er ook van verwittigd worden in geval de aalmoezen niet wel besteed worden of zo sommige armen ze niet durven vragen. De superintendenten worden er eveneens van ingelicht wanneer ondersteunden een beduidende erfenis mochten trekken.

Al deze aalmoezen en giften mogen slechts één massa vormen, zodanig dat in elke kerk alleen die gaven bewaard blijven, die er specifiek per testament geschonken werden. De fondsen zullen in een koffer bewaard blijven, onder vier sloten, zodat voor de geldzaken de vier superintendenten verplicht zijn collegiaal te handelen. Ook de bedelingen door de godshuizen moeten, na advies van wethouders en superintendenten, uit die algemene kas genomen. Laatstgenoemden geven jaarlijks rekenschap over hun beheer in een openbare plaats – volgens artikel 16 van de keizerlijke ordonnantie – in aanwezigheid van alle burgers die willen opkomen.

Geven deze superintendenten alle bevelen tot uitvoering, dan beheert de rentmeester het patrimonium zakelijk, t.t.z. hij int de gelden, betaalt de onkosten, doet de reparaties, op bevel van de superintendenten, uitvoeren. De functie zal toegekend worden in een openbare aanbesteding aan de kandidaat die het minste er voor vraagt. Over het beheer brengt hij jaarlijks verslag uit aan de afgevaardigden van de magistraten in tegenwoordigheid van de superintendenten, die ook de rekeningen van de godshuizen en gasthuizen aanhoren om eventueel het overschot te kennen, dat in de gemeenschappelijke kas moet verdwijnen.

Zo luidt de ordonnantie van 1545 te Mechelen. Maar deze heeft de instelling van de Gemene-Huisarmen niet in het leven geroepen. Want daarvoor is de beschrijving van de organisatie te omstandig. De stad begeert andermaal een netelige toestand op te lossen, zodra het eens te meer bleek dat de bestaande instellingen daar tegenover onmachtig stonden. Inderdaad, Mechelen was reeds in eigen naam en in deze van de superintendenten opgetreden ten overstaan van de ordonnantie van 1539¹ in de maand september. Ze gaf toen reeds bevelen, waarvan we de klanken terug vinden in deze van 1545. Ook toen waren de aalmoezen ontoereikend. Daarom kregen sommige armen de vergunning tot bedelen tussen 11 en 14 uur, onder voorwaarde het voorgeschreven kenteken te dragen. Deze armen poogt ze geleidelijk in aantal te verminderen door nieuwe scholen met een verplichtend onderwijs, waarmede ze de toekomstige burgers tegen bederf wil vrijwaren en de lust geven een renderend ambacht uit te oefenen.

Dan reeds troffen de magistraten de beslissing, na besprekingen met de adviseurs, alle inkomsten van kerken, godshuizen en gasthuizen in één pool te verenigen om de ordonnantie van 1531 stipt uit te voeren. Enkelen hunner hadden zelfs een onderhoud met de vice-commandeur en een officier van de orde van Pitseburg. Bij wijze van proef zou deze commanderie haar bedelingen aan de poort stop zetten, doch in de plaats daarvan aan de armen van O.L.V.-parochie en van Hanswijk honderd viertelen rogge schenken, tot de stad de noodwendigheden van het pauperisme nauwkeurig zou kennen. Een verandering in Pitseburg's bestuur vernietigt deze overeenkomst. Het geding komt voor de Grote Raad, die, op 19 en op 27 september een rechtsbescheid geeft, dat Pitseburg verplicht alle weken twee viertelen rogge te schenken aan de armen van beide parochies. De partijen gaan akkoord in principieel, doch de begindatum voor de uitvoering brengt onenigheid. Inderdaad, de stad rekent van de dag der weigering, terwijl de commanderie vertrekt van de datum van het arrest. Een tweede maal krijgt de stad gelijk. Pitseburg zal derhalve de twee viertelen rogge per week

¹ A.M. Roodboek, IV, blz. 223-228.

uitgeven, plus de vereffening van de opgelopen schade en het verbod aan de poort nog aalmoezen uit de delen buiten de aangenomen uren.

Maar deze inrichting duidt eveneens op de bestaande organisatie van de Huisarmen. We zijn derhalve gerechtigd de aanvangsdatum nog verder achteruit te schuiven, temeer doordat paus Innocentius VIII in maart 1485 verklaart dat onder de benaming Gemene-Huisarmen moet verstaan worden de gemene schamele huisarmen en dat het legaat van 5.200 gulden, door Jan Coolmans geschonken, hun moet overhandigd worden ¹.

Meteen hebben we het wezen en het begin der instelling. Het betreft hier de ondersteuning van de "schamele armen" – alhoewel dit begrip nog sterk afwijkt van het onze – door een pas gecreëerde instelling, zodat het verschil met de H.-Geesttafels nog van ambtswege door de paus moet aangegeven worden. Tevens bemerken we dat het nieuwe organisme, spijts de officiële inrichting en erkenning door stadsbestuur en keizerlijke ordonnanties, aan het wereldlijk en kerkelijk gezag is onderworpen. Deze dubbele inmenging leidt regelmatig tot pijnlijke wrijvingen, veelal omwille van détailkwesties, doch soms ook ingevolge meningsverschillen van oneindig diepere betekenis, zoals in 1592 ².

Het vicariaat van het aartsbisdom Mechelen, sede vacante, beweert dat, volgens de besluiten van het Concilie van Trente, de bisschoppen in hun dioceses superintendenten zijn van alle legaten aan geestelijke plaatsen, hospitalen, armen, colleges, en dergelijke, zelfs zo ze door de donateurs werden uitgesloten. Dientengevolge had de overleden bisschop de magistraten voorgehouden hem als dusdanig neven hen te erkennen. Na rijp overleg gaf de stad hem de eerste plaats in het aanhoren van de rekeningen. Met deze tegemoetkoming bleef de prelaat rustig. Nu echter eisen de vicarissen uitbreiding. De stadspensionaris Paul Christynen weigert de stedelijke opvatting te herzien. Hij wordt gevangen gezet en beboet met 100 gouden realen. De Grote Raad duidt twee commissarissen aan, de heren Jan Charles en Willem de Vendevilla, om de standpunten te aanhoren. De stad wil de aartsbisschop als mede-commissaris erkennen en hem zelfs het eerst laten vernoemen. De magistraten zouden bij de auditie der rekeningen aanwezig zijn op gevaar van nulliteit. De vicarissen zouden geen gezag hebben in de administratie der godshuizen, H. Geesttafels en dies meer. De leken zouden onder het toezicht staan van de stad. Iedere partij bleef derhalve op haar standpunt.

De commissarissen troffen een beslissing die beide partijen trachtte te bevredigen, maar met een lichte voorkeur aan de stad. Voor de auditie van de rekeningen der godshuizen, gasthuizen, H.-Geesttafels, Huisarmen en andere pieuze fondaties moeten de vicarissen verwittigd worden, zodat ze aanwezig kunnen zijn. In dit geval komen ze op de eerste plaats en ondertekenen de rekeningen in eerste instantie. Ze moeten evenwel bij het sluiten van de rekeningen de stad erkennen, maar zonder uitbreiding tot de fondaties waar ze nu niet in betrokken zijn. De burgerlijke overheid heeft bovendien het toezicht op de leken. Het benoemen en het afstellen van het personeel, het uitdelen van de onderstand en de dispositie over de goederen van deze instellingen blijven zoals voorheen.

Wrijvingen, meningsverschillen en disputen tekenen al langs om meer de functie duidelijker af en vervolledigen de reglementen en voorschriften. We bekomen alzo een zeer uitvoerige beschrijving van de ganse organisatie, in tegenstelling met deze van de H. Geesttafels, die met hun eeuwenlange praktijk haast geen enkel reglement hebben uitgegeven ³

Veertien dagen vóór Allerheiligen overhandigen de uittredende superintendenten aan de stadsmagistraten de naam van vier notabelen om daaruit de beide effectieve regenten te kiezen, zoals de keizerlijke en stedelijke ordonnanties van 1531 en 1545 het voorschrijven. Alleen de schepenen in functie en de burgers boven de 65 jaar zijn

¹ A.M., Privilegien van Mechelen, III, blz. 102-105; Chronologische Aanwijzer 1485, blz.701.

² A.M., Roodboek. V. blz. 206-214.

³ C.O.O. Mechelen. 8078

gerechtigd hun aanstelling te weigeren, conform het decreet van 24 oktober 1718. Later, wanneer de inkomsten van de gemene huisarmen zodanig geslonken zijn dat ze ontoereikend werden, is het traditie dat veel aangestelde burgers zich eenvoudig vrij maken door afkoping, hetzij voor een periode, hetzij voor hun geheel leven. Maar langs de andere zijde worden de superintendenten ontslagen van de burgerwacht, in ruil voor de prestaties en de voorgeschoten gelden.

Bij het aanvaarden van hun ambt leggen de aalmoezeniers een eed af, zoals blijkt uit de voorschriften van de ordonnantie van 16 mei 1552:

"Totten dienste daertoe ic genomen ben om berechter te zijne van de armen binnen der stede van Mechelen daer sel ic wel ende getrouwelijck toegaen enenyegelijcken tzijnen rechte. Ic sal mijn uysterste beste doen om de rabbauwen ende rabelsters biddeleers, biddeleressen ende lazaressche uuyt de kercken van den kerckoven ende van der straten te keeren ende doen gaen achtervolgende der ordonnantiën daer aff sijnde oovtreders der selve ordinnantien sal lick calengieren ende henne gebreken ende mesdaden mijnen heeren den Scoutet commoignemeesters of den superintendenten der armen deser stede aenbringen ende binnen 24 hueren openbaren ende voirts doen al dat een goed berechter van de armen sculdich es te doene, aen armen aen rijcken enengelijcke dat en sal ic laeten om vianghscap noch om vrintscap om ghiefte om eenich proffijt noch om myde nae mijnen besten verstande Soe moet mij God helpen ende alle siin heyligen"¹.

De vier superintendenten vergaderen alle dinsdagen te 14 uur op boete van 7 stuivers, te betalen door de afwezige ten bate van de bus. Alleen belet wegens ziekte geldt als voldoende excuus. Alsdan ontvangen ze de armen, aanhoren hun bede of de uiteenzetting van hun nood; daarop stellen ze de gebruikelijke vragen om te weten of ze in de stad geboren zijn, om hun ouderdom te kennen, de samenstelling van het gezin ten einde met kennis van zaken het bedrag der steungelden te bepalen. In geval van stemming zijn de jongste superintendenten even stemgerechtigd als de beide oudere collegas. Hun beslissingen verwerven kracht van executie indien ze alle handtekeningen dragen, of uitzonderlijk wanneer ze met 3 handtekeningen bekleed zijn. Secrete aalmoezen mogen alleen gegeven worden na voorafgaande kennisgeving.

De superintendenten benoemen hun rentmeester. Ze dienen zich evenwel te vergewissen of de bedoelde persoon onder financieel oogpunt alle waarborgen biedt, of hij door een stevige borg is gesteund. Om gegronde reden mag hij door hen afgesteld worden zonder verrechtvaardiging van de beslissing. Mogelijk ondervinden ze last bij het ontvangen der gelden: de proceduren om de weigeraars te dwingen mogen ze vervolgen tot één jaar na hun aftreden en de voorgeschoten gelden met de kosten van het geding terugnemen onder voorwaarde dat de ganse zaak geregeld is. De afgetreden superintendent, die de procedure niet wil voortzetten, moet deze beslissing kenbaar maken aan de collegas in functie, ten laatste één maand na het aftreden, om deze toe te laten het geding de beeindigen.

Tegen Allerheiligen stellen de superintendenten de distributieboeken in regel. Hebben ze een tekort, dan moeten ze het mededelen, zoniet verbeuren ze alle recht op vergoeding.

Het is hun ook verboden erfgoederen en renten van de gemene huisarmen te verkopen om de penningen in vier gelijke paarten te kunnen verdelen. Slechts ten uitzonderlijke titel mag een of ander goed van het patrimonium vervreemd worden maar dan om zeer gegronde reden en met de verplichting de gelden onmiddellijk aan te leggen in nieuwe renten op stevige panden. Deze toelating vragen de superintendenten dan nog aan de magistraten met specificatie van de bedoelde goed, de hypotheek die er gebeurlijk op rust en van de fondatie, waaruit de gelden komen.

Hun meningsverschillen zullen de superintendenten onder elkaar beslechten. Beide partijen mogen desgevallend beroep maken op twee of desgewenst vier oud-

¹ A.M., C Magistrat, Ordonnances, S V N° 1, folio 204 recto.

collega's. Acht een der partijen zich verongelijkt, dan is het toegelaten de hulp in te roepen van twee of drie advocaten, die als scheidsrechters optreden zonder enige vorm van proces. Deze beslissing is zonder beroep; de verliezer betaalt met eigen stuivers de onkosten.

Met hun taak hebben de superintendents meer dan genoeg. Ze kunnen derhalve onmogelijk de nodige aandacht besteden aan het beheer der roerende en onroerende goederen. Deze opdracht wordt overgenomen door de rentmeester, die dezelfde functie waarneemt voor de fondatie van de arme gevangenen. De benoeming geschiedt door de vier superintendents. Om de twee jaar moet hij de juiste rekening voorleggen met alle uitgaven en inkomsten, zelfs zo deze nog niet werden ontvangen, telkens vergezeld van de nodige bewijsstukken. De auditie heeft plaats in oktober, zodat de aftredende superintendents een juiste kijk hebben over de situatie en de nieuwe een perfect inzicht in de toestand bij hun aanstelling. Voor deze auditie ontbiedt de rentmeester een schepen in het lokaal van de huisarmen en overhandigt hem ter zelfder tijd de minuut. Daarop brengen de superintendents eveneens de apostille aan opdat ze desgevallend zou kunnen ingeroepen worden en voor de rentmeester het officiële werkinstrument daarstellen. Aldus blijven de archieven van de gemene huisarmen in hun lokaal. Deze auditie der rekeningen gebeurt gratis.

Dat is niet het geval met de rekeningen der fondatie de Helt. Voor deze vraagt hij commissarissen uit het schepencollege naast een familielid van de donatrice. Ieder deelnemer, uitgenomen deze laatste, ontvangt 14 gulden van de rentmeester. Sinds 1712 brengt deze ook verslag uit over de fondatie van Dusseldorp in de rekeningen van de gemene huisarmen in een speciaal kapittel. Na de auditie worden al de rekeningen onder eed voor deugdelijk verklaard.

Hij beheert de goederen en renten practisch zonder een duit aan te raken. Alzo worden de penningen der afgelegde renten niet door hem, maar door de superintendents bewaard, die ze, zoals hoger gezien, dadelijk op nieuwe panden moeten beleggen. Verpachtingen, verkopeningen of kwijtscheldingen doet hij in het bijzijn of met de toestemming van de superintendents op gevaar van ongeldigheid. De betalingen voert hij uit op schriftelijk bevel van drie of vier superintendents. Steun aan de boursiers verleent hij onder voorwaarde dat ze hem om de drie maanden het bewijs van hun effectieve studies voorleggen. Deze attesten overhandigt hij aan de superintendents.

Met hun drieën minstens geven ze aan de studenten, die hun philosophie beeindigden, een nieuwe collatie waardoor de rentmeester de steungelden opnieuw zal uitkeren. Deze wordt nooit voor vijf jaar gegeven doch zal van jaar tot jaar verlengd worden. Daarom moet de rentmeester drie maanden voor het vervallen van de onderstand de superintendents de vergunning vragen de betalingen voor te zetten. Waar hij kan moet hij de superintendents vervangen en hun de taak vergemakkelijken. Zo zal hij in hun plaats met de schotels in de kerken rondgaan, op hun bevel ter kamer verschijnen om hun wensen, wenken of terechtwijzingen te aanhoren op boete van één schelling.

Om de zes maanden bezoekt hij de goederen, die onder zijn bevoegdheid vallen, neemt alle reparaties op en brengt daarover rapport uit aan de superintendents, bij wie de beslissing berust.

Voor deze vacatiën geniet hij enkel het verteer. Voor het rentmeesterschap van de fondatiën de Helt en van Dusseldorp, evenals van de gemene huisarmen geniet hij 5% van de ontvangsten en uitgegeven gelden. Voor het opstellen en het minutereren van de rekeningen, alsook voor het opmaken van een dubbel, ontvangt hij de traditionele 21 gulden.

Dit reglement zal de rentmeester stipt naleven en eigenhandig ondertekenen.

Buiten deze hulp kunnen de superintendents – evenals de beide gevangenenmeesters – staat maken op deze van twee knapen, die door hen bij meerderheid van stemmen worden gekozen. Normaal zouden ze een wettige zoon moeten hebben om bij gelegenheid de dienst te verzekeren. Maar bij ontstentenis van deze duiden de superintendents een andere jongen als plaatsvervanger aan. Komt de oudste knaap te sterven, dan schuift de jongste in en krijgt de wedde van

eerstgenoemde. Worden de knapen hun zonen ziek of sterven ze, dan duiden ze, op eigen initiatief, zonder toestemming der superintendenten, een reserve aan. In het tegenovergestelde geval lopen ze gevaar hun plaats te verliezen.

Zij ook steken de superintendenten een handje toe in hun taak. Na deze gaan ze met gesloten bus rond in de kerken ten voordele van de arme gevangenen. De eerste wijk en de buitengang, t.t.z. Sint-Rombouts, Sinte-Catherina, Sint-Jan en Sint-Pieters met al de kloosters in deze parochies, komen toe aan de oudste knaap. Dezes zoon neemt de middengang. De jongste knaap heeft de benedengang in zijn ambtsgebied, te weten: O.L.V.-parochie, Hanswijk en de conventen in de parochies. Zijn zoon heeft de bovengang. De ingezamelde gelden overhandigen ze aanstonds aan de gevangenenmeesters zonet verliezen ze hun ambt. Na hun omgang halen ze bij de gevangenenmeester van dienst de portie van de gedetineerden, brengen ze naar de cipierarge om ze hen uit te reiken zonder de cipier daarover enig toezicht of gezag te laten. Twee à driemaal per week bezoeken ze de gevangenen om na te gaan of ze alles hebben ontvangen of gebeurlijk om de klachten te aanhoren.

De knapen gedogen ook nooit dat aalmoezen verloren gaan of verbrast worden. In dit geval brengen ze hun oversten aanstonds op de hoogte, zonet is die nalatigheid oorzaak dat de verkwiste gelden ten hunnen nadele verhaald worden. Begaan de knapen een fout of tekortkoming, dan worden ze ontboden bij de superintendenten of bij de gevangenenmeesters, aanhoren de berisping, ontvangen de straf of worden, in geval van een ernstig vergrijp, op staande voet uit hun ambt ontzet.

De avond te voren herinneren ze de superintendenten eraan dat ze de volgende morgen met de schotel een omhaling moeten doen. Die dag komen ze een half uur voor de oversten, reinigen de kamer en bedekken de tafel met het gewoon tafelkleed. Zelf mogen ze maar met de bus rondgaan in gezelschap van een superintendent, in functie of afgetreden, of in het bijzijn van de rentmeester.

In de kerken verdelen ze het lijkbrood, doch zorgen ervoor maar zoveel broden uit te geven als er door de superintendenten loodjes werden geschonken aan de armen. Het surplus der loodjes, evenals dat der broden, brengen ze ten huize van de meesters met het nodige kommentaar. Ze houden tevens een waakzaam oog over het bakken der broden en zorgen dat het traditioneel merk er wordt op aangebracht; anders verwittigen ze aanstonds de superintendenten, die de politie doet ingrijpen. Komt er aanzienlijk personage te overlijden, dan informeren de knapen onmiddellijk of er lijkbrood wordt uitgedeeld. Zo ja, verwittigen ze andermaal hun oversten.

Het wit brood, dat gebakken wordt op last van de rentmeester, halen ze bij de bakker af en verdelen aan ieder superintendent 30 broden. Zelfde regeling geldt voor de "zielbroden", t.t.z. het wit brood dat uitgereikt wordt op Goede-Vrijdag, op Sint-Paulus-bekering en Allerheiligen. Voor hun bemoeiing ontvangen de knapen telkens 2 witte broden. Ze reiken ook de broden uit van de fondatie de Precipiano en diens broeder, graaf de Soye, op 25 juni en juli. Hier genieten ze andermaal 2 broden.

Hun loon bedraagt 12 gulden, in tweemaal uitgekeerd. Maar ettelijke plechtigheden verhogen merkkelijk deze jaarwedde. Alzo ontvangen ze bij het aftreden van elke gevangenenmeester 5 gulden. Bij elke bedéling van lijkbroden trekken ze een supplementaire vergoeding a rato van 4 broden voor een volle tafel, 3 voor een halve tafel en 1 voor een kwart tafel. Het plaatsen van de baar en de kandelaars, het bidden voor de vrienden en het dienen van de jaarmis, op 15 april, tot lafenis van de ziel van de E.H. Snijers, brengt hun 12 stuivers op, die ze ontvangen uit de handen van de rentmeester. Bij de benoeming van een nieuwe superintendent genieten ze 1 pattacon als drinkgeld; verder nog een vergoeding voor het dragen van de collatiën. Ten slotte heeft de oudste knaap het derde deel van de ontvangsten ten bate van de arme gevangenen op de hem voorbehouden ronde; zijn zoon heeft de helft van de gelden van de Sint-Pietersparochie; de jongste knaap geniet het derde paart van de opbrengst van zijn ronde en zijn zoon de helft van zijn omhaling. Wanneer de knapen de affichen uitplakken om de generale omhaling voor het kledingswerk aan te kondigen profiteren ze elk 6 stuivers. Een maand voor Sint-Thomas dragen ze de klederen en het lijnwaad van de armen om ze te laten maken. Daarvoor, net als voor de afgewerkte klederen naar de huizen van de superintendent te dragen en van daar naar de gewone bewaarplaats in de

kerk, ontvangen ze van ieder meester 1 pattacon. Het ophalen van de bussen in de herbergen bezorgt ze weder ieder 12 stuivers. Eindelijk wordt het hun toegelaten met de schaal rond te gaan op het feest der Onnozele Kinderen en de helft van de inzameling te houden.

Naar de artikels 14 tot 19 van de keizerlijke ordonnantie moeten de superintendentes – in overleg met de H.-Geestmeesters van de parochies – alle arme kinderen opvoeden tot ze bekwaam zijn zelf hun kost te verdienen. Gedurende deze periode betalen de gemene huisarmen een derde en de H.-Geesttafels de 2/3 van de onkosten. Worden verschillende kinderen van één gezin achtergelaten, dan mogen ze niet gescheiden worden. Enkel de onkosten worden verdeeld. Pasgeboren kinderen hebben een voedster nodig en zullen uitbesteed worden bij eerlijke lieden tot de ouderdom van 6, soms 7 jaar. De meisjes lopen alsdan school; de jongens worden opgewonnen in een ambacht, zijn vrijgesteld van het leergeld, mits een declaratie van de superintendentes. Van hun kant mogen de ambachten deze kinderen niet weigeren, maar de werkelijkheid strookt niet altijd met deze theorie.

Daar de kinderen gewoonlijk door de H.-Geestmeesters uitbesteed werden, zonder kennisgeven aan de superintendentes, ontstonden vaak meningsverschillen en onregelmatigheden. In het vervolg melden de H.-Geestmeesters aan hun collega's der huisarmen de namen en de geboortedatum van de ondersteunde wezen, de naam van de ouders met de parochie waar ze stierven, en waar de kinderen werden gedoopt. Al deze inlichtingen brengen de superintendentes in een register, aangevuld met de namen en het adres van de voedsters. Op gelijke voet stelt men de kinderen, wier ouders buiten de stad woonden, doch die in een parochiekerk werden gedoopt. Gebeurt het dat wezen sterven, dan zijn de voedsters verplicht de H.-Geestmeesters en de huisarmen te verwittigen, zodat het derde deel van het onderhoudsgeld aanstonds kan ingehouden worden. Ten einde deze vreemde personen onder een zekere controle te stellen ontbieden de huisarmmeesters om de twee jaar de voedsters, samen met de kinderen, om ze in tegenwoordigheid van de H.-Geestmeesters aan een volledig verhoor te onderwerpen ten einde zich rekenschap te geven of geen der partijen reden tot klagen heeft.

Doordat de Gemene-Huisarmen vrij laat werden opgericht en voortbestaan in concurrentie met de H.-Geesttafels en de Huisarmen van de parochies, beschikken ze niet over de talrijke, eeuwenoude renten en uitgestrekte onroerende goederen van deze instellingen. Ze zoeken derhalve hun toevlucht tot de inkomsten van de geregelde omhalingen in de kerken en kapellen. Maar dan komen ze op het terrein van die parochiale inrichtingen en valt het licht te begrijpen dat er haast voortdurend moeilijkheden oprezen. Daarom geeft de stad op 5 juni 1591 het bevel de superintendentes te laten rondgaan op de door hen verkozen uren. Maar een nieuwe moeilijkheid deed zich dan voor, b.v. in Sint-Pieters en in Sint-Rombouts. De superintendentes mochten weliswaar hun uur zelf bepalen, doch de kapelmeesters van deze parochies hielden hun omgang voor deze van de eerstgenoemden. Daarom wordt er andermaal gepreciseerd dat de superintendentes de voorkeur genieten, doch persoonlijk de schotels moeten aanbieden en zich geenszins mogen laten vervangen door een oud-collega of de rentmeester.

Beide nieuwe superintendentes krijgen de toelating in gans de stad een omhaling te doen, ten einde zich een sociaal kapitaal te vormen. Ieder heeft derhalve een helft van de stad, verdeeld volgens de scheidingslijn gaande van de Overste Poort tot aan de Koepoort langs de rechte straat of anders gezegd de Hoogstraat, Guldenstraat en de Steenweg. Het lot zal beslissen wie het eerst mag kiezen. Ze mogen onder geen voorwendsel rondgaan in de andere helft, vóór de collega zijn rondgang heeft beeindigd. Grijpt deze overtreding toch plaats; dan heeft de schuldige een boete van 25 gulden te betalen en het geinde geld aan de benadeelde partij over te maken. De omhaling gebeurt van de dag der verkiezing en eindigt vóór Allerheiligen, wanneer hun mandaat aanvangt.

Dit aanvangskapitaal wordt regelmatig gespijsd door de wekelijkse omhalingen in de kerken, alsook door periodieke rondgangen in de stad, die nu 4 kwartieren is ingedeeld. De eerste gang, of buitengang, beslaat de Sint-Romboutsparochie, de

Minderbroeders, het Begijnhof, het seminarie, de Sint-Martinuskapel, het vleeshuis, de Arme-Klaren, Thabor en Blijdenberg.

De tweede gang, ook de benedengang genoemd, omvat de O.L.V.-parochie, de Capucienen, de Ongeschoeide Karmelieten, de Ziekelieden, het O.L.V.-gasthuis, de Sint-Annakapel, O.L.V. van Hanswijk, die bezocht worden tussen half elf en het middaguur. De derde gang of de middengang, verenigt de Sint-Pietersparochie, Hanswijk, Pitseburg, tot half elf, de Augustijnen, de Sinte-Barbarakapel, Leliëndaal; te half elf de Jezuieten, de Ursulienen en de Rijke-Klaren. De vierde gang of bovengang, omvat de Sint-Jansparochie, de O.L.V.-Broeders, de Jezuieten, tot half elf; te 8 uur het sermoen in Sint-Rombouts, doch enkel de linkerkant, Bethanië, de Predikheren en de Sinte Catharinaparochie.

Hij, die rondgaat in de gang van een collega verbeurt ten voordele van deze laatste de ingezamelde gelden met een boete van 24 solidi. De Superintendent van de bovengang zal de omhaling doen vòòr half elf, evenals deze van Hanswijk, zoniet lopen ze dezelfde straf op. Voor de rest veranderen de zondagse gangen in deze volgorde: buitengang, benedengang, middelgang en bovengang. De feesten van Sint-Jozef, Allerheiligen en de Gulden Mis staan gelijk met een zondag. Op Allerheiligen houdt de oudste superintendent zijn omhaling in de Sint-Romboutskerk, de tweede in Sint-Jan, de oudste van de nieuwelingen in Hanswijk en Sint-Pieters, terwijl de laatste omhaalt in de O.L.V.-kerk. De superintendent die de buitengang heeft ontvangt alle werkendaagse aalmoezen, t.t.z. van al de missen in de stad, alsook de giften van bruid en bruidegom, welkom en adieu, gelukwensen en dergelijke. De meester van de buitengang mag tevens de aalmoezen inhalen, waarvoor een confrater geen moeite heeft gedaan. Tijdens de sermoenen van de Advent en de Vasten wordt rondgegaan op woensdag en vrijdag in Sint-Rombouts en de O.L.V.-kerk, in geval de kerkmeesters niet gaan; de meesters van het tweede jaar beginnen de eerste week in Sint-Rombouts, de jongste in O.L.V. en zo verder.

Op Witten Donderdag houdt de superintendent van de buitenweek een zitdag in Sint-Rombouts. Deze van de benedengang in O.L.V. en heeft de omhaling in de hoogmis van Goede Vrijdag. De Passiesermoenen in deze beide parochies komen toe aan de meesters, die op Witten Donderdag niet zetelen.

Buiten deze omhalingen genieten de superintendents van de inkomsten van het kapitaal der instelling. Ze ontvangen jaarlijks van Mechelen – zo de stad niet in gebreke blijft – 562 gulden 10 schellingen interest van de 9.000 gulden kapitaal uit de rente van 22.400 gulden op de domeinen van Lens, nagelaten door Margaretha Carpentier. De kwitantie wordt niet afgetekend door de schatbewaarders, doch er wordt een zegel van 2 gulden 8 stuivers aangebracht, die door de superintendents wordt betaald. Vervolgens ontvangen ze van het vleeshouwersambacht 66 gulden 10 stuivers als rente van het kapitaal van 1.900 gulden uit de fondatie van Andreas Dansque, uitgekeerd op 7 april. De fondatie van Dusseldorp betaalt nog 400 gulden voor broodgeld in de maand oktober.

De superintendents van het tweede dienstjaar trekken voor hun schotels vanwege de rentmeester van de stad Mechelen 128 gulden interest van de 3.200 gulden der dotatie van de Z.E.H. Ignatius De Coxie, op 14 juni. Ze trekken ook het zuivelgeld, het busgeld of de godspenningen der herbergen, tot Mechelen kermis inbegrepen. Deze bussen worden gelost kort vòòr Verloren Maandag. Bij nalatigheid blijft het geld aan de andere meesters, uitgenomen het zuivelgeld, dat ze mogen lichten naar belofte. Diezelfde meesters genieten ook, van Allerheiligen af, de meukens koren en andere granen, die uit de schepen te Mechelen worden gelost, naar oeroude gewoonte.

De vier superintendents verdelen evenredig en rechtvaardig alle amendes of boeten, die door de magistraten ten gunste van de Gemene-Huisarmen worden opgelegd, evenals de godspenningen van de stadsverpachtingen, door de stad gegund in 1667, en om de maand uitbetaald. Gebeurt het niet, dan krijgt de notaris een boete van 12 gulden, waarvan een derde ten goede komt van de heer en de twee derden van de Gemene-Huisarmen ¹.

¹ A.M., C Magistrat Ordonnances, S V, N° 8, folio 159 verso.

Buiten de toevallige inkomsten, b.v. tijdens de Jubilé, mag ieder superintendent vrije aalmoezen ontvangen van zijn ouders of familieleden onder voorwaarde dat ze in leven zijn. In het andere geval worden deze giften verdeeld onder de vier collegas. De aalmoezen van de kerk blijven de eigendom van deze die de ontvangst doet. Legaten, codicillen en schenkingen *inter vivos* of *causa mortis* worden eveneens verdeeld onder de vier superintendentes, indien het bedrag de 100 gulden overschrijdt.

Andere superintendentes trachtten het getal ondersteunden aan hun geldmiddelen aan te passen met arme mensen af te schrijven. Om deze manie te ontgaan mag in het vervolg een superintendent geen arme mensen willekeurig afschrijven – of ook beschrijven – tenzij met de toestemming van de drie andere collega's. Bovendien worden de arme mensen voorafgaandelijk onderhoord.

Verscheidene ondersteunden trekken zich terug in het gasthuis en verlenen er onrechtmatig hun verblijf met de bedoeling de aalmoezen te laten oplopen ten nadele van het gasthuis en de H.-Geesttafel. Daarom worden voortaan de aalmoezen geschorst bij een terugtrekken in het gasthuis, zo er geen vrouw en kinderen thuis aanwezig zijn.

Als laatste bron van inkomsten hebben de superintendentes de klederen, die in de stad ingezameld worden. Ze maken deze rondgang alle jaren, vier weken vóór Allerheiligen, met de assistentie van vier schepenen. Acht dagen te voren wordt deze aangekondigd van op alle predikstoelen. De stad wordt andermaal in kwartieren onderverdeeld, waarvan het lot de beneficiaris aanduidt. Elke omgang begint te 8 uur. Bij afwezigheid van aanzienlijke personen mogen de superintendentes terug gaan aankloppen, doch binnen de acht dagen na de generale omgang. De ingezamelde klederen worden verdeeld onder de vier superintendentes, die op hun beurt aan de collega's het import van hun kwartier binnen de acht dagen moeten aangeven. De uitreiking geschiedt op Sint-Thomas; het eerste jaar ontvangt de ondersteunde zijn lijnwaad, het tweede jaar zijn wol, zodat met deze schikking ieder arme binnen de twee jaar gekleed wordt. De uittredende superintendentes zijn eveneens gehouden aan hun opvolgers de lijst over te maken van de beneficianten en de waren die ze hebben ontvangen, zodat alle vergissing is uitgesloten.

De ondervinding heeft ook geleerd dat sommige armen hun klederen of lijnwaad verkopen of in de Berg van Barmhartigheid, herbergen en brandewijnhuizen verpanden. De superintendentes moeten deze panden lossen, maar de gewezen eigenaars zullen ze gedurende een gans jaar schorsen en ontzeggen van elke bedéling, een flinke straf tegen hen eisen en ze verwittigen dat, bij herhaling, alle steun voor goed zal wegvallen.

Moeilijkheden en concurrentie ondervinden de superintendentes eveneens vanwege de soortgelijke inrichtingen. Daarom verbieden de schout, communiemeesters, schepenen en raad van de stad en de provincie Mechelen alle kerkmeesters, armmeesters en directeurs van de godvruchtige fondaties hun omhalingen te houden anders dan van november tot juni, op boete van 3 gulden per overtreding, ten bate van de huisarmen. De oude superintendentes houden hun rondgang voor het klederwerk in september; de superintendentes van het eerste jaar gedurende de maand oktober¹.

Dank zij deze gelden van de omhalingen in de stad, de bussen in de herbergen, de rondgangen in de kerk en tijdens de lijkmissen, waarvoor Maria-Theresia op 18 juli 1753 een regeling treft na een geschil tussen de Gemene-Huisarmen en de Augustijnen, dank zij de fondsen, die komen uit afkoping van de verplichting superintendent te worden, dank zij de vrijwillige giften en fondaties, beschikken de superintendentes over een beduidend kapitaal dat, gezien de uitbreiding van het actiegebied en de noodwendigheden van sommige perioden meer dan eens onvoldoende is. Alzo voor het jaar 1653-1654. De gelden van de omhaling bedragen 656 gulden 6 schellingen, de verzamelde klederen hebben een waarde van 161 gulden 18 schellingen, hetzij een totaal van 818 gulden 4 schellingen. De uitgegeven provene bedraagt 996 gulden 1 schelling en de klederbedéling 145 gulden 4 schellingen, dus samen 1141 gulden 5 schellingen. Derhalve een tekort van 323 gulden 1 schelling. Voor het jaar 1656-1657 geven de omhalingen 800 gulden, de klederen 124 gulden 16 schellingen, de meukens graan 47 gulden 18 schellingen, de bussen 60 gulden, en de tweede serie bussen 76 gulden 10

¹ A.M., C Magistrat Ordonnances, S V N° 11, folio 51 recto.

stuivers. Samen 1109 gulden 10 stuivers. De uitgaven bedragen aan provenen 1065 gulden 10 ½ stuivers, het jaarlijks tekort 48 gulden 9 ½ stuivers of te zamen 1114 gulden.

Uit deze voorbeelden blijkt dat de uitgaven in evenredigheid werden gebracht met de jaarlijkse omhalingen aan munt en kledij. Van de inkomsten aan renten wordt derhalve niet gesproken. Deze maken de jaarlijkse winst uit, welke het zal toelaten ook in crisisperiode het hoofd te bieden aan de nijpende nood. Blijft deze uit, dan boekt de inrichting van de Gemene-Huisarmen een beduidende winst. Op deze manier beschikt de organisatie in de 18^e eeuw, meer speciaal op het einde ervan, over een rentenkapitaal van 125.646 gulden 2 bunder land en 1/6 vleesbank, met een jaarlijks inkomen van 5499 gulden.

De fondatie Maria de Helt.

Maria de Helt, dochter van ridder Jan de Helt, kleindochter van Karel de Groot, kanselier van Brabant, maakt, door testament van 15 november 1594, een legaat van 25 gulden aan de Gemene-Huisarmen en schenkt het batig saldo van haar erfenis aan de superintendenten om arme studenten de gelegenheid te geven in de filosofie aan de universiteit van Leuven of aan andere aanvaarde scholen hun diploma's te behalen. Haar familieleden hebben voorrang onder conditie zich kenbaar te maken binnen de 3 maanden na het openvallen van een beurs. Bij onstentenis van deze genieten vreemde studenten van het voorrecht, indien ze burger zijn van Mechelen. De heer Aart van Heyst heeft de collatie dezer beurzen gedurende gans zijn leven.

De uitvoering van deze laatste wilsbeschikking was lang niet gemakkelijk. Inderdaad, van meet af begon de twist tussen de superintendenten en de familie. De uitspraak volgde op 24 maart 1629 met een reglementering voor de presentatie, de collatie der beurzen, het inleveren der rekeningen en het bedrag der beschikbaar gestelde fondsen ¹. Jan van Heyst begeert een beurs van 180 gulden op 30 oktober 1632. Op 1 september 1635 grijpt de Grote Raad in met de beslissing dat de familieleden van de Helt maar 150 gulden in tweemaal zullen ontvangen mits een studiebewijs voor te leggen. De weerspannige richt zich tot de conservator van de universiteit van Leuven en verwerft wederrechtelijk de toezegging van 500 gulden, met jarenlange retroactiviteiten. De superintendenten gaan natuurlijk in beroep, daar Mechelse burgers buiten hun rechtbank waren veroordeeld. Van Heyst wendt zich andermaal tot de conservator en bekomt van deze de veroordeling van de superintendenten tot de klassieke boeteprocessie naar de Sint-Pieterskerk. Deze brengen echter de zaak voor de Grote Raad en de koning. De conservator moet zijn verdict intrekken om aan geen zwaardere straffen onderworpen te worden.

Na deze initiale moeilijkheden kende de fondatie de Helt een rustiger bestaan. Ze zond regelmatig haar studenten naar Leuven, waar ze, samen met de boursiers van de stichtingen Stoffels, Sarens, Hunnaeus, Van der Meren en Verrydt de lessen volgden. Het Mechels college op de Vismarkt was echter verdwenen. Daardoor leefden de Mechelse beurzenhouders verspreid en het kon moeilijk anders of wantoestanden moesten zich voordoen. Zo gebeurt het dat rijke burgerszonen de steungelden bemachtigden, dat studenten zonder speciale verdiensten deze inpalmden, dat ongure elementen verschillende beurzen cumuleerden, slechts enkele dagen te Leuven vertoefden om daarna de fuifpartijen in te huldigen. Dikwijls gebeurt het dat de beschikbare plaatsen niet bezet werden.

Daarom hadden de Mechelse magistraten er aan gehouden, in samenwerking met de Brede Raad, een nieuw college te Leuven op te richten. De superintendenten stemmen er in 1680 in toe de fondatie de Helt in de instelling te laten opnemen en hun boursiers aldaar onder te brengen, zoals blijkt uit attesten van 1682. Doorgezonden studenten bezwadden de actie van de fondatie de Helt, die zich uit het Mechels college terug trekt, waardoor de misbruiken andermaal opduiken. Wel doet de voorzitter van het Mechels college, Frans Scheppers, een nieuwe poging tot collaboratie in het begin der 18^e

¹ *C.O.O. Mechelen* : N° 8139.

eeuw, doch uit de bewaarde archieven valt niet uit te maken of zijn pogen met enig succes werd bekroond.

Deze en hogervermelde moeilijkheden, het onvoorzichtig toekennen van steun aan zeer arme, doch even verdienstelijke studenten zonder rekening te houden met de vaste inkomsten, hadden verschillende kapitaal drooggelegd. Derhalve kwam het er voor de superintendenten op aan ofwel het bedrag der beurzen te verminderen, ofwel hun getal in te krimpen. Daarom ook kreeg de fondatie in de 18^e eeuw een reglement ¹. Voorzichtigheidshalve wordt ook hier het bedrag der beurs niet vastgelegd. In 1632 beliep deze 180 gulden; 240 gulden in 1707 voor familieleden en de helft voor vreemden. Om de tijden gelddrovende proceduren te vermijden heeft de koning in verschillende gevallen zelf het bedrag vastgesteld, wat feitelijk in de bevoegdheid van de superintendenten lag, rekening gehouden met de financiële toestand én van de student, én van de fondatie. De toekenning der beurzen geschiedt voor de duur van twee jaar, t.t.z. voor de filosofie, zowel voor familie als voor vreemden. Voor de theologie, evenals voor de andere licenties mag de boursier nieuwe hulp aanvragen; de superintendenten zullen de belanghebbenden 3 maanden voor de vervaldag hun beslissing overmaken.

De kandidaten zullen zich ten laatste 3 maanden voor Allerheiligen bij dezen aanbieden, wanneer er nog geen beurzen beschikbaar zijn. Wie zich niet aan deze bepaling houdt, blijft gans het jaar zonder hulp. Deze die beweren te behoren tot de familie van de stichteres moeten hun gezegde staven door authentieke uittreksels uit de parochieregisters of huwelijkscontracten. Aangetrouwde verwantschap geeft geen voorrecht; zelfs een vroegere toekenning van een beurs geldt geenszins als bewijs. Tot de toegelaten instellingen worden niet gerekend het seminarie, reguliere of seculiere orden, met uitzondering nochtans voor de Oratorianen in hun studies te Leuven, doch niet hoger dan de filosofie en slechts tot 100 gulden.

Om de drie maanden zullen alle boursiers behoorlijke certificaten voorleggen ten einde hun vlijt en vooruitgang te bewijzen. In het tegenovergestelde geval verbeuren ze alle steun naar de bepalingen van de ordonnantie van 30 oktober 1632. Eens de beurs toegekend zullen de studenten binnen de veertien dagen het college aanduiden waar ze wensen te verblijven, alsook het getal en het totaal bedrag van hun beurzen, ten einde alle braspertijen te voorkomen en gewetensvolle studenten niet te beroven van onontbeerlijke steun. De superintendenten moeten van hun kant om de twee jaar naar Leuven reizen en bij de professoren over de boursiers navraag doen. In het licht van deze dokumentatie beslissen de superintendenten ten laatste acht dagen voor Allerheiligen. De studenten moeten zich rangschikken binnen de eerste helft van hun klas, terwijl de superintendenten geen beurs mogen toekennen of verhogen na Allerheiligen.

Alle meningsverschillen omtrent de toekenning der subsidies zullen ze oplossen in de geest van het reglement. Zijn ze echter nog niet bijgelegd bij het in functie treden van de nieuwe meesters, dan zetten de oude hun onderhandelingen voort tot een overeenkomst bereikt wordt. Ontstaat er geschil met de familie de Helt dan zal de ordonnantie van Albert en Isabella over de administratie van de pieuse fondatiën stipt gevolgd worden.

Deze uitgaven worden gedekt door de inkomsten van het initiaal patrimonium en de latere aanwinsten. Uit de rekeningen van het einde der 17^e eeuw vernemen we dat onroerende goederen gelegen zijn in het kwartier van Halle, een hoeve onder Eyssinge, een onder Dorpe; deze onder Duffel was reeds verkocht in 1639. Te Mechelen heeft de fondatie een huis op de hoek van de Blauwhondstraat. Aan renten bezit ze – buiten enkele kleine renten – een kapitaal van 37.550 gulden. Dit vermogen beheert een rentmeester, die, naar de bekende traditie om de twee jaar rapport heeft uit te brengen, binnen de veertien dagen na het sluiten der rekeningen, door toedoen van de superintendenten overgemaakt aan de fiscale raadsheren. Voor deze functie heeft de rentmeester een bezoldiging van 5% van de globale inkomsten en uitgaven.

¹ *C.O.O. Mechelen* : N° 8078. ARA Brussel: Registre aux ordonnances du Grand Conseil, du 22-7-1751 au 26-4-1781, folio 235.

De fondatie Buisset.

Deze fondatie ten gunste van de Clergiebusse werd gesticht door de gezusters Isabella en Cecilia Buisset bij testament, gepasseerd voor notaris A. Huygen, van de eerste op 12 januari 1642, van de tweede op 8 februari van hetzelfde jaar. Het origineel moet zich bevinden in de archieven van Blijdenberg, terwijl copiae werden overgemaakt aan de biechtvader, de stadsontvanger en het seminarie.

Isabella maakt nagenoeg 3 bunder bos onder Muizen aan haar broeder, met de bepaling dat hij het erf uitsluitend aan zijn wettige kinderen mag overlaten. Bij ontstentenis van deze – en dat lijkt de voorziene uitkomst te zijn – zal het bos verkocht worden en de som aangelegd ter rente en ten profijte van de arme studenten en meisjes, die wegens geldgebrek de geestelijke staat niet zouden kunnen kiezen. De collatie der beurzen geschiedt door de biechtvader van Blijdenberg, die terzelfder tijd instaat voor het beheer der gelden. Arme familieleden genieten de voorkeur – vooral afstammelingen van J.B. Auxtruyen. Moest haar broeder aan zijn verplichtingen te kort komen, dan wordt Cecilia universele erfgename, terwijl haar broeder Jaak slechts op 25 gulden aanspraak kan maken ¹.

Cecilia Buisset stelt haar testament op in dezelfde geest en bestemt haar goederen onder Kampenhout en haar beemd onder Heffen tot hetzelfde doel, in dezelfde omstandigheden.

Zoals verwacht overleed Jaak Buisset zonder wettige kinderen. Met de penningen van bovenvermelde goederen, na goedkeuring door de biechtvader en de burgemeesters, worden renten aangekocht om 3 beurzen van 120 gulden ieder te spijzen ten voordele van studenten in de theologie en evenveel provenen van 60 gulden voor toekomstige geestelijke dochters. Naar de traditionele opvatting worden jaarlijks minder uitgaven gedaan dan de ingekomen interesten zodat het initiaal kapitaal regelmatig aangroeit. De stichting beschikte alzo aan het einde van het Ancien Régime over een vermogen van 17.846 gulden met 700 gulden aan renten.

Dit kapitaal regeert de rentmeester naar de voorschriften van het reglement van 28 januari 1667. Zijn rekeningen zal hij passeren voor de afgevaardigde van de aartsbisschop en de biechtvader van Blijdenberg. Heeft deze het recht van benoemen, dan geniet de priorin het voorrecht de meisjeskandidaten voor te stellen. Bij deze benoemingen mag de familie van J.B. Auxtruyes aanspraak maken op de 2/3 van de beurzen, zonder rekening te houden met Rombout d'Auxtruyes, die geheel zijn leven een beurs geniet. De beurzen zijn ook niet uitwisselbaar, t.t.z. meisjes kunnen nooit genieten van deze der priesters of omgekeerd. Wel kunnen vreemde personen de beurzen opnemen in geval familieleden ontbreken, onder voorwaarde te behoren tot de onbesproken burgers.

De fondatie Lems.

Deze fondatie is het werk van de Z.E.H. Jacobus Lems, kanunnik van Zellaar in de Sint-Romboutskerk, bij akte van 2 januari 1682 ². Ze werd aangevuld door de stichting van Anna van Oostenrijck ten voordele van zes geestelijke dochters.

Het beheer is opgedragen aan de aartspriester van Sint-Rombouts en de oudste H. Geestmeester van deze parochie. Ieder beurs bedroeg 50 gulden, maar practisch kon het schommelen naar gelang de inkomsten deze som al dan niet dekten. De beurs voor de familieleden verviel soms tot 40 gulden en deze voor de vreemden tot 24 gulden, omdat hier ook de traditie werd gehuldigd op het jaarlijkse inkomen een boni te verwezenlijken.

Voor zijn functie ontvangt ieder proviseur 12 gulden 10 stuivers 's jaars met een speciale vergoeding van 1 gulden 10 stuivers voor de auditie der rekeningen. Deze worden opgemaakt door een rentmeester, die voor het beheer der goederen 50 gulden

¹ *C.O.O. Mechelen* : N° 8137. Inventaris. I. – III.

² *C.O.O. Mechelen* : N° 8140.

geniet. Laatstgenoemden beperken zich tot 3 huizen in de Blaasbalgstraat, een huis in de Kapelstraat, een perceel hofland bij de kluis op Nekkerspoel en een half bunder hooiland in het Hombeekbroek. De kapitale rijkdom bedraagt 14.300 gulden. Samen geven ze 1741 gulden, terwijl de uitgaven oplopen tot 1653 gulden of een boni van 88 gulden. Dank zij deze voorzichtige directie beschikt de stichting in 1737 over een batig saldo van 780 gulden 13 stuivers 2 oorden.

De fondatie van Christoffel van Dusseldorp.

Deze stichting dateert van 15 juli 1669, wanneer Christoffel van Dusseldorp en zijn echtgenote Suzanna van Wemmel hun testament maken. Beide wensen begraven te worden in de Sint-Romboutskerk, onder een zerk voor het altaar van O.L.V. Bij ieders afsterven worden op de dag der begrafenis 12 requiemmissen gecelebreerd, 300 aan geprivilegieerde altaren en een dertigste. Aan de armen wordt een volle tafel brood uitgedeeld, t.t.z. 16 viertelen tarwe, en in elk brood 3 stuivers. Elke aalmoezenier ontvangt alsdan 6 gulden voor de bedéling aan de secrete armen. In het sterfhuis worden 15 gulden uitgereikt. In het H.-Geesthuis van Sint-Rombouts worden drie requiemmissen gelezen, die door de armen kunnen gevolgd en onder deze voorwaarde ontvangen ze in supplement één tarwe brood en 3 stuivers. Ook de H.-Geestmeesters ontvangen 15 gulden ten bate van de secrete armen. Het altaar krijgt 30 gulden voor een nieuw ornament ¹.

De Capucienen van Mechelen, Brussel, Antwerpen, Leuven, Dendermonde, Lier en Gent, de Predikheren van Mechelen, de Carmelieten, de Minderbroeders en Clarissen, Leliëndaal, O.L.V.-Gasthuis, Hanswijk en het seminarie zijn in beide gevallen bij de begunstigten. In Sint-Rombouts, op de woensdag, wordt een wekelijkse mis gesticht aan het hoogkoor met het openstellen van de relikwiekas. De familie van Wemmel ontvangt onder de familieleden het leeuwenaandeel.

Als testament-uitvoerders kiezen ze de vier superintendenten, die elk 25 gulden voor hun moeite ontvangen. Het batig saldo der erfenis zal ten goede komen aan de armen van de stad om uitgereikt te worden op de 4 jaargetijden, met dien verstande dat er 2.000 gulden worden afgetrokken voor deze fondatie in de Sint-Romboutskerk, te beginnen van de dood van de eerste afdijverige. Telkens wordt aan de armen zoveel brood uitgedeeld als de interest van 2.000 gulden bedraagt. Na waardevermindering van het geld vermindert het bedrag van de particuliere legaten om dit initiale bedrag te bewaren.

Op 17 juli 1682 verbreekt Suzanna zekere bepalingen. Buiten de enkele nieuwe particuliere legaten benoemt ze andere testament-uitvoerders en vervangt de superintendenten door de heren Rombout Croon en J.B. Van Wemmel. Haar uitleg had over zekere punten van het testament een waas van onduidelijkheid en twijfel geworpen: daarom treffen de eerste testament-uitvoerders met de nieuwe een minnelijke schikking, op 16 januari 1683, om zonder proces of gekibbel over deze twijfelachtige gevallen te beslissen. De Huisarmen erkennen de codicille van 17 juli 1682 tegen betaling van 2.000 gulden. Ze supputeren het boni van de erfenis op 14.000 gulden en laten aan de nieuwe testament-uitvoerders de zorg voor de processen en de andere moeilijkheden.

Deze 16.000 gulden worden verzekerd door een rente van 2.500 gulden op de hoeve Notmeir onder Duffel, door een rente van 200 gulden op "Het Beirken" aan de Veemarkt en verschillende obligaties. De inkomsten werden – zoals reeds gemeld – geboekt in de algemene rekeningen van de Gemene-Huisarmen in een speciaal kapittel ².

De fondatie van Marguerite Carpentier.

Marguerite Carpentier, echtgenote van Frans de Berthy, heer van Bertem, van wien ze gescheiden leefde te Mechelen, na de notarisakte van 5 juni 1658, beschikt over haar persoonlijke goederen bij testament van 14 april 1665 ³.

¹ *C.O.O. Mechelen* : N° 8143.

² *A.M.*, Resolutieboeken, 1664-1683, folio 166 en volgende.

³ *C.O.O. Mechelen* : N° 8138.

Ze begeert dat haar stoffelijk overschot na drie dagen met een passende dienst aan de gewijde aarde zal toevertrouwd worden. Op deze dag ontvangen de armen van de stad een volle tafel brood. Buiten andere legaten aan haar familieleden bestemt ze de rente van 22.400 gulden op de Koninklijke domeinen te Lens tot een dagelijkse mis op een geprivilegieerd altaar, te lezen door een priester, bij voorkeur uit haar maagschap gekozen, die voor deze functie mag aanspraak maken op een jaarlijkse vergoeding van 300 gulden; tot een paar lijfrenten voor haar zuster en haar nicht het overschot aan de Gemene-Huisarmen.

De gelden voeden de algemene kas en zouden naar alle waarschijnlijkheid geen geschiedenis hebben gemaakt zo het pand niet had gelegen in het buitenland, t.t.z. in het gebied dat door Lodewijk XIV geannexeerd werd. Eens zo ver liep het innen der intresten van een leien dakje en werden er zelfs besprekingen gevoerd met Colbert om de regelmatige betaling ervan te bekomen.

De fondatie de Medina – Roose.

Christobal Medina de Montoia, ridder van Sint-Jacob, beslist in zijn testament van 24 mei 1632 het grootste deel van zijn bezit weg te schenken aan kloosters, missen, familieleden en goede werken. De armen van Mechelen worden speciaal door hem bedacht. Twee honderd ervan ontvangen 3 patars in brood en evenveel in geld op 7 verschillende dagen tijdens het eerste jaar van zijn overlijden, t.t.z. op 25 maart, Pasen, Sinksen, Sint-Jacob, Sint-Christoffel, O.H. en O.LV.- Hemelvaart, alsook op de Visitatio van 2 juli.

Na aftrek van alle particuliere legaten blijven er van de 137.800 gulden nog 91.270 gulden over. De ene helft ervan gaat naar Spanje, meer speciaal naar Santafensio en Ojacastro. De andere dient om te Mechelen een fondatie in het leven te roepen, waardoor ieder jaar aan 3 wezenmeisjes 300 gulden zullen uitbetaald worden, ten einde ze toe te laten in het huwelijk te treden. Om deze keuze te doen met kennis van zaken zal de aartsbisschop met de 5 pastoors en de burgemeesters van de stad overleg plegen op Nieuwjaar. Eens deze aanduiding gedaan wordt het overschot verdeeld in beurzen van 12 gulden per jaar aan schamele armen, die de onderstand in het geniep ontvangen. Zijn stichting beschikt, gerekend aan de penning 16, over een inkomen van 2.800 gulden.

In de schenkingsakte van 19 juli 1726 bepaalt Philippe Roose, baron van Sint-Pieters-Leeuw, schout van Mechelen, dat zijn fondatie aan deze van Medina zal gehecht en door dezelfde proviseurs beheerd worden. Hij stort 30 gulden voor 2 jaargetijden en uitdelingen van brood; de rest wordt geschonken aan de 6 pastoors van de stad, met uitzondering van Nekkerspoel, maar Hanswijk ontvangt enkel 1/12^e en het resterende 1/12^e gaat als surplus naar O.L.V.-parochie. De onderpastoor heeft 1/3 en de pastoor 2/3.

Fondatie Antoon Van der Auwermeulen.

Deze fondatie dateert van 18 juni 1683, wanneer het testament van Antoon Van der Auwermeulen werd opgesteld ¹. Ze zal aan de vrienden, die over geen of over heel beperkte geldmiddelen beschikken, de geestelijke staat toegankelijk maken met hun jaarlijks 50 gulden toe te kennen. Daarbij komen nog 100 gulden eens voor hun uitzet. De beneficianten moeten beloven hun studies te behartigen, zoniet vervalt het deel in het kapitaal. Familieleden of vrienden van de weldoener, door ouderdom of ziekte belet op fatsoenlijke wijze aan de kost te komen, mogen ook een aanvraag indienen om steungelden te ontvangen. Hun kinderen worden in een deftige school geplaatst of bij treffelijke burgers uitbested. Van de begunstigden wordt een onberispelijk gedrag gevergd of anders verliezen ze alle steun.

Rombout Ysermans en Anna de Helt, erfgenamen en testamentuitvoerders, ontvangen voor hun moeite de 20^e penning. Bevalt deze functie hun niet meer, dan

¹ *C.O.O. Mechelen* : N° 8142.

mogen ze een plaatsvervanger aanstellen die, zoals zij, deze instructie en het manuaalboek van de goederen moet geheim houden. Naar het blijkt uit het rapport, dat de beheerders hebben opgesteld om te voldoen aan de bepalingen van het edikt van 22 maart 1756; beschikt de fondatie over geen onroerende goederen, noch binnen, noch buiten Mechelen. De renten van 6.846 gulden bedragen jaarlijks binnen Mechelen ongeveer 250 gulden, waarbij 3.075 gulden onder Brabant een interest voegen van 118 gulden, zodat we in het geheel een kapitaal hebben van 9921 gulden met per jaar 367 gulden rente.

Deze gelden schijnen aanvankelijk niet naar behoren geregeerd te zijn, want een reglement tot beter bestuur wordt aangekondigd en legt de normen vast van de financiële directie. De eerste administrateur was kapelaan Peter Servrancx van de Sint-Romboutsparochie. Na hem ging zijn gezag over in handen van twee kanunniken van het kapittel verkozen door de aartsbisschop of de heren van het vicariaat, in geval van sede vacante. Op hun beurt stellen de beheerders een rentmeester aan, die als naar gewoonte gerugsteund moet zijn door een stevige borg. Zijn eerste werk is het opmaken van de juiste staat der geldmiddelen van de fondatie en deze overhandigen aan de beide kanunniken. Daarna stelt hij om de twee jaar de rekeningen op, doch op bevel van de beheerders gebeurt het alle jaren, indien het gaat om een beter inzicht te krijgen in de financies der stichting.

De kapitale penningen, ontvangen door de twee kanunniken, verdwijnen in een koffer met twee verschillende sloten, zodat beide beheerders altijd moeten aanwezig zijn wanneer de gelden dienen uitgehaald tot het aankopen van nieuwe renten. De koffer staat ofwel in het kapittel ofwel bij een der beheerders aan huis en dient terzelfder tijd om de archieven te bewaren.

Het inkomen wordt besteed aan 6 beurzen van 50 gulden elk. Twee ervan gaan naar de familieleden van Van de Auwermeulen, die hun studie zelf mogen bepalen. Twee beurzen zijn voor de meisjes van de familie om de geestelijke staat te kunnen omhelzen. De twee resterende beurzen worden bestemd aan jongens of meisjes van de familie, die het verkiezen een ambacht te leren. De collatie dezer beurzen ligt bij de kanunniken. Komen ze evenwel tot geen akkoord, dan beslist de deken van Sint-Rombouts. Het overschot van de stichting dient om de beurzen in stand te houden of te vermeerderen. Daarom zal het surplus aangewend worden tot het uitkeren van nieuwe steun van zohaast het de 100 gulden bereikt heeft.

Vraagt de familie geen beurzen, dan worden deze toegekend aan andere studenten. Zijn er geen studenten, dan mogen andere jongens of meisjes van deze stichting profiteren. Zijn er evenwel meer dan twee familieleden die willen studeren, dan mogen er ook meer beurzen toegekend worden, zo er bv. niemand is om een ambacht aan te leren of om te worden uitbesteed.

De heer Servrancx moet ditzelfde reglement onderhouden en toepassen met de raad van twee kanunniken van het kapittel. Aan deze zal hij om de twee of drie jaar de rekeningen voorleggen. Zoals in al de andere gevallen mag hier ook de rentmeester geen betalingen eigenmachtig doen, maar hij zal de bevelen van de beide kanunniken afwachten. Deze hebben voor hun moeite de Sint-Jansmissie 5 patacons ieder, buiten de vergoeding voor het aanhoren der rekeningen, t.t.z. 1 gulden per uur.

Hier heeft de aartsbisschop nog een groter macht dan in de bereddering van de gelden der Gemene-Huisarmen of dergelijke instellingen. Hij kan, indien het hem noodzakelijk blijkt, één van de proviseurs vervangen, of desgevallend alle twee. Het ligt in zijn macht naar eigen goeddunken dit reglement te interpreteren, te vermeerderen of te verminderen, altijd rekening gehouden met de heersende omstandigheden.

De fondatie Maria Joanna Melaan.

Deze godvruchtige juffrouw bepaalde in haar testament van 20 september 1770 dat ze, bij particuliere acte, een testamentuitvoerder zal aanstellen om aanstonds na

haar overlijden de sleutels te nemen, de inventaris van haar erfenis op te stellen, ten minste voor deze goederen waarover ze niet in het bijzonder heeft gedisponeerd ¹.

Daarenboven schenkt ze aan de superintendenten van de Gemene-Huisarmen van Mechelen 14.000 gulden, die met hun interest – of mits voldoende waarborgen in loterijen aangewend – 6 beurzen van 50 gulden lijfrente per jaar aan haar werksters zullen uitkeren. Van deze prebende sluit ze alle begijnen, apostolinnen en marollen uit, doch geeft deze gemeenschappen 500 gulden in ruil.

Mochten na de talrijke schenkingen nog effecten overblijven, dan komen ze nogmaals ten goede van de Gemene-Huisarmen met dezelfde bestemming, zonder dat de beheerders aan gelijk wie rekenschap te geven hebben. Voor hun moeite ontvangen ze ieder een pistool.

Uit een dispuut tussen de superintendenten en Willem Verhoeven vernemen we het kapitaal dat geschonken werd alsook de manier waarop de aalmoezen werden overgemaakt. De 14.000 gulden geven jaarlijks 490 gulden interest; daarvan gaan 300 aan zes kantwerksters; de 190 gulden andere versmelten met de interesten van de bijkomende goederen om voor de fondatie ongeveer 400 gulden beschikbaar te stellen voor de gewone armen. Deze som hebben de superintendenten op hun boek genoteerd en onder elkaar verdeeld, zodat elk over 158 gulden kunnen beschikken. De gesubsidieerde personen bekomen alzo per maand tussen de 10 en 14 stuivers, wat ongetwijfeld een nietige steun is. De gelden werden zelfs in de eerste jaren niet uitgekeerd, zodat de armen globaal ongeveer 3.000 gulden moesten ontberen.

Jozef II begeert deze en andere contestaties tussen de superintendenten en de testament-uitvoerders voor goed van de baan te schuiven. Daarom beslist hij dat in het vervolg de rekeningen van het sterfhuis moeten gepasseerd worden voor een burgemeester, en pensionaris en een secretaris, te benoemen door het stadsbestuur in samenwerking met de vier superintendenten. Bovendien zullen ze ter griffie worden neergelegd ter inzage van de superintendenten in functie, om ze toe te laten hun bemerkingsen te maken en aan de gecommiteerden over te brengen. Deze schrijven hun bevindingen in een ander schrijfboek, waar de rendanten hun verdediging tegenover stellen. De schriften worden overhandigd aan de commissaris van de Grote Raad voor rapport aan het gouvernement, dat zich de eindbeslissing voorbehoudt. Dergelijke regeling kan ook in de toekomst eventueel aangewend worden. Ten slotte mogen de superintendenten over deze fondatie geen proces aanvatten zonder voorafgaande verwittiging en orders van het gouvernement.

Deze voorzorgsmaatregelen bleken overbodig, want de archieven vertonen geen spoor meer van enig geschil. In die gunstige atmosfeer kan de rentmeester alle aandacht wijden aan het beheer der gelden om de balans in evenwicht te houden. Daarover brengt hij verslag uit aan de commissie van de vier superintendenten, één burgemeester, twee schepenen en één stadsecretaris. De fondatie heeft aldus haar kapitaal gevoelig uitgebreid en beschikt in 1785 over een fonds van 23.800 gulden met een jaarlijks inkomen van 5.747 gulden en 4013 gulden aan uitgaven, te meer dat niet zes maar twintig – en later 24 – kantwerksters jaarlijks hun 50 gulden mogen ontvangen. Er blijft een boni over van 1.733 gulden 13 stuivers over. De andere jaren sloten regelmatig af met een batig saldo, terwijl de rekening van 5 september 1793 een overschot laat van 2680 gulden. En toch verklaart de administrateur van de fondatie op 3 november 1794, dat de kas ledig is, hetgeen op het eerste zicht onbegrijpelijk voorkomt.

De fondatie Boonen.

De aartsbisschop van Mechelen, Jacobus Boonen, bedacht de armen in zijn testament. Zijn uitvaart, zo bepaalde hij, moest met betrekkelijk weinig praal geschieden. De noodlijdenden van de kloosters zowel als de anderen zullen met 1.000 gulden bedacht worden onder voorwaarde dat ze aan de begrafenisplechtigheden zullen deelnemen. Deze steun ontvangen ze onder vorm van brood en geld.

¹ *C.O.O. Mechelen* : N° 8141.

Buiten andere giften laat de testateur zijn bibliotheek aan het seminarie, mits ze daar volgens de door hem ondertekende catalogus te bewaren. Gebeurt het niet, dan moet ze verkocht worden en de opbrengst geschonken aan de arme lieden en de gasthuizen, die aan de testament-uitvoerders het meest geschikt voorkomen.

De uitvoering van deze beslissing, opgenomen op 21 juni 1655, ging gepaard met veel moeilijkheden vanwege de familie de Brimeu, die uiteindelijk toch 10.000 gulden aan de testament-uitvoerders moeten uitkeren.

De pixis cleri ¹.

In het fonds van de C.O.O. te Mechelen zijn over deze instelling zeer weinig archieven voorhanden, zodat het ons niet mogelijk zou zijn daaruit een behoorlijke beschrijving te geven over het leven en de bedoeling van dit werk. Deze afwezigheid van haast alle dokumentatie wordt uitgelegd door de brief van kapelaan Van Thurenhout aan het hulpcomité van Mechelen, op 30 ventose III. De pixis cleri – zegt hij – is geen fondatie doch een gemeenschappelijke beurs. Alzo werd ze van in den beginne beschouwd en als dusdanig hebben nog het kapittel, noch de magistraten, noch het vroegere gouvernement een rapport geëist omdat deze beurs ten gunste werkte van de rijke geestelijken zowel als van de arme.

Nochtans blijkt het uit de omstandige titel van de instelling dat gedane verklaring niet strookt met de werkelijkheid. Inderdaad, deze luidt als volgt: *Pixis pauperum et egenorum clericorum in Mechlinia*. Hij is te duidelijk om uitleg te vergen.

Over de instelling, verklaart kanunnik Laenen ², hebben we weinig of geen inlichtingen vóór het einde van de 16^e eeuw, al zag ze 't licht rond 1488.

Haar inkomen is tussen de jaren 1589-1592 zeer gering en bedraagt amper 96 gulden. Daarna valt een geregelde stijging te bespeuren: in 1617 noteren we 263 gulden; omstreeks 1637 reeds 1.000 gulden; om te komen op het einde van de 18^e eeuw tot een gemiddelde ontvangst van 2131 gulden, nadat we in 1766 een recette kenden van 6411 gulden met daar tegenover een uitgave van 4261 gulden. Hetgeen een boni liet van 2150 gulden. Deze financiën kwamen voort van de talrijke renten en cijzen, alsook van de winsten van de wijnverkoop uit de kelder van de geestelijkheid.

Die gelden werden besteed aan de hulp van arme en gebrekkige geestelijken, doch eveneens aan de verfraaiing van de eredienst en het betalen van de vrijwillige belastingen van de geestelijken.

De administratie van de instelling geeft aanleiding tot een voortdurende twist tussen het kapittel en de lage geestelijkheid. Ze wordt geleid door 3 proviseurs, verkozen door de kanunniken, de Zellariërs en de pastoors met de kapellanen.

De arme gevangenen ³.

Deze fondatie had tot doel zich te bekommeren om het lot en de materiële verzorging van de "arme" gevangenen, niet deze die te zwaar of onrechtvaardig werden gestraft, maar wel deze die geen of bitter weinig bestaansmiddelen hadden. Dergelijke opvatting spruit voort uit de gans speciale mening van onze voorouders in zake repressie en beteugeling der misdaden. Voor ons wordt de booswicht gestraft en komt voor een bepaalde tijd in het gevang, waar hij aan een regiem is onderworpen dat voor al de gedetineerden hetzelfde is. Vroeger bleef het standensverschil voortbestaan tot zelfs in het beteugelen en bestraffen der misdaden. Het steen of gevang is geen zuiver administratieve inrichting; het gebouw wordt door de stad aan de meest biedende verpacht. Deze moet wel een register aanleggen met de naam en de voornaam van de gevangene, de reden van de aanhouding, de aanklager, de dienaars die hem binnenbrachten, de dag van aankomst en deze van vertrek. Maar hiermede zijn de bestuurlijke formaliteiten ten einde en al het overige van het reglement van juli 1526 is

¹ C.O.O. Mechelen, N° 8354a.

² J. LAENEN: *Histoire de l'église métropolitaine de Saint-Rombout*, I, blz. 246-248.

³ Behoudens een andere vermelding komen al de inlichtingen uit het bundel N° 8144.

de uiteenzetting van alle betalingen aan de pachters, alsook van de waarborgen, die de stadsedilen nemen tot verzekering van een regelmatige betaling van de pachtgelden ¹. Inderdaad, de pachter moet nu volgens deze nieuwe ordonnantie een verzekering geven van 600 rijns gulden, desnoods te verhalen op geheel zijn bezit, hetgeen zeker wijst op een vroegere situatie, waarin de stad, zoniet deze gelden moest missen, dan toch dit gevaar heeft gelopen.

Reeds van bij het binnenkomen – en ook nog bij het buitengaan – betalen de gevangenen hun 14 stuivers aan de kastelein en hun 2 stuivers aan de dienaars. Komt iemand in het gevang door toedoen van de schout of van de commoignemeesters, dan kan hij met dezer goedkeuring vrij gelaten worden zonder dat inkomgeld te betalen. In ruil echter geeft hij aan de kastelein 4 stuivers. Brengt deze “ongeleverde” gevangene in het steen de nacht door, dan wordt hij automatisch een “geleverde” en zal hij de 16 stuivers betalen. Mits voldoende borgsom blijft hij dan op het gelijkvloers; anders gaat hij naar de verdieping bij de “arme” gevangenen, t.t.z. in het milieu van het uitschot der samenleving. Soms bleef een arme gevangene toch beneden, dus zonder het bezit van een borgsom, maar dan hield de pachter hem een ganse tijd na de dag der vrijlating om op deze manier te komen tot de som, die hij normaal had moeten verdienen aan een gefortuneerd persoon.

Vraagt een vreemdeling de opsluiting van een betichte, dan staat hij borg voor de betaling van de onkosten. Een schuldenaar mag in de boeien geklonken worden, doch mits betaling van 4 stuivers daags en voor zover de kastelein het risico wil lopen ontkomt hij eraan. Om op de poorterskamer te verblijven betalen de gevangenen nog 1 stuiver; wensen ze een bed, dan geven ze een huurprijs van 2 stuivers per dag, zo de pachter het levert, of 1 stuiver voor het geval dat ze een bed binnen brengen. Hun dagelijks eten kunnen ze nemen van buiten of mogen het kopen bij de pachter tegen 4 stuivers daags. Voor meer speciale gerechten moeten ze zich verstaan met de uitbater.

De gevangenen van schout of commoignemeesters voor criminele misdrijven, waar de doodstraf kan volgen, betalen niets al worden ze achteraf vrijgesproken. Dezelfde maatregel geldt ook voor de gegeselden en zij die ten toon werden gesteld op het pellerijn. De pachter ontvangt ook geen pensioen voor de gevangenen die gepijnigd en verbannen werden, tenzij de delinquenten met de stad composeren. In onderhavig geval betalen ze dan de gebruikelijke kosten, waarvan het bedrag in de ordonnantie niet wordt vermeld, ten laatste bij hun terugkeer te Mechelen.

In de kerker wordt de tijd aangenaam doorgebracht. Alle eerlijke spelen zijn toegelaten, maar er mocht enkel voor de wijn gespeeld worden, doch de kastelein is het verboden het steen te veranderen in een taveerne. Het is de gehuwde gevangene gegund zijn echtgenote bij zich te roepen om samen de nacht door te brengen. Gezien nu de kastelein geen vast en regelmatige bezoldigde functionaris is, doch een persoon die de strafinrichting financieel moet uitbaten, ze zelfs zal uitbuiten – na er een hoge prijs voor betaald te hebben – valt het licht om begrijpen dat de gevangenistucht, de deftigheid en de goede zeden regelmatig lichtjes geweld werden aangedaan, dat echte bevoorradingsdiensten bestonden om wijn en sterke dranken binnen te smokkelen, fuifpartijen in te richten in gezelschap van dames, die niet altijd de tedere, vergevingsgezinde en offervaardige echtgenoten waren van de berouwvolle gevangenen. Alles natuurlijk op conditie van supplementaire betaling.

Minder gefortuneerde gevangenen worden opgesloten op de verdieping, doch kwamen naar beneden zo er voor de pachter enig profijt aan verbonden was. Officieel geven ze slechts 1 stuiver per week voor de huishuur. De meesten echter doen beroep op de openbare vrijgevigheid, gesproken uit de gedachte aan de werken van barmhartigheid. Een regelmatige inrichting was derhalve onontbeerlijk, ontstond geleidelijk, doch niemand kan zeggen – naar het getuigenis der directeurs op 8 Germinal Jaar III – door wie en wanneer ze in het leven werd geroepen. Ze getuigen alleen dat ze van oudsher functioneerde en uitgroeide tot een goed georganizeerde instelling.

Aan haar hoofd staan 2 superintendentes van de Gemene-Huisarmen der stad, die hun 2 jaar omhalingen in kerken en kapellen hebben beëindigd en nu gedurende 6

¹ A.M., C Magistrat, Ordonnances, S V, 1 (B), folio 33 en volgende.

maanden de fondsen van de arme gevangenen zullen beheren ¹. Ze bezorgen deze laatsten alle nooddrift, drank, verwarming en dekens, brengen zuiver linnen, soep, brood, vlees, boter en groenten, kleedsel, kousen, schoenen en dies meer. Het geldwezen en het beheer der goederen berust in handen van de rentmeester, die alle jaren rond Allerheiligen aan de superintendent zijn verslag uitbrengt, in aanwezigheid van de afgevaardigde van het stadsbestuur. Voor al deze moeite ontvangt hij 5% van de ontvangsten, doch staat met zijn fortuin finantiëel verantwoordelijk evenals zijn borg, die 1.000 gulden heeft moeten verzekeren bij het begin van het rentmeesterschap. Alle boodschappen worden verricht door een knaap, aangeduid door de superintendentes en de gevangenmeesters bij meerderheid van stemmen.

De inkomsten van dit werk waren nooit bijster groot. De fluctuaties van de munt, de daaruit spruitende levensduurte, tekortkomingen in het beheer, maar vooral de flagrante misbruiken in de repressie en haar instructie verminderden op zeer gevoelige wijze de fondsen der fondatie, zodat de superintendentes in september 1764 een brief richtten aan het stadsbestuur, waarin ze deze misbruiken aanklaagden met de hoop ze door zijn kordaat ingrijpen te zien verdwijnen. Meteen krijgen ze een klare suggestieve kijk in de gerechtspraktijken, zoals deze in feite bestaan, en niet zoals de ordonanties ze zouden willen.

Gedurende jaren worden inderdaad verscheidene personen te Mechelen opgesloten, na aanklacht door de schout, zonder voor de rechtbank te verschijnen, spijs de plaatselijke gewoonten een juridische actie voorschrijven binnen de 3 dagen. Een vrouw wordt wegens beledigingen al 2 jaar lang vastgehouden, samen met haar kind van 10 à 12 jaar, dat zeker deze hechtenis niet verdiende en moet groot komen in zeer bedenkelijke atmosfeer. Bovendien zijn beide regelmatig ziek, zodat ze nog meer kosten aan de superintendentes, die veelzeggend aanmerken niet te weten wanneer deze toestand zal veranderen. Een jongeling werd in het steen opgesloten om gecureerd te worden, alhoewel dat zeker veel beter in een gasthuis kon gebeuren, net als de zwakzinnige patiënte. Een Mechelaar is sinds lang door de koning begenadigd, doch blijft nog steeds opgesloten. Ondertussen vallen al deze personen ten laste van de bus der arme gevangenen.

Ten einde aan deze schreeuwende wantoestanden paal en perk te stellen beslissen de wethouders een nieuwe ordonnantie en instructie te geven op het stuk van de arme gevangenen. Voortaan zulle alle kapitale penningen als renten, cijnsen, giften en legaten door de rentmeester gecomptabilizeerd worden tegen behoorlijke kwitantie. De superintendent zal deze gelden onmiddellijk op hechte panden beleggen. De buspenningen worden door hem naar oude traditie besteed aan de alimentatie der gevangenen. Mochten deze fondsen evenwel niet volstaan, dan wordt de helft van het jaarlijks vast inkomen daarbij ingeschoten, doch dergelijk bevel mag slechts in uitzonderlijke omstandigheden gegeven worden. Zijn de buspenningen, samen met de helft van het vast jaarlijks inkomen, nog ontoereikend voor het onderhoud van de arme gevangenen, hetzij door hun groot aantal, hetzij door hun ziekte ten gevolge andere omstandigheden, dan moet de superintendent daarover rapport uitbrengen aan de stadsmagistraten, die het ontbrekende uit de algemene kas bijpassen of naar andere middelen uitzien om het tekort te vergoeden.

Bovendien zullen de gevangenmeesters naar oude traditie aan hun beschermelingen de zondagse soep uitdelen, bestaande uit een bouillon van runds- of ossenvlees met groenten of rijst. Deze uitgaven mogen de 6 stuivers per gevangene niet overschrijden. De speciale tractaties als welkom en adieu, kermis of Sint-Leonardusdag worden in het vervolg sterk ingekrompen, doordat ze per semester tot 30 gulden beliepen. Ze mogen in het vervolg nog slechts 5 gulden uit de kas halen voor een recreatie, uit de fondatie van Isabella Uwens. Het reisgeld wordt evenmin nog aan de bannelingen gegeven, gezien dit van stadswege wordt uitbetaald. Enkel de ter dood veroordeelden mogen nog een laatste versnapering naar goeddunk ontvangen.

Gedurende het koude seizoen ontvangen de gevangenen assistentie voor de verwarming, t.t.z. ze krijgen kolen in vuurwagens of teilen, daar turf en hout niet te

¹ *C.O.O. Mechelen* : N° 8078.

gebruiken zijn in kamers zonder schouw. De hoeveelheid staat ter discretie van de gevangenenmeesters.

Bij hun aftreden stellen de meesters de ontvangsten en uitgaven te boek. Ze maken het boni over aan hun opvolger, zodat deze goed weet wat er juist in kas is, welke de regelmatige uitgaven zijn en welke voorwerpen moeten verstrekt worden. Deze laatste belopen in de 18^e eeuw jaarlijks 26 gulden 13 stuivers, terwijl de inkomsten komen tot 132 gulden 11 stuivers.

De Huisarmen van Sint-Rombouts.

De Rijke Tafel.

Voor deze instelling beschikken we over een zeer ruime dokumentatie, niettegenstaande de archieven bij de Engelse aanval op de stad, in 1580, uit het Cafernum in de Sint-Romboutskerk werden gehaald en op de straat uitgestrooid. De toenmalige secretaris van Mechelen, de advocaat Hovenen, verzamelde deze piëteitvol en overhandigde ze bij de bevrijding aan de heer du Pont, zodat de Huisarmmeesters terug in het bezit kwamen van de meeste documenten ¹.

Aan deze instelling een juiste datum toewijzen valt zeer lastig, doordat op de verschillende titels van de stichting steeds een andere wordt geciteerd. Zelfs over de naam van de stichters werd geen eensgezindheid bereikt. We kunnen evenwel aanvaarden dat Gillis Vrancx en Elisabeth van Duffel – volgens de bewering van de huisarmmeesters van Sin-Rombouts in hun geschil met de wethouders – als der eerste stichters mogen doorgaan, wanneer ze, op 11 augustus 1499, ten voordele van 12 arme mensen van de Sint-Romboutsparochie, een fondatie oprichten. Dezelfde dag voegen Willem Schosters en Jan De Zagere er 6 porties bij. Jan van Haacht, alias Vrancx, en Catharina Verlysen vermeerderen deze met 2 nieuwe porties op 24 mei 1555. de collatie van deze 20 provenen geschiedt onder toezicht van de smeden en de huidevetters. Paus Alexander VI confirmeert deze fondatie op 26 februari 1506.

Door de goede, voorzichtige administratie en de menigvuldige giften groeide ze uit tot een organisatie, die 72 proven uitdeelt aan de armen van de parochie en er 72 bijvoegt als “proven van gratie” voor de armen, die wel buiten de parochie wonen, doch bedacht worden op Kerstdag, de vijf Lieve Vrouwdagen, Sacramentsdag, Allerheiligen en sommige andere feesten. De begunstigden veranderen alle weken om iedere arme familie van de stichting te laten genieten. De aanduiding gebeurt door de vier intendenten in samenwerking met de afgevaardigden van de smeden en de huidevetters, alsook van de rentmeester der fondatie. Deze gedelegeerden oefenen toezicht uit op de begunstigden om zich rekenschap te geven of deze de steun wel nodig hebben of hem waardig zijn. In het tegenovergestelde geval brengen ze andere kandidaten naar voor.

In tegenstelling met de superintendenten van de Gemene-Huisarmen blijven de huisarmmeesters lange jaren in functie, zoals dit gebeurde niet alleen in de andere parochies, doch ook in de buursteden. Deze continuïteit bevordert de goede administratie doch beperkt de keuze van de superintendenten. Hierdoor fungeren verschillende intendenten terzelfder tijd in hun parochie en als meesters van de Gemene-Huisarmen. Wrijvingen zijn derhalve niet uit de lucht, zoals het b.v. gebeurde in 1560 en 1647, doordat beide instanties tegen elkander inwerken om het volledige meesterschap, vooral omdat de magistraten de weldadigheid zoeken te centraliseren, ten einde het prangende pauperisme met meer doeltreffendheid te kunnen bekampen ².

Het inkomen van de stichting groeit regelmatig aan door de gelden der omhalingen in de Sint-Romboutskerk onder de geboden en onder de hoogmis. Van zijn kant geeft Karel V aan alle testament-uitvoerders het bevel in de eerste plaats legaten te reserveren voor de armen ³.

¹ *C.O.O. Mechelen*: N° 8278.

² *C.O.O. Mechelen*: N° 8278; *A.M.*, Roodboek, VI, blzz. 100-110.

³ *C.O.O. Mechelen*: N° 8278, 11 december 1540.

Het beheer der goederen berust bij de rentmeester. Deze wordt verkozen tussen de kapitaalkrachtige burgers, die bovendien nog een stevige borg moeten aanwijzen om de rentmeester te dekken voor een bedrag, dat de intendenten bij iedere nieuwe keuze bepalen. Zijn wedde bedraagt 100 gulden en wordt hem te Kerstmis uitgekeerd.

Tweemaal per jaar – met Kerstmis en drie weken na Pasen – moet hij de rekeningen opmaken en voorleggen in het huis dat hem wordt aangewezen. Daarin maakt hij melding van de ontvangsten der renten en cijzen, huurgelden en houtverkopen, van de renten op de staten, steden en domeinen, zo binnen als buiten Mechelen. Speciaal vernoemt hij de achterstallige rentenbetalers en overhandigt hun namen aan de intendenten de volgende zondag. Deze zeggen hem wat hij te doen heeft. Acht dagen later brengt hij hun verslag uit over het resultaat. Geldbeleggingen uitvoeren, pandwinnings doen of iemand voor het gerecht dagen kan hij slechts na voorafgaande opdracht of toestemming van de intendenten. Zoniet loopt hij gevaar de onkosten uit eigen zak te moeten betalen.

De zaterdag overhandigt hij de knaap de stuiver, die volgende dag uitgereikt wordt, evenals op de 16 gratiedagen, die hem schriftelijk worden medegedeeld. Alle zondagen en gratiedagen staat hij voor de huisarmentafel om desnoods de meesters te vervangen, indien deze afwezig zijn. Alsdan geeft hij de namen van de achterstallige rentebetalers en maakt melding van de uit te voeren herstellingen. Wordt deze weg niet gevolgd, dan heeft zijn bevel geen kracht. Wil een schuldenaar zijn renten aflossen, dan wijst de rentmeester de oudste intendent de koffer aan en, in tegenwoordigheid van de andere meesters, zoekt hij de bewuste rentebrief. In diens plaats komen de afbetaalde gelden. Voor dit werk ontvangt de rentmeester geen vergoeding.

Vervallen de huurtermijnen, dan trekt hij daarop de aandacht van de intendenten, ten einde met hen de best geschikte dag uit te kiezen om ze terug aan de meest biedende over te maken. Daarom, en voor het opstellen van de voorwaarden geniet hij een speciale vergoeding, waarvan het bedrag verschilt naar gelang de plaats waarvoor ze moeten dienen. De Molsham bezorgt hem alzo 4 gulden, de Hoge- en de Neerham 3 gulden, de Walemse pasbeemden 6 gulden, de Myltiensham 2 gulden, het Robbroek 5 gulden. Voor het opmaken van de huurvoorwaarden der bossen wordt hij naar goeddunken vergoed.

Wordt de rekening gepresenteerd in de derde week na Pasen, voor de periode, die normaal met Kerstmis moet afsluiten, dan maakt de rentmeester tegen de vierde zondag na Pasen een complementaire staat om de intendenten in te lichten over de juiste toestand van de kas, om te weten of ze in hetzelfde tempo met de aalmoezen kunnen voortgaan, ofwel de uitgekeerde sommen moeten verminderen. Deze situatie mag de rentmeester niet jaarlijks voorleggen, want in dit geval verliest hij zijn ambt. De auditie dezer rekeningen geschiedt in tegenwoordigheid van de gedelegeerden van de stad en van de aartsbisschop.

Deze voorschriften en reglementen heeft de rentmeester ingestudeerd bij zijn kandidatuurstelling en achteraf plechtig beloofd ze nauwgezet na te leven.

Zoals gemakkelijk te begrijpen bezaten de Huisarmen van Sint-Rombouts aanvankelijk niets buiten het inkomen van de omhalingen. Onroerende goederen kwamen in de loop der tijden deze financies vermeederen, aangeschaft met de uitgespaarde gelden, hetzij verkregen bij testamentaire legaten of *donationes inter vivos*. Maar de instelling diende tot bij het einde van het Ancien Régime rekening te houden met de concurrentie en aanwezigheid van de H.-Geesttafel. Toch presenteert de Rijke Tafel op 30 Pluiose van het jaar III een rijk bezit aan onroerende goederen en renten. Ze heeft 3 kleine huizen in de Bergstraat, gratis verhuurd aan 4 arme vrouwen; 3 bunder beemd onder Mechelen, met 221 gulden aan jaarlijkse huur; 6 bunder 1 dagwand 50 roeden land onder Mechelen, of 210 gulden aan inkomen; 4 ½ bunder beemd onder Mechelen of 150 gulden 's jaars; 3 ½ bunder beemd onder Muizen, of 105 gulden per jaar; 2 ½ bunder beemd onder Hever, t.t.z. 85 gulden; 9 dagwand beemd onder Haacht of 42 gulden; 1 bunder dito onder Werchter of 12 gulden; 5 dagwand land onder Heffen of 42 gulden.

Aan renten heeft de Rijke Tafel er 7 op de stad Mechelen met 495 gulden 17 schellingen 3 deniers interest van 14.167 gulden kapitaal; 4 renten op Antwerpen, hetzij

30 gulden van 1.004 gulden kapitaal; 3 renten op de Staten van Brabant, in het kwartier van Antwerpen, of 344 gulden per jaar. Vijf andere renten voor een bedrag van 9.500 gulden, 2 acties op de Bank van Wenen, of 4800 gulden, plus nog een andere van 2.000 gulden. Deze kapitalen geven samen als inkomen van de roerende goederen 926 gulden 19 schellingen 6 deniers, van renten en cijzen 1513 gulden 11 schellingen 4 deniers: samen 2441 gulden. Op deze activa worden de uitgaven gebazeerd: aan passieve renten 321 gulden, de wedde van de rentmeester 117 gulden, van de koster 50 gulden, de reparaties 174 gulden of in het geheel 341 gulden. De aalmoezen worden geschonken aan 240 personen en belopen de som van 1445 gulden. In dezer voege blijft er andermaal een lichte boni over.

Deze inkomsten, uitgaven en financiële transacties liggen nogmaals ter inzage en goedkeuring van een communiemeester en een schepen van Mechelen, die daarvoor geen vergoeding mogen eisen, in aanwezigheid van de gedelegeerden van de smeden en de huidevetters alsook van de aartsbisschop.

Buiten deze fondsen kunnen de armen van de Sint-Romboutsparochie nog beroep maken op de regelmatige distributies van de plebaan. Deze heeft het beheer over de gelden van verschillende stichtingen, die onder een zekere voorwaarde uitgedeeld worden aan de behoeftigen. De fondatie Mollemans met een aanvankelijk kapitaal van 1.000 gulden, gesticht op 25 februari 1717, kleedt de arme kinderen die naar de catechismus komen. De fondatie Ricquart met 500 gulden werd gesticht met dezelfde bedoeling. Beide kleden 40 kinderen, die hun plechtige kommunie gedaan hebben. De stichting Isabella Danezijn beschikt sedert 20 oktober 1656 over een kapitaal van 2.000 gulden ten profijte van de schamele armen. De zieken krijgen steun van de 2.300 gulden der fondatie Stevaert, waarvan 1.000 gulden verloren gingen. De fondatie Van de Wiele geeft de plebaan de interesten van 1.500 gulden, waarbij ten slotte deze dienen gevoegd van de stichtingen Baets, Saboei, Medina-Roose, Van Meldert, Maria Bartholomeus en Rubens.

De huisarmen van Sint-Jan.

In tegenstelling met de H.-Geesttafel van deze parochie beschikken we over weinig of geen gegevens omtrent de instelling der Huisarmen van Sint-Jan ¹.

De enkele inlichtingen waarop we ons kunnen beroepen worden medegedeeld door de opgaven der conditiën voor de aanwerving van een rentmeester. De inrichting staat onder beheer en toezicht van twee proviseurs die, juist gelijk hun confraters der andere parochies, de bestemming en de aanwending der gelden bepalen.

De rentmeester wordt benoemd voor een periode van 6 jaar, met de faculteit ieder jaar, zowel de ene als de andere partij, de akkoorden te mogen opzeggen; deze opzeg zal minstens één maand voor het verstrijken van het jaar geschieden. De wedde die hem werd toegekend belooft 10% van de ontvangsten. Alvorens zijn ambt te mogen waarnemen zal hij er ook voor zorgen 2 stevige borgen aan te wijzen die, zo nodig, met hun goederen de inkomsten van de Huisarmen kunnen verzekeren.

Hij staat er voor in de actieve renten te innen, te waken dat ze de drie jaar achterstand niet overschrijden, want in dat geval heeft hij een geding in te spannen om het pandgoed te bemachtigen. De passieve renten vallen eveneens onder zijn bevoegdheid. Huizen verhuren en herstellen mag hij slechts met de instemming van de proviseurs. Hij betaalt de bakker ieder maand 12 gulden en heeft desnoods deze som voor te schieten, doch hoogstens voor 2 maanden. Ten slotte moet hij, ten laatste één maand na het verstrijken van een jaar administratie, de rekeningen voorleggen: aan de aartspriester, de pastoor en aan de kerkfabriek.

Zoals ten andere reeds aangestipt voor de Gemene-Huisarmen, bezitten de Huisarmen van Sint-Jan geen landerijen, geen beemden, bossen noch huizen. Hun vermogen zouden we moeten opdiepen uit de jaarlijkse rekeningen. Doch de dokumenten geven ons onrechtstreeks inzage in hun financiën. De laatste rekening der 18^e eeuw spreekt van 3468 pond aan opbrengst van de onroerende goederen, 1372 pond

¹ C.O.O. Mechelen: N° 8612.

aan renten en andere ontvangsten; de uitgekeerde steun aan 4 wezen, iets over de honderd simplen en 137 schamele armen, de uitgaven van de instelling, van de passieve renten, herstellingen en onkosten der uitbating laten in Sint-Jan nog een boni van 4743 pond of 2582 gulden per jaar. Ook hier doet zich het verschijnsel voor dat de laatste rekening eens te meer deficitair is.

O.L.V.-Gasthuis.

Uit de archieven van het O.L.V.-gasthuis kunnen we de stichtingsdatum slechts bij benadering vaststellen. We vinden namelijk de vermelding van een charter van 1220 met de opsomming der renten en goederen, die devote mensen schonken aan het O.L.V.-gasthuis, de Ziekeliëden en het Armenhuis ¹. Dit lijstje citeert eigendommen onder Mechelen, Nekkerspoel, Waver, Ekerbroek, Spinnenbroek, Hovebeck, Beygem, Epegem, Hofstade, Wilnouck, Tildonk, Meerbeek, Wespelaar, Kontich, Ruisbroek, Humbeek en Berbelgem. Deze rijkdom zou kunnen wijzen op een bestaan van verschillende jaren, doch langs de andere zijde moet aangenomen worden dat in de eerste jaren de giften en schenkingen het grootste en het talrijkst zijn. Vrij gemakkelijk mag derhalve worden vooropgesteld dat de publicatie van de statuten door Godfried, bisschop van Kamerijk, in april 1230, vrij vlug op de stichting zal gevolgd zijn. Uit deze akte vernemen we verder dat het O.L.V.-gasthuis ontstond dank zij de vrijgevigheid van de Berthouts ².

Al deze welke zich geroepen achten tot de staat van gasthuizuster of -broeder zullen pas ontvangen worden, wanneer ze gedurende vier maanden in het gasthuis als novice dienst deden, ten einde volkomen vertrouwd te geraken met de gewoonten en het werk van de instelling. Ze worden aanvaard als ze aan het personeel en de pastoor, belast met de geestelijke directie, volledig voldoening schonken, als ze volkomen verzaakten aan de wereld en hun eigen vrije wil en ze in handen van de pastoor de plechtige gelofte van eeuwige zuiverheid hadden afgelegd.

Om door overtollige bezetting niet gehinderd te worden zullen slechts 5 broeders en 7 zusters aangenomen worden. Vraagt de uitbreiding van het gasthuis vermeerdering van het personeel, dan geeft de bisschop of de officiaal de toelating één broeder of één zuster bij te nemen. Broeders en zusters leven afgescheiden in refter en in slaapzaal, juist zoals hun beider functies ook totaal van elkander zijn gescheiden, daar de zusters instaan voor de zieken en de broeders voor het wereldlijk beheer. Aldus mag het ook geenszins gebeuren dat een broeder alleen met een zuster een gesprek voert of haar een bezoek brengt.

Hun geest van ootmoedige onderdanigheid verbiedt alle handeling uit eigen initiatief. Zonder toestemming van de overste mag niemand de omheining verlaten; niemand mag zich op de straat begeven of een woonst binnengaan zonder van een andere zuster vergezeld te zijn. Niemand mag ingaan op een persoonlijke uitnodiging om – zelfs te Mechelen – een maaltijd te nemen.

In de refter en op de slaapkamer heeft ieder zijn vaste plaats; gedurende de maaltijden mag er slechts uitzonderlijk gesproken worden, om iets te vragen, indien het niet kan geschieden met een hoofdbeweging of een teken van de hand. Rechtstaan en spreken kan enkel gebeuren om gegronde redenen. Op een teken van de overste gaan allen na het eetmaal drinken. In keuken en refter beredderen twee verkozen zusters de gewone zaken op discrete wijze zonder daarom de gemeenschap lastig te vallen. Deze wordt minstens ééns per week samengeroepen onder voorzitterschap van de pastoor om de algemene aangelegenheden te bespreken of om de nalatigheden te beteugelen.

De vasten wordt trouw nageleefd. Alle vrijdagen van de veertigdaagse vasten beoefenen ze de beperking in het eten; van Kruisverheffing tot Sint-Martinus en van het octaaf van Drie-Koningen tot Quinquagesima vasten ze voor de melkproducten; van dat ogenblik vangt de normale vastentijd aan met beperking in het vleesgebruik. Van Pasen tot aan Sint-Martinus wordt op de zondagen, de dinsdagen en de donderdagen wel vlees gebruikt, onder voorwaarde evenwel op de vigilliedagen en quatertempersdagen de

¹ *C.O.O. Mechelen*: N° 8766.

² *C.O.O. Mechelen*: N° 8762.

voorschriften der Kerk na te leven. De maandag is het vastentijd en op de andere dagen mogen ze een treksel gebruiken.

Bezwaardert een lid van de gemeenschap een medebroeder of -zuster, wordt iemand op een leugen betrapt, dan wordt de schuldige één dag op water en brood gezet; deze brengt hij of zij dan ook door op de naakte grond. Op bedreigingen volgen vier dagen vasten en de vijfde water en brood. Worden deze bedreigingen door slagen gevolgd, dan krijgt de woesteling veertig dagen op water en brood met het gewone eten op de vrijdagen. Bij verwondingen verdriedubbelt de straf. De overspelige is gespeend gedurende één jaar en zes weken van alle troost en beneficiën van den huize. Vertoont de schuldige geen berouw, dan vervolgt de straf gedurende dezelfde periode met desnoods een tweede verlenging. Valt hoegenaamd geen spoor van inkeer te bespeuren, dan wordt de hardvochtige medebroeder of -zuster verwezen uit het gasthuis. Een moordenaar sluit zich voor eeuwig uit de gemeenschap. Geeft een lid van het gasthuis de voorgeschreven behandeling niet aan een zieke, dan verdient het weder één dag op water en brood. Bij herhaling van deze nalatigheid volgt de definitieve doorzending, zoals dit ook het geval is voor diefstal. De verpleegden mogen evenmin onnuttig gestoord worden, want deze laakbare handelwijze krijgt een passende sanctie.

De instelling zelf werd opgericht met de bedoeling de mensen, die onbekwaam zijn hun brood te verdienen of langs de deuren de openbare wegen te bedelen, op te bergen en hun de juiste verzorging te schenken. Bij zijn opneming gaat de ongelukkige aanstonds te biechten en herstelt al zijn tekortkomingen op godsdienstig gebied. Zijn karig bezit geeft hij tegen geschreven verklaring aan de gasthuismeester om het van deze bij zijn genezing terug te ontvangen. Verkeert de sukkelaar in stervensgevaar, dan kan hij erover testamentair beschikken, doch voorafgaandelijk zal hij de onkosten aan het gasthuis vergoeden. Sterft hij ab intestato, dan komt geheel het erfdeel aan het O.L.V.-gasthuis.

Drie dagen ter week ontvangen de patiënten vleeswaren. Evenwel, verdraagt een verpleegde de gewone kost van het gasthuis niet, dan worden hem de spijsen voorgeschreven die hij vraagt, ten minste voor zover ze kunnen verkregen worden. Zo nodig komt de geneesheer, zelfs indien de zieke geen middelen van bestaan heeft. In dit geval regelt de instelling de betaling van de dokter.

Uit eenzelfde gebaar van kristelijke naastenliefde neemt het O.L.V.-gasthuis ook de kraamvrouwen op. Moeder en kind krijgen de gebruikelijke verzorging, terwijl het nodige wordt gedaan om aan de kleine burger een volledige uitzet te schenken. Het aanvaardt eveneens de vondelingen en verlaten kinderen, doch in speciale gevallen, waarover de meester zijn oordeel te vellen heeft, om te voorkomen dat plichtvergeten moeders zouden aangespoord worden tot een losbandig leven, waarvan de vruchten op de kosten van de gemeenschap en de naastenliefde zouden opgroeien.

Ook de verpleegden bidden drie maal per dag, deze het Onze Vader, gene de gebeden die ze kennen, voor hun weldoeners alsook voor het zieleheil van alle levenden en doden. Alleen de pastoor mag – en dan nog wegens ziekte – sommige patienten van deze verplichting ontslaan.

Deze voorschriften zullen door alle leden van de gemeenschap stipt onderhouden worden. Daarom zal de meester ze regelmatig bij elke aankomst van een nieuwe zuster of broeder voorlezen en deze in de volkstaal de nodige uitleg verschaffen.

Omtrent het beheer van het patrimonium en de tijdelijke belangen staat in de eerste statuten slechts één passage. Ze worden verzorgd door vier personen. Welke functie ze uitoefenen en wat gezag ze bekleden wordt nergens bepaald of nader omschreven. Logisch bedoelt de bisschop hier de proviseurs en de rentmeester. Ze worden door de kerkelijke overheid aangeduid voor één jaar, doch kunnen bij voldoening een onbepaalde tijd in functie behouden blijven.

De meest kwetsbare plek van deze statuten lag in het samenhuizen van de broeders en zusters onder één dak. Zoals elders zouden ook te Mechelen de moeilijkheden daar uit voortspruiten om een discredit te werpen op de ganse instelling met haar humanitaire en kristelijke bedoelingen. Daartegen bestond maar één remedie; die ook bij ons haar toepassing vond: rond 1400 werden de afgestorven broeders niet meer vervangen.

Deze en meer andere nalatigheden vinden hun weerklink in de nieuwe statuten van 7 mei 1509. Ze werden gepubliceerd na een grondig onderzoek vanwege de bisschop van Kamerijk, Jacob de Croy, die een betreurenswaardige laksheid moest boeken ten overstaan van de meeste verscheidene voorschriften, doch vooral ten opzichte van de drie fundamentele geloften, de ziekenverzorging en de te wereldse kledij. Deze zelfde verwaarlozing had ook zijn voorganger vastgesteld op een inspectietocht in gezelschap van Jan Standonck. Het is dan ook niet meer dan redelijk dat hij, samen met enkele vicarissen, bij de dood van de laatste vrouw, naar Mechelen overkomt, met de zusters een vergadering belegt en hun het gereformeerde reglement van het Sint-Jansgasthuis te Brussel voorschrijft. Deze nieuwe statuten zijn heel wat uitvoeriger en scheppen een klaarder beeld van het dienstvaardig leven van de gasthuisnonnen. Zestien zusters vormen de nieuwe communiteit, onder het bewind van een overste, ingericht naar de zienswijze van de H. Augustinus en verdedigd door de plechtige geloften. Daarom zullen ze, buiten de dienst en de verzorging van de zieken, in en rond het gasthuis alle werk zelf uitvoeren en geen beroep maken op wereldlijke meiden. Vermeerdering van personeel wordt ook niet in het vooruitzicht gesteld. Pas na een overlijden komt een nieuweling de kaders aanvullen. Ze zijn gehoorzaamheid verschuldigd aan de bisschoppen van Mechelen of hun commissarissen, die de visitatio uitvoeren zo dikwijls ze het nodig achten.

Geen zuster zal aanvaard worden voor haar 17^e jaar of tot de professie toegelaten voor haar 18^e jaar. Ouder dan 32 jaar wordt niemand nog aangenomen, tenzij de moeder, het convent en de voogden, of ten minste de meerderheid, de wens uitdrukt deze novice in hun gemeenschap op te nemen. Doch vooraleer iemand tot het noviciaat toe te laten wordt nagegaan of de vereiste capaciteiten voor de staat en de functie wel aanwezig zijn. Daarna volgt nog een proeftijd van drie maanden in een wereldlijk kleedsel. Dan pas spreken de moeder en de bisschoppelijke commissaris zich definitief uit, na eerst nog een conversatie te hebben gevoerd met de candidate. Is deze bovendien nog gewillig en gehoorzaam dan kan ze tot de proeftijd van één jaar worden toegelaten. De kledij ontvangt ze van het O.L.V.- gasthuis – tenzij ze er aan houdt deze zelf door vrienden of familie aan te schaffen. Ze wordt gekleed door de bisschoppelijke commissaris of de biechtvader, zoals het gebruikelijk is in de gereformeerde kloosters. Één van de zusters zal optreden als novice-meesteres. Ze leert de toekomstige non haar houding tegenover de geestelijke en wereldlijke personen, hoe ze de moeder en de commissaris reverentie moet bewijzen en hoe de dienst in gasthuis en kapel geschieden moet. Evenwel kan de novice-meesteres geen toelating geven of afwijkingen toestaan, want al haar macht komt slechts bij delegatie. Stelt de meesteres een tekortkoming vast, dan berispt ze de schuldige; blijft deze echter onwillig, dan wordt de overste ervan op de hoogte gebracht of, in ergere gevallen, het kapittel, dat zijn oordeel te bellen heeft en de straf te bepalen. Volhardt de weerspannige dan moet deze de instelling verlaten met gans haar uitzet. Bekent ze evenwel ootmoedig haar ongelijk, dan verloopt de stage normaal verder tot de dag der professie. Deze kan afgenomen worden hetzij door de gedelegeerde van de bisschop van Kamerijk, hetzij door de vicarissen in persoon. Hiervoor mag, noch in het geheim, noch in het openbaar een vergoeding geëist worden, zoals dat verboden is door de constitutie van paus Urbanus V.

Vooraleer echter tot deze plechtigheid over te gaan vraagt de meesteres of de novice vrij is van schulden, van andere geloften of ongeneeslijke kwalen. Volgde op deze vragen een gunstig antwoord dan krijgt ze van de overste nog een laatste onderricht met een stichtende vermaning en goede raad. Vóór de professie zal de novice ook een generale biecht spreken om in staat van gratie de wijding te ontvangen. Kan ze schrijven, dan stelt ze eigenhandig haar gelofte op papier en zal dat briefje, met een kruis ondertekend, op het altaar nederleggen na het eerst te hebben gekust. Deze, die niet kunnen schrijven, laten dit doen door een medezuster en beperken zicht tot het stellen van het kruis, het kussen en het nederleggen op het altaar. Geheel deze plechtigheid wordt bezegeld door een eed in volgende bewoordingen: “ Ik, zuster N., gelove godt van hemelrijcke ende U pater, inder stadt van den bisschop oock der moeder nu wesende, ende haeren gerechten nacomelingen eeuwige rijnheid mijns lichaems, willich armoede ende gehoorzaamheid naar de voorschriften van de H. Augustinus”.

De geprofest zusters dragen een grauwe keurs met de rest van het kleed in het wit, eenvoudig van stof en snit, met wijde mouwen die komen tot op de vingers. Het scapulier is ok wit en de rok zwart, van goedkope stof met brede plooiën. Langs elke zijde werd een handige opening gelaten om te beletten dat de nonnen bij het wegbergen van een voorwerp de andere vrouwen zouden moeten nadoen. De voorgeschreven zwarte rok dragen ze maar op zon- en feestdagen, alsook dagelijks wanneer ze het officie volgen in de kapel. De zwartlaken kap dragen ze om buiten de bijvang te gaan. Anders dragen ze een witte doek, een klein bandelier en daarboven een tweede witte doek, als ze hun werk doen of de zieken verzorgen. De witte kousen, de gordel, de schoenen en meer andere voorwerpen van het kleed moeten uiterst eenvoudig zijn. De novicen dragen hetzelfde uniform als de geprofesten, alleen het scapulier is een voet korter. Gedurende hun stage bedekken ze hun hoofd met een eenvoudige doek der zuiverheid zonder meer. Alle nonnen hebben het haar kort zoals dat de gewoonte is in de gereformeerde instellingen. Niemand draagt gouden of zilveren sieraden. Zelfs mogen ze deze niet bezitten, tenzij met de goedkeuring van de overste. De deur van hun kamer is enkel met de klink gesloten, zodat de overste er regelmatig binnen kan en een inspectie uitvoeren in kisten en koffers, die evenmin gesloten zijn. Alleen de moeder mag deze sluiten. Regelmatig bezoekt ze de cellen om zich te vergewissen op een zuster niets meer of min heeft dan de regel voorschrijft.

Hun klederen moeten de nonnen met de grootste zorg dragen en er zich wel voor hoeden ze moedwillig te verslijten. Wie het wel doet ontvangt een ernstige vermaning; bij herhaling komt de zaak voor het kapittel dat de passende sanctie voorschrijft. Is een kleed versleten, dan wordt het bij de moeder tegen een nieuw ingeruild. De reparaties gebeuren niet naar ieders wil; enkel moeder's mening telt en in die zin zal de herstelling geschieden. Heeft iemand schade berokkend of uit onaandachtzaamheid voorwerpen verscheurd, dan moet de schuldige deze fouten in het kapittel belijden. Onder moeder's controle zal de was in gemeenschap geslagen worden. De hoofddoeken worden niet gesteven. Moeder-overste en de zuster die de klederen bewaard zullen er voor zorgen dat de mot ze niet beschadigt.

Buiten de moeder – of slechts met haar toestemming – mag niemand giften en geschenken in ontvangst nemen. Onder deze voorwaarde is corresponderen aan de nonnen toegestaan. Slechts in uiterste nood mogen wereldlijke personen de gemeenschappelijke slaappleaats betreden en weder met de goedkeuring van de moeder. Noch bij dag, noch bij nacht mogen de zusters op de slaappleaats van een medezuster komen, tenzij met toestemming van de overste. Het is evenwel toegelaten in geval van ziekte, maar uitsluitend om zich de toestand te laten uitleggen en met deze inlichtingen naar moeder-overste te gaan.

Tijdens de zomerperiode staan de nonnen op te 4 uur, 's winters te 5 uur, ten ware de nood dwong deze uren te veranderen of te vervroegen. De dag wordt ingezet met een mis. Bij het evangelie staan de nonnen recht met de handen onder het scapulier. Gebruiken ze een boek dan lezen ze gekniel. Andermaal staan ze recht bij het lezen of zingen van het "Deus in adiutorium" tot aan sicut erat. Evenzo bij het zingen van het "Magnificat" en het "Te Deum". Wanneer ze de namen van Jezus en Maria uitspreken neigen ze devoot het hoofd. Ook bij het "Incarnatus est" knielen ze tot aan caro factum est. Degenen die het kunnen lezen alle dagen in de kapel of in de bidplaats van het gasthuis de getijden van O.L.V.; na de primen de psalm "De Profundis" voor de overledenen met een pater en de collecten "Deus cuius misericordia", "Deis venite largitor" en "Fidelium deus". De ongeletterden bidden in de plaats 12 pater en 12 ave's bij de metten, de vespers en de vigiliën, doch voor de andere getijden slechts 7 pater en evenveel ave's. Wekelijks bidden ze ook voor de afgestorvenen de vigiliën met 9 lessen, uitgenomen de tijd tussen Pasen en Sinksen. In deze periode wordt er niets anders gebeden dan 3 lessen.

De zusters bidden ook na het eten, uitgenomen gedurende de vasten, wanneer de gebeden voor de maaltijd komen. Naar gelang de ouderdom zal ieder de tafel dienen; de andere zusters zitten aan volgens de ancienniteit. De dienststers reiken de spijzen over aan hun medezusters, die ze voorzichtigshalve met beide handen aannemen. De non van dienst zal goed uitkijken om haar collega's bij tijds het nodige aan te geven zodat er

geen woord zal dienen gewisseld te worden. Zolang de maaltijd duurt zal een andere zuster een lezing houden in het vlaams, normaal deze die volgende week de dienst zal verzekeren. Het onderwerp van deze stichtende lectuur wordt geleverd door de gulden legenden, de H. Vaders, Jezus' leven, zijn sermoenen, of deze van de H.-Bernardus. Bij het einde van het maal zegt de lectrice "De Heer ontfermt onzer"; de gemeenschap antwoordt "amen". Bij het verlaten van de tafel neigen alle zusters devoot het hoofd naar de beelden die in de refter staan. Vandaar gaat het naar de kapel of de bidplaats onder leiding van de jongste non; de overigen volgen naar gelang de ouderdom. Na het lezen van de completen gaan ze allen naar de dormter te 8 uur.

Wie in de refter eten of drank laat vallen moet voor de moeder de aarde kussen en pas opstaan als deze het teken geeft. Wie bij het dienen morst zal in de eetzaal komen als de anderen gezeten zijn en haar pardoën afsmecken met de woorden: "Moeder en zusters, vergeeft me om Gods wil dat ik onachtzaam geweest ben." Dan kust ze de grond en staat op wanneer de moeder het teken geeft. Daar, juist gelijk in de slaapzaal, de kapel en het oratorie bewaren ze het stilzwijgen. Hun vragen en wensen uiten ze bij middel van gebaren. Wie het silentium verbreekt bidt telkens twee rozenhoedjes, of indien ze geleerd is, de zeven psalmen met de litanieën. Zelfs wie alleen het maal neemt moet nog de wet op het stilzwijgen onderhouden. Niemand mag zonder toelating de maaltijden van middag en avond verzuimen. Daar leest men ééns in de week, bij voorkeur des zaterdags, de regel voor en om de drie weken de statuten.

Niemand van de zusters mag de abstinentie beoefenen zonder toelating van de moeder en de biechtvader. De vasten is op zich zelf reeds zwaar genoeg. Ze vasten in de advent, de veertigdaagse vasten, alle vrijdagen; alle woensdagen eveneens van de Kruisverheffing tot Pasen. Elke woensdag van het jaar derven ze vlees, juist gelijk de maandag en dinsdag vóór Asdag. De zieken en zwakken kunnen dispensatie krijgen maar vasten in alle geval de vrijdag van de Paasweek.

Om de veertien dagen zullen de zusters te biechten gaan en te communie. Wie deze sacramenten meer wil ontvangen zal de vraag stellen aan de biechtvader, die deze kan inwilligen ter gelegenheid van de grote feestdagen. Daags te voren wordt er gevast en vlees gederfd. Zo iemand een medezuster verongelijkt zal ze aanstonds vergiffenis afsmecken op de knieën, doch de benadeelde zal haar aanstonds deze vergiffenis geven. De sermoenen zullen ze aandachtig volgen. Om dat des te beter te kunnen zullen ze rusten: alzo is van Pasen tot de Kruisverheffing na het noenmaal een sieste van één uur voorgeschreven. De wekdienst regelt het opstaan zoals dat des morgens gebeurt.

Ééns in de week, normaal de vrijdag, houdt de moeder kapittel met al de zusters. Valt op deze dag een feest dan geschiedt het de donderdag of zaterdag, zoals dat best kan. Daar belijdt iedere zuster openlijk haar gebreken en tekortkomingen volgens deze formule: "Ik, zuster N. beschuldig me dat ik in mijn woorden en werken ongesticht geweest ben, dat ik mijn medezusters en andere mensen een slecht voorbeeld heb gegeven; dat ik het silentium niet heb geëerbiedigd". Om te eindigen zegt de zuster: "Is er iemand van de zusters die iets weet wat ik misdeed en niet beleden heb, dan moet ze het zeggen, opdat ik me beteren mag". Heeft een medezuster een gebrek aan te stippen, dat werd verzwegen, dan mag de schuldige niet beproeven zicht te verrechtvaardigen, doch moet ootmoedig verklaren: "Ik zal me beteren". Maar niemand mag een medezuster uit haat beschuldigen of geheime fouten uitbrengen. Daarvoor dient de overdracht aan de biechtvader en aan de moeder, die bij een privaat gesprek de schuldige moeten terecht wijzen. Er mag ook geen melding gemaakt worden van vermoedens of van vroegere fouten. In dat geval moet de schuldige in de refter om vergiffenis verzoeken. Deze sanctie kan vermeerderen of verminderen naar gelang de fout. Alle weerbarstigheid ten nadele van de statuten zal, na moederlijke vermaning, voorbeeldig gestraft worden, naar de voorschriften van de biechtvader of de commissaris.

Teneinde zich af te zonderen van de wereld werd een afsluiting aangebracht. Een zuster wordt aangewezen om de vreemden te woord te staan en de poort te ontsluiten. Dit gebeurt van Pasen tot Baafmis te 8 uur en om te openen te 4 uur. De andere tijd van het jaar wordt de poort gesloten en geopend te 6 uur. Buiten deze tijd mag niemand binnen tenzij bij noodgeval; zelfs de biechtvader krijgt slechts toegang in het bijzijn van

de moeder. Niemand der zusters mag in de kerk, buiten de hof of buiten de poort bij wereldlijke lieden gaan, tenzij met de goedkeuring van de moeder, om aldaar iemand te spreken, met het oog op het verhandelen van renten. De gemeenschap van mannen en van knapen zullen ze vluchten. Mocht evenwel een gesprek ontstaan dan weze dit zeer bondig en door twee zusters gevoerd.

Buiten de moeder, de zusters van de keuken en van de ziekenzaal mag niemand in de keuken gaan om zich te verwarmen, of eenvoudig een gesprek aan te knopen. Hebben de zusters gebrek aan eten of drank, dan geven ze dit aan de moeder te kennen, terwijl ze beschikken over een kamer waar vuur kan gemaakt worden. Krijgt een dezer het te warm dan staat ze direct haar plaats af.

Zieke zusters, die de dagelijkse kost niet kunnen verteren, mogen aanspraak maken op een aangepast voedsel. Verergert de kwaal, dan worden ze naar de infirmerie over gebracht, waar ook spijzen en de medecijnen gegeven worden. De ziekenmeesteres heeft de toelating in de keuken voor haar patiënten de spijzen te bereiden, met deze ervan te eten om er zich rekenschap van te geven dat de zieken haar voorschriften of deze van de dokter wel opvolgen. Zo haast het gaat eet de zieke in de refter, maar ontvangt nog gedurende een ganse tijd de speciale kost. Wil echter iemand te lang in de ziekenzaal vertoeven, of wil ze haar eigen zin doen, dan zal de verpleegster moederoverste op de hoogte brengen.

Buiten de ziekten moeten de zusters zich het meest hoeden voor de ledigheid. Daarom groeperen ze zich onder haar leiding in een speciale kamer, wanneer ze niet in de bidplaats zijn of van dienst in de ziekenkamer. Met haar toestemming mogen ze gedurende dit gezamenlijk werk spreken. Aan deze bezigheid, die ook door de regel bedoeld werd als een soort recreatie, mag niemand zich onttrekken, hetzij om een persoonlijk werk te verrichten, hetzij om een arbeid voor buitenhuis af te maken. Alleen de moeder beslist wie en onder welke voorwaarden iemand van de communiteit ten tijdelijken titel aan deze regel afbreuk mag doen.

Naast dit werk, beschouwd als recreatieve factor, voorziet de regel van het huis vijf recreatiedagen per jaar: de eerste begin mei; de tweede in juli bij het begin der Hondsdagen; de derde in september, na de Kruisdag; de vierde rond midden november en de vijfde acht dagen voor Vastenavond. Dan wordt er niet gevast; wel in tegendeel! De moeder zorgt er voor dat er zoetheit op de tafel komt. Op deze dagen mogen de zusters, die het zouden van node hebben, de aderlating ondergaan. Dit gebeurt slechts ééns per jaar bij dezelfde non, tenzij met speciale toestemming van de overste. Wordt op deze dagen de tucht niet meer zo streng in acht genomen, wordt het silentium niet zo strak gehandhaafd en het gemeenschappelijk werk niet zo strikt doorgedreven, dan wordt er toch wel terzelfder tijd voor gezorgd dat de zieken niet verwaarloosd worden en dat de voorschriften van het gebed even nauwgezet worden nagekomen. Het is eveneens de gemeenschap ten strengste verboden buiten huis te baden of de stoven te bezoeken, alsook een aderlating te ondergaan zo de nood zich niet voordoet. Indien het wenselijk is zal de ziekenmeesteres, met instemming van de moeder, de baden bereiden.

Naar oude gewoonte van de gereformeerde kloosters houden ook de nonnen van het O.L.V.-gasthuis te Mechelen op Mertensavond, op oude jaarsavond, de Driekoningenavond of dergelijke feesten geen recreatie. Op deze dagen wordt er gevast, ten ware de moeder voor een gegronde reden een gehele of een gedeeltelijke dispensatie verleende. Begeert de communiteit echter te dezer gelegenheid een feestje in te richten dan kan de moeder daarmede accoord gaan, doch het feest zal op een andere dag gehouden worden, na de raadgevingen te hebben ingewonnen van de biechtvader of de gedelegeerde van de bisschop.

Deze recreatiedagen worden gevierd in gemeenschap zonder wereldlijke genodigden, tenzij uitzonderlijk en nogmaals met de goedkeuring van moederoverste. Niemand mag deze goedkeuring trachten af te persen. Bij kleding en professie, wanneer wereldlijke genodigden deelnemen aan de plechtigheid, mag niemand van de gemeenschap deze vreemden aanspreken, uitgenomen de moeder en de zuster, die ze moet binnenleiden. Niemand mag er van profiteren, hetzij aan geestelijken, hetzij aan wereldlijke personen, de fouten en tekortkomingen van het convent over te brieven, op gevaar van een ferme correctie. Alleen aan biechtvader en commissarissen mogen deze

bekend gemaakt worden. Geraakt een vreemde toch tot bij de zusters, dan mogen deze hem niet toespreken en zeker hem geen inlichtingen verschaffen over tijdelijke of geestelijke aangelegenheden.

Deze zeer preciese en gestrenge voorschriften moeten zo getrouw mogelijk worden onderhouden. Zijn de zusters echter door ongemakken gekweld, zijn ze ziek of in het keren der jaren, dan mag de moeder dispensatie verlenen om deze statuten niet zo strict op te volgen, uitgenomen deze met betrekking op de professie en de drie geloften.

De controle over het toepassen en het naleven van deze statuten ligt in de functie van een commissaris, die het klooster ten minste vier maal per jaar zal bezoeken en zowel het hoofd als de leden aan een streng onderzoek onderwerpen, de fouten aanstippen en ze aanstonds doen verbeteren. De bisschop van Kamerijk reserveert zich ook de macht het gasthuis persoonlijk te bezoeken om na te gaan hoe men er de zieken ontvangt en verzorgt.

In het gasthuis worden alle zieken opgenomen, hetzij man of vrouw, onder voorwaarde dat ze de stad of de bijvang bewonen en dat ze hun biecht spreken. Wie deze laatste formaliteit weigert te vervullen moet niet aanvaard worden. De biechtvader zal de patiënten ook mede delen dat, in geval ze in het gasthuis sterven, hun have en goed op deze instelling overgaat ten einde de uitgaven te betalen en in de mogelijkheid te blijven aan anderen dezelfde diensten te bewijzen. Heeft de zieke gebiecht, dan zullen de zusters hem ontvangen, zonder van hem schoenen of kousen te eisen. Integendeel, ze bezorgen hem zuiver linnen, leggen hem in een zuiver bed, dat ze des winters met een vuurpan verwarmen. Bovendien geven ze hem de verzorging, die de aard van de ziekte vergt. 's Morgens en 's avonds zullen de zusters de bedden opmaken en met hun tweeën de wacht optrekken 's middags en 's avonds wanneer de overige zusters het eetmaal nemen. Zelf mogen ze pas hun honger stillen als de eerstgenoemden hun maal hebben verorberd en de zieken al het nodige ontvingen.

De zieken krijgen drie maaltijden per dag, telkens aangekondigd door klokgelui. Een zuster gaat alsdan bij de patiënten, wast hun handen en vermaant ze individueel voor het eten een pater en een ave te bidden; na het eetmaal twee pater en twee ave's ter ere van God en de weldoeners van het gasthuis. Na het avondmaal maakt een zuster de ronde om aan elke patiënt wijwater aan te bieden terwijl ze het "Asperges me" bidt. Twee zusters waken dan tot één uur in de morgen. Ondertussen reinigen ze de bekkens van de verpleegden, geven hun de zorgen die mochten nodig blijken, laten de medecijnmeester het water der zieken zien en geven hem de nodige inlichtingen, die hem onmisbaar zijn om oordeelkundig de voorschriften op te stellen.

Ten onrechte wordt soms beweerd dat het O.L.V.-gasthuis alle zieken dient te ontvangen. Er moet evenwel op gewezen dat, naar de intentie van de stichters enkel deze mensen recht hebben op aanvaarding welke door een haastige ziekte zijn besmet en niet kunnen gaan noch staan. Andere patiënten worden nochtans verpleegd tot ze zich verder kunnen behelpen. Op 3 september 1673 spreken de proviseurs en de moeder van het gasthuis zich anders uit en berichten aan de magistraten dat de instelling open staat voor alle arme, zieke en miserabele ingeboren burgers, die nog te genezen zijn. De anderen moeten geholpen worden door de stad en de H.-Geesttafels.

Deze zusters, waarvan we de statuten en voorschriften bestudeerden, zijn in het gasthuis slechts de uitvoersters van de ordonnances van de geneesheer en de chirurg. Naar het reglement voor de stadsgeneesheer ¹ is eerstgenoemde een jonge arts, die daar de praktijk komt aanleren, of in andere woorden zijn stage doormaakt. De stadsgeneesheer daarentegen bezoekt niet alle dagen de instelling, hoogstens slechts twee of driemaal per week om zijn jongere collega te wijzen hoe de ziekenverzorging dient te geschieden, hem raad te geven zonder zelf het werk uit te voeren. Voor dit toezicht mag hij geen loon eisen, maar zich tevreden houden met de vergoeding, die hem spontaan zal aangeboden worden. De chirurg verzorgt de pestlijders, die in het gasthuis worden opgenomen. Daarom treffen de magistraten de volgende beslissing ²: wanneer de pestlijders in het gasthuis worden opgenomen zal moeder-overste de

¹ A.M., C, Magistrat, Ordonnances, S V N° 1 (B), folio 33 recto.

² A.M., C, Magistrat, Ordonnances, S V N° 1 (B), folio 97 recto et verso.

practicus verwittigen. Deze schrijft de behandeling voor, die door het personeel wordt uitgevoerd. Hij ontvangt hiervoor een ereloon dat juist het vierde bedraagt van de rekening, die de bemiddelde patiënt te betalen heeft. Ingeval van overlijden ontvangt de chirurg eveneens een kwart van het salaris.

Deze beide voorschriften bewijzen de noodzakelijkheid van een ordonnantie ten bate van de gasthuismeester, die zijn functie nauwkeurig omschreven ziet op 20 juli 1562 ¹. Deze moet zijn beste krachten inspannen om de zieken, die in het O.L.V.-gasthuis werden opgenomen, te genezen van de pokken, de pest of het schurft, zonder enig ander loon te eisen dan zijn jaarwedde. Instrijken en drankjes toedienen ligt evenwel niet in zijn bevoegdheid. Elke pestlijder zal hij bezoeken en verzorgen, ongezien waar hij zich mocht bevinden, hetzij in de stad, hetzij in het gasthuis, hetzij in de bijvang. Voor deze hulp mag hij van de arme lieden geen betaling eisen, doch zich tevreden houden met het stedelijke loon.

De patiënten die de chirurg behoeven, mogen zich in het gasthuis laten verzorgen door deze die hun goedkeuring wegdraagt, onder voorwaarde dat hij een goede professionele faam bezit. Deze moet zijn collega bijstaan. De personen die een vreemde chirurg ontboden, moeten ook de gasthuismeester betalen, zoniet deelt hij rechtmatig en evenredig in de gelden van de vreemde chirurg. Vreemde chirurgen, die de gasthuismeester pogen te beletten hun patiënt mede te verzorgen verbeuren een kroon van 4 carolusgulden ieder keer dat ze de patient verzorgen, en dit ten bate van de meester en het gasthuis. Bovendien staan ze ter correctie van de communemeesters. Enkel zij, die komen uit het pokhuis, mogen hun meesters behouden, zonder dat de gasthuismeester daarop iets kan of mag aanmerken.

De pestlijders worden bij hun aankomst in het O.L.V.-gasthuis door moeder-overste ontvangen. Deze verwittigt aanstonds de chirurg, die de directe zorgen voorschrijft en ze met de zusters uitvoert. In het vooruitzicht van een langdurig verblijf in de instelling treffen de gegoede burgers een akkoord betreffende het onderhoudsgeld. Het staat de patiënten vrij een andere chirurg te kiezen en deze regeling geldt ook voor de verpleegden in het ziekenhuis bij Cellebroeders en Zwartzusters. Eens genezen, moeten de pestlijders, ongemerkt of ze binnen of buiten het gasthuis waren, binnen of buiten de stad, een vergoeding van 4 gulden betalen; indien ze sterven valt deze terug tot 2 gulden. Het staat ieder evenwel vrij dit vastgelegde minimumbedrag vrijwillig te verhogen. Komen patiënten en gasthuismeester niet tot een akkoord, dan beslissen de gezworen medicus en de chirurg van de stad, met toestemming van deze laatste.

Voor de laatpenning mag de gasthuismeester niet meer vragen dan 10 stuivers van het gewoon volk. Meer mag hij gerust aanvaarden. De rijken geven volgens hun stand; de armen worden ervan vrijgesteld. De personen, die uit een sterfhuis van een pestlijder komen, mogen een aderslating aanvragen. Dit mag de gasthuismeester niet weigeren, zo de laatpenning wordt betaald of de betaling naar vermogen wordt verzekerd. Houdt hij zich niet aan dit voorschrift, dan verbeurt hij telkens 2 carolusgulden voor de gemene huisarmen.

Soms krijgen gebrekkige mensen de toelating het gasthuis te verlaten, voor dat hun gebrek of wonden volledig genezen zijn. In het vooruitzicht van dat vertrek verzorgt de gasthuismeester deze patiënten. Doet hij het niet, dan verbeurt hij voor ieder 3 carolusgulden van zijn wedde, tot betaling van de meester, die de verzorging op zich nam.

Is de gasthuismeester niet te vinden als men hem nodig heeft en is deze afwezigheid ongewettigd of te wijten aan zorgeloosheid en wederspanningheid, dan wordt hij bestraft naar gelang de zwaarte van het misdrijf.

Kan de huismeester het niet eens worden met gefortuneerde burgers omtrent het salaris, dan wordt de beslissing getroffen door de wethouders, in minnelijke schikking. Gaat het niet, dan vragen de magistraten het advies van de gezworen stadschirurg. Dezes som wordt alsdan opgevorderd.

Is de gasthuismeester door ziekte of ongeval belet zijn functie uit te oefenen, of is de gewettigde afwezigheid slechts voor twee of drie dagen, dan mag hij zich laten

¹ A.M., C, Magistrat, Ordonnances, S V N° 2 (C).

vervangen door een collega onder voorwaarde dat hij door het stadsbestuur wordt aanvaard. Bij langere afwezigheid om reden van gewichtige zaken, zware ziekte of ouderdom, mag hij de dienst overmaken, maar niet gedurende een pestepidemie. Slaat hij dit bevel in de wind, dan wordt hij voorbeeldig gestraft. Bij herhaalde gegronde klachten over de verzorging door de gasthuismeester mag hij uit zijn ambt ontzet worden. De zusters moeten de meester helpen en hem voorzien van vuur, licht, doeken, eieren en gebrande wateren, weegbrood, rozenolie, wijn en azijn. Het is hun verboden de meester zijn goede faam te ontnemen door hem in zijn functie te contrariëren. In tegendeel moeten ze hem bijstaan ten einde hem in de mogelijkheid te stellen zijn ambt in de beste condities uit te oefenen.

Zes weken na het verdwijnen van de laatste pestlijder zal de gasthuismeester de magistraten verwittigen dat alle gevaar geweken is. Eens dat deze noodtoestand heeft opgehouden krijgt hij van deze edilen de toelating zich opnieuw in zijn eigen huis op te houden.

De nieuwe meester, Jan Alexandri, voor wie deze nieuwe ordonnantie werd opgesteld, heeft voor loon 20 carolusgulden per trimester of 80 per jaar, met bovendien 6 gulden voor zijn tabbaardlaken en 12 gulden voor de huishuur. Van gasthuiswege trekt hij de gewone vergoeding, waarvan we het bedrag evenwel niet hebben kunnen achterhalen.

Ziekelieden.

Uit de lectuur van de inventaris op de archieven van het O.L.V.-gasthuis blijkt dat in de 17e eeuw een gedeelte van de goederen van het Ziekeliédengasthuis bij deze van genoemde instelling werd gevoegd. Dit geschiedde door toedoen en op initiatief van de aartsbisschop van Mechelen, Jacobus Boonen. Deze transcriptie was enkel de erkenning van een feitelijke toestand, doordat het getal verpleegden van oudsher regelmatig zeer klein was. Hij stelde voor, na zijn bezoek in 1632 en ingevolge de wenken van het Concilie van Trente, het gebouw en de inkomsten van 200 gulden te bestemmen voor het onderhoud der zusters en de eventuele zorgen van één of twee melaatsen, zo deze zich aanbieden. De rest van de inkomsten zou het O.L.V.-gasthuis ontvangen. De zusters kwamen hiertegen in beroep met de bewering dat ze uitsluitend voor de melaatsen waren gesticht en dat de 5000 gulden door de 10 zusters werden opgebruikt. Op 24 mei 1645 valt te Brussel eindelijk de beslissing: de goederen blijven aan de Ziekelieden, doch de inkomsten profiteren aan het O.L.V.-gasthuis dat ook een dubbel ontvangt van alle originele titels, die in het bezit van eerstgenoemden blijven. De rekeningen der goederen worden op de gewone manier opgetekend en de magistraten mogen de proviseurs aanstellen.

De Ziekelieden werden volgens Remerus Valerius omstreeks 1200 te Mechelen gesticht, daar op dat moment enkele maagden de leprozen verzorgden. Naar De Munck zagen de Ziekelieden het licht in 1209 door toedoen van Wouter Berthout en dezes echtgenote Sophia van Loon. Azevedo geeft van zijn kant 1220 aan als het stichtingsjaar en meldt verder dat de inrichting in oktober van dat zelfde jaar zijn statuten ontving van de bisschop van Kamerijk ¹.

Uit de archieven van de instelling in het bezit van de C.O.O. kunnen we de juiste datum der stichting niet achterhalen. Het stadsarchief van Mechelen deelt ons mede dat, volgens broeder Wouter, abt van Grimbergen, provisor van de melaatsen, door de regeling van Godfried en Niklaas, bisschoppen van Kamerijk, de regel van Sint-Augustinus werd aangenomen door de 4 broeders en 6 zusters, die gans het personeel van de instelling uitmaakten. Mochten de omstandigheden een groter aantal vergen dan ligt het in de bevoegdheid van de bisschop van Kamerijk deze toelating te geven ².

Andermaal komt dezelfde wonde bloot in deze instelling. Op 6 oktober 1285 verleent Wouter Berthout een reglement voor de Lazarussen om overspel en andere

¹ A.M., De Munck, Gedenkschriften.

² A.M., Invent. deel VI, blz. 52; 14 mei 1281.

buitensporigheden te vermijden. Wie om deze reden wordt doorgestuurd of wie het huis ontvlucht blijft voor immer buiten.

De patiënten moeten ook aan zekere voorschriften voldoen. Deze werden bekend gemaakt in februari 1263¹. Het eerste reglement is nog steeds in ere en bepaalt dat elke ongehuwde man en vrouw zonder kinderen aan de verplegende inrichting alle roerende en onroerende goederen zal overmaken. Is de patient gehuwd maar kinderloos dan komt de helft van het bezit ten profijte van het gasthuis. Zijn er kinderen uit het huwelijk gesproten dan ligt het bij de stad het onderhoudsgeld te bepalen.

Voor de kinderen, die wegens ziekte buiten de stad worden verpleegd, betalen de ouders naar gelang hun financiële middelen in dezelfde mate als voor gezonde kinderen. Deze hebben ook recht op hun deel van de erfenis.

Het gasthuis ontvangt de aangetaste poorters zonder toelating aan het stadsbestuur te moeten vragen, hetgeen wel gebeurt voor de vreemdelingen. Niemand mag om zijn armoede geweigerd worden. Is een persoon niet bij machte zijn pensioen te bekostigen dan staat het gasthuis er voor in naar zijn beste vermogen. Eens in het huis moeten de patiënten er blijven ook al kwam het soms voor dat ze genezen waren. Daaruit ontstonden talrijke processen tussen de familie van de genezen poorter en het gasthuis. Om dat getwist te voorkomen verklaart het bestuur van de Ziekelieden de oude ordonnantie met betrekking op de aanneming en de ontslating der verpleegden. "Wie besmet is, of eenvoudig ervan verdacht, zal afgezonderd worden na onderzoek door de gezworen geneesheer van de stad. Op verzoek van de patiënt kan dit onderzoek geschieden door een geneesheer van zijn keuze, doch met assistentie van eerstgenoemde en de moeder van het gasthuis. Alhoewel deze uitspraak bindend is, bestaat de mogelijkheid van beroep bij de dokters van de Leuvense Universiteit, die vergoed worden door de verliezende partij. Wanneer de zusters terecht vermoeden dat een patiënt genezen is heeft hetzelfde onderzoek plaats"².

Aan deze segregatie moest iedereen zich onderwerpen om te voorkomen dat de kwaal zich zou verspreiden. Uit de ordonnanties blijkt evenwel overduidelijk dat aangetaste personen zich regelmatig aan deze afzondering wilden onttrekken, zich verdoken en door bedelen in het geniep aan de kost trachtten te komen. Wordt zo een zieke opgepikt dan verliest hij het bovenste kleed, wordt geschavoteerd, gegeseld of ondergaat een dergelijke correctie³.

Door deze drastische maatregelen werd de afschuwelijke kwaal met een zeker succes bekampt door, bij gebrek aan de gepaste geneesmiddelen, de gecontamineerde individuen te beletten de ziekte te verspreiden.

Buiten dit medische personeel wordt het O.L.V.-gasthuis te Mechelen beheerd door een reeks administratieve ambtenaars, die zich weinig of niet met de zieken inlaten, of liever die, met uitzondering van de aalmoezenier, benoemd door de aartsbisschop en belast met de zielezorg, met de patiënten geen betrekking hebben.

Zoals voor de H.-Geesttafels en de Huisarmen heeft ook deze inrichting twee proviseurs, waarvan naar ouder gewoonte de aartsbisschop één lid aanduidt, gekozen uit het kapittel van Sint-Rombouts, terwijl de moeder van het gasthuis voor de andere presentatie en de magistraten de collatie hebben. Ook kan het gebeuren, zoals in 1633, dat op voorstel van moeder-overste de zoon bij procuratie het proviseurschap mag waarnemen in de plaats van de vader om reden van dezès ouderdom en zwakheid⁴. Maar het is niet minder waar dat de magistraten, gelijk het voorviel op 20 februari 1645 met jonkheer Henri de Huldeberge, alias Van der Borch, hun kandidaat aan de moeder opdringen met de belofte dat in het vervolg haar rechten opnieuw zullen geëerbiedigd worden⁵. Tot deze functie – of ook tot deze waardigheid – worden uitsluitend plaatselijke personaliteiten geroepen, zoals de vernoemde de Huldenberge, die communiemeester en voorschepen was, ridder van der Laen en zijn zoon, die tot de

¹ A.M., C Magistrat, Ordonnances S III, N° 2 (A), folio 104 recto et verso.

² A.M., C Magistrat, Ordonnances S III N° 2 (A), folio 111 recto et verso, 14 april 1483.

³ A.M., C Magistrat, Ordonnances S V N° 5 (F), 14 augustus 1624.

⁴ C.O.O. Mechelen, N° 8765.

⁵ C.O.O. Mechelen, N° 8765.

edielen van de stad behoorden. Daardoor wordt de beslissing van de koning zeer begrijpelijk, wanneer hij op 17 augustus 1699 bepaalt dat voortaan de proviseurs van het O.L.V.-Gasthuis de voorrang hebben op de burgemeester der stad.

De hoofdpersoon, ten minste voor het werk en de financiële bedrijvigheid, is ontegensprekelijk de rentmeester. Deze duiden de proviseurs aan om het inkomen van het gasthuis, de aalmoezen, legaten en andere penningen te beredderen. Vooraleer in functie te kunnen treden moet hij een voldoende borg aanduiden, die desnoods met zijn persoonlijk fortuin de regelmatige inkomsten kan verzekeren. Bovendien is hij gehouden de eed af te leggen dit punt van de ordonnantie en ook de andere zeer getrouw na te leven. Voor de ontvangsten van de gasthuisgoederen, de renten en cijzen, het opmaken en het overschrijven van de kasboeken in twee exemplaren mag hij rekenen op een jaarwedde, waarvan het bedrag per individueel contract wordt vastgelegd. Daarbuiten mag hij geen beroep maken op spoorgeld, laarsgeld of conditiegeld, die allen in zijn wedde zijn begrepen.

In de eerste plaats staat de rentmeester in betrekking met de zusters der ondergeschikte officiën, als bv. op de beyaert, in de apotheek, in de keuken, in één woord waar een geldontvangst mede gemoeid is. Om de drie maanden moeten deze geestelijken rapport uitbrengen aan de moeder, ter interventie van de pastoor en de rentmeester. Deze ontvangt de behoorlijke kwitantie, de penningen die er van voort komen, om ze te overhandigen aan de proviseurs, die zijn boekhouding controleren.

Alle maanden bezorgt de rentmeester aan moeder-overste de som, die de proviseurs nodig oordelen om de kleine dagelijkse provisies te betalen. Uit deze som betaalt ze eveneens de subalterne officies. Over deze gelden en hun beheer brengt de moeder alle maanden aan de proviseurs verslag uit en legt hun rekeningen voor. Deze dienen dan op hun beurt ter ontlasting van de rentmeester. Dergelijke nauwkeurige en strikte omlinjende voorschriften dienen feitelijk de rentmeester, want bij een tekort of een bankroet is hij alleen financieel verantwoordelijk en dekt geheel het inkomen van het gasthuis met zijn persoonlijk bezitten ware hij kan bewijzen dat hij in dat tekort of in dat bankroet geen fouten heeft.

Evenmin als de rentmeester mag de moeder in geldzaken iets op eigen handje ondernemen. Ze moet een zuster aanduiden om nota te nemen van de klederen van de afgestorvenen. Deze effecten worden aan de rentmeester overhandigd, die ze verkoopt en de som regelmatig moet boeken. De moeder mag ook geen pensionarissen aanvaarden, die hun leven in het gasthuis willen doorbrengen en daarom het kostgeld hetzij in éénmaal, hetzij jaarlijks willen betalen. Daarover hebben de proviseurs zich uit te spreken en pas met hun goedkeuring mag de moeder deze patiënten aannemen. Ook maar met hun instemming mag ze zieke soldaten ter verzorging toelaten.

Ten einde een juist beeld te hebben van vooruit- of achteruitgang van de instelling moet de rentmeester afzonderlijk de schulden boeken, de inkomsten en de uitgaven.

Bij de inkomsten van het gasthuis nemen de verhuringen een grote plaats in. Deze geschieden per contract voor een notaris in aanwezigheid van de rentmeester en met tussenkomst van de proviseurs. De goederen zonder hun kennis verhuurd moeten opnieuw die formaliteit ondergaan en de eventuele schade wordt door de rentmeester gedragen. Al de bossen worden ook per notariëel contract verhuurd, op één dag in openbare zitting. Zelfs de verhuringen en verkopen van de houtkap geschieden onder voldoende waarborg. Al de verhuringen tekent de rentmeester in een handboek op met vermelding van de naam van de huurder, het bedrag, het begin- en eindjaar van het contract. Van de houtkap tekent hij de kwantiteit heesters voor ieder bos, het bedrag waarvoor ze verkocht worden, alsook de hoeveelheid sleun en mutsaarden, die daarop gemaakt worden met de verkoopprijs. Verder heeft hij er over te waken dat de bossen niet beschadigd worden door ontijdig ingrijpen. Ze mogen maar geschalmd worden van af de 17 à 18 duim, ieder jaar rond Baafmis en in zijn tegenwoordigheid. Al de onkosten voortspruitende uit de verhuring van de gasthuisgoederen, evenals deze om de betaling te bekomen vanwege weigerige pachters, mag de rentmeester inbrengen ten laste van het budget. De rentmeester houdt ook secuur rekening van de speciale inkomsten en buitengewone ontvangsten.

Deze staat eveneens in voor de reparaties van de gasthuisgoederen, de inspectie ervan en het opnemen van de eventuele schade. Voor deze opdrachten, door de proviseurs aangeduid, geniet hij 4 gulden 16 stuivers per dag voor vervoer en verteer. Deze herstellingen moeten hem schriftelijk genotifieerd worden en hij kan slechts tot de uitvoering overgaan wanneer hij het bestek heeft binnengebracht over de vermoedelijke uitgaven en de proviseurs daarvoor hun ja-woord gaven. Indien deze voorwaarden niet vervuld zijn wordt alle betaling geweigerd.

Ten gevolge noodweer en verwoesting van de oogst kunnen gehele of gedeeltelijke kwijtscheldingen van de pachtgelden toegestaan worden. Dergelijke tegemoetkoming ligt geenszins in de bevoegdheid van de rentmeester maar wel in deze van de proviseurs, wier schriftelijke toelating deze moet voorleggen bij het passeren van zijn rekeningen, en waarvan hij in zijn handboek eveneens melding zal maken, omdat ze een vermindering van de inkomsten veroorzaken en iedere wijziging van het inkomen nagegaan en verrechtvaardigd dient te worden.

Om dezelfde reden houdt hij een juiste nota van de afkortingen der pachters met aanduiding van de oorzaak, of het lasten zijn, een bede, subsidie, 20^e penning of gewone contributie met vermelding van de juiste datum.

Een post van de rekeningen, die gemakkelijker dan gelijk welke andere zou kunnen misbruikt worden, is deze van de speciale of buitengewone inkomsten, gebracht door het aanvaarden van kostgangers of zieke en gekwetste militairen. Daarom zal moeder-overste een zuster aanduiden om nota te houden van deze kostgangers, hetwelk reeds een eerste toezicht is op de rekeningen van de rentmeester. Maar bovendien houdt de pastoor een tegenrol, die met de beide andere moet overeenkomen. Diezelfde zuster neemt ook de namen op van de soldaten, de juiste dag van de aankomst en van het vertrek; ook in dit geval treedt de pastoor op als een supplementaire controleur, die aan niemand inzage mag geven van zijn lijst, tenzij aan de proviseurs, wanneer deze de rekeningen passeren, om te zien of de juiste portie door de rentmeester werd geïnd en in de rekeningen verantwoord.

Een toezicht op de spijkerzuster ligt ook in de bevoegdheid van de rentmeester. Daarom geeft ze hem een dubbel van de verbruikte granen, die ze ontvangt en uitgeeft voor het bakken en brouwen. Dat dubbel zal de rentmeester voorleggen bij de auditie van zijn rekeningen.

Moeder-overste noch de rentmeester mogen penningen ter rente lichten of erfgoederen verkopen tenzij met de schriftelijke toestemming van de proviseurs en met naleven van de rechtsgeplogendheden. Evenmin mogen ze een kwitantie afleveren tot het aflossen van een rente zo ze de instemming van de proviseurs niet hebben gekregen. Zelfs nieuwe zusters aanwerven gebeurt slechts met de goedkeuring van deze heren, die eerst de dot moeten ontvangen en het akkoord met de moeder van het meisje willen ondertekend zien.

Het is de rentmeester verboden de ontvangen penningen van het gasthuis met zijn persoonlijk fortuin te vermengen om geen verwikkelingen te veroorzaken of om een eventuele controle lastig en zelfs onmogelijk te maken. Is deze vermenging toch gebeurd, dan kan hij aanstonds uit zijn ambt ontslagen worden.

Om een klare kijk in de rekeningen te hebben zal de rentmeester op vaste tijdstippen – die duidelijk te bemerken vallen in de posten van het inventaris – zijn beheer verrechtvaardigen tegenover de afgevaardigde van de aartsbisschop, één van de communiemeesters, de commissarissen uit het schepencollege en in het bijzijn van de proviseurs. Evenwel om een benaderend inzicht te hebben van de kastoestand tijdens de tussenperiode moet de rentmeester ieder half jaar een staat van inkomsten en uitgaven opmaken. Weigert hij deze te geven of zich te gedragen naar een der voorschriften van de ordonnantie, dan wordt hij uit zijn ambt ontzet. Om dezelfde reden worden ze voorgelezen vóór het aanhoren van de rekeningen en worden ze ondertekend door de proviseurs.

Uit deze ordonnanties met betrekking tot de zusters, de zieken en het administratief personeel blijkt weder het dualistisch karakter van de instelling. De aartsbisschop zowel als de stad hebben toezicht over de instelling. Maar in tegenstelling met de H.-Geesttafels en de Huisarmen vinden we in de archieven geen sporen van

getwist of meningsverschillen. We zien echter dat na de grote brand van 11 februari 1684, waarin het gasthuis zwaar werd getroffen, en 40 bedden voor 3 personen met gans hun bijhorigheden in tin en beddegoed verloren gingen, voor een waarde van 6.000 gulden, waar voor 2.000 gulden eetwaren, voor 2.000 gulden sieraden en voor 2.000 gulden aan de gebouwen werden vernield, dat de zusters zich richten tot de magistraten om officieel steun te ontvangen en in bedden, lijnwaad en bekleding geholpen te worden.

Met dergelijke financiële inrichting valt het niet moeilijk de balans der instelling op te maken. We constateren weder de verzuchting de inkomsten niet te laten overwoekeren door de uitgaven en te streven naar een gezond evenwicht. Dit is in perioden van epidemie wel niet mogelijk, maar daarna volgen dan jaren waarin het mogelijk is op adem te komen. We hebben tot voorbeeld een willekeurig jaar genomen. De inkomsten belopen 27.350 gulden 17 schellingen tegen 27.318 gulden aan uitgaven.

Gasthuis der Heilige Drievuldigheid.

Het gasthuis of het godshuis van de H.-Drievuldigheid, ook van Sinte-Catharina of van Nassau genaamd, sedert het in 1614 naar het Hof van Nassau verhuisde, is naar alle waarschijnlijkheid het oudste godshuis van de stad. Het werd gesticht de maandag na het H.-Sacrament (22 juni) in 1348 in de eigendom van Maria Appelmans, aangeleund tegen de stadsvesten en de Kathelijnepoort, met een uitgang langs de Nokerstraat.

De originele statuten werden ingeleverd bij het proces tussen de pastoor van Sint-Pieters en de magistraten. Met de papieren van de Grote Raad kwam deze stichtingsakte terecht in Douai gedurende het bezit der Nederlanden door de koning van Frankrijk. Alle opzoekingen deden het verloren stuk niet terugvinden. Deze primitieve statuten moesten evenwel nog bestaan hebben bij het opstellen van de ordonnantie van 1621¹.

Deze bepaalt dat de arme mensen moeten ontvangen worden volgens de mogelijkheden van de instelling, hoe ziek, blind of oud ze ook mogen wezen. Alwie in het gasthuis komt inwonen moet de eigendommen die hij op dat ogenblik heeft of later zal hebben, eraan overmaken. Bij deze aankomst moeten de proviseurs nagaan of de nieuwelingen het pater en het ave kennen in het Latijn of in het Vlaams, samen met de Twaalf Artikelen, de Tien Geboden, of ze een goed gedrag hebben en werkelijk steun behoeven. Direct bij de aanneming, daarna om de 6 weken, zullen ze biechten en op de 4 hoogdagen, evenals op O.L.V.-Hemelvaart, communiceren. Wie dit punt verzuimt zal aan de deur gezet worden, tenzij de biechtvader er anders over beslist.

Niemand mag de dagelijkse mis en het dagelijks gebed te 3 uur zonder geldige reden verzuimen. Gebeurt het toch dan verliest de plichtige zijn prebende gedurende een volle week. Bij herhaling moet hij voor de proviseurs verschijnen of wordt eenvoudig en direct uit de inrichting verwijderd. In dit geval, ook wanneer de patiënt zich wil verbeteren, blijven de goederen aan deze instelling voorbehouden. Enkel bij geval van ziekte, met langdurig of definitief verblijf in het gasthuis, krijgt de vertrekkende zijn bezit mede, mits aftrek van de onkosten in het godshuis. Slechts in geval de patiënt kinderen heeft gaan de goederen naar de erfgenamen, doch het godshuis heeft dan een bedrag gelijk aan het erfdeel van een zoon.

Weerspannigen, twistzieken of ontevredenen zullen door de proviseurs geweerd worden, docht het bezit dat ze bij hun aankomst aan de inrichting hebben overgemaakt, blijft eigendom van deze laatste. Zijn ze echter voor verbetering vatbaar, dan zullen de proviseurs een proef wagen doch ze gedurende enkele tijd van hun provene beroven. Ruzie tussen de verpleegden mag niet geduld worden. Ze moeten opgeklaard zijn vóór het naar bed gaan, zoniet verspelen de ruziemakers hun onderstand.

Deelnemen aan bruiloften, het bezoeken van herbergen, onverschillig binnen als buiten de stad, is ten strengste verboden en wordt bestraft met een verlies van 4 weken steun, in het eerste geval, met een definitieve uitsluiting in het tweede. Voor hun ontspanning kunnen de mannen verbroederen tijdens de maaltijden of zich te nutte maken in de instelling met het uitvoeren van lichte werkjes, zoals het verplegen van zieke kameraden. Dezen die een ambacht kunnen uitoefenen spreken erover met de

¹ C.O.O. Mechelen, N° 8946.

proviseurs, onder voorwaarde nooit de mis of het dagelijks gebed te verzuimen. Verzamelt het naarstige oudje also enkele spaarcenten, dan mag hij daarover beschikken, ze bijhouden of in bewaring geven. Geeft hij ze echter weg of wil hij ze uitzetten, dan confiskeert de inrichting deze gelden ten bate van de gemeenschap, terwijl de ongehoorzame aan de deur wordt gezet, natuurlijk met achterlating van zijn volledig bezit. Niemand mag ook drinkgeld geven aan het dienstpersoneel der instelling.

Al deze punten zullen de patiënten zorgvuldig onderhouden: dat hebben ze plechtig moeten beloven, zoals ze ook de verbintenis aangaan alle straffen, zelfs de definitieve verwijdering, lijdzaam te onderstaan.

Zoals reeds meermaals hier werd vernoemd of ook in de uiteenzetting van de andere godshuizen gehoord, ligt de opperdirectie bij de proviseurs. Van deze vier personen werden er 2 door de stad aangeduid tussen de oud-magistraten of de vooraanstaande burgers; de derde behoorde tot de familie van de stichters, terwijl door de ordonnantie op de godshuizen van 7 september 1587 de pastoor van de parochie als vierde lid werd aangeduid. Beide eerstgenoemden functionneren gedurende 4 jaar, doch veranderen tweejaarlijks. Ze administreren werkelijk de instelling: ze nemen de gewichtige en gewone beslissingen; verkopen, verhuren en verpachten de onroerende goederen; geven bevel de nodige herstellingen uit te voeren; verhandelen de renten, of vervreemden enkele goederen zo het een onafwendbare noodzakelijkheid wordt of een reële winst betekent. Zij moeten deze vervreemding of verhuring secuur voorbereiden en nagaan wat de omliggende gronden aan deze eigenaars hebben opgebracht. Ondervinden ze in deze uitoefening van hun ambt somtijds moeilijkheden, dan maken ze deze kenbaar aan het stadsbestuur dat, na ruggespraak met de aartsbisschop, de beslissing treft. Bij deze verhuringen en verkopen mogen ze geen wijngeld nemen, integendeel er voor zorgen dat het verteer en vervoer tot een minimum herleid wordt.

Zij ook worden aanstonds verwittigd bij een sterfgeval in het godshuis. Ze laten in hun aanwezigheid een inventaris opmaken van de boedel ten einde de inkomsten van het godshuis te verdedigen, en eisen bovendien van de rentmeester en de conciërge de verklaring dat deze niets ervan hebben verduisterd.

Eerst trimestriëel, in de 18^e eeuw maandelijks, bezoeken ze de instelling, ondervragen onder eed de verpleegden, ten einde zich rekenschap te geven of deze vriendelijk worden behandeld, of er soms geen verbetering dient aangebracht, of iedere functie met de nodige competentie en liefde is uitgevoerd. Van dit bezoek brengen ze aan het stadsbestuur verslag uit. Ten einde zelf niet in fout bevonden te worden mogen de proviseurs slechts in één godshuis als dusdanig optreden. Voor dat geloop ontvangen ze met Pasen 50 pond kalfsvlees aan 3,5 stuivers per pond.

De communiemeesters en de schepenen bezoeken op hun beurt de instelling ééns per jaar, controleren het bestuur van de proviseurs en hun ondergeschikten, verifiëren de rekeningen en nemen copie van de inkomsten en uitgaven. Wordt een van hen op een nalatigheid betrapt, wordt deze aanstonds afgezet en vervangen.

Beschikken de proviseurs met de magistraten over de wetgevende macht, dan behoort de uitvoerende bij de rentmeester. Deze legt bij zijn aanstelling de eed af de voorschriften punctueel na te komen. Zijn geldelijk beleid laat hij door een stevige borg verzekeren, die de ontvangsten van één jaar moet kunnen waarborgen. In de 18e eeuw wordt zijn loon bepaald op 400 gulden per jaar. Hij verliest derhalve alle voordelen van vroeger, te weten: de tantièmes van de 15e penning, de conditierechten, de 2 gulden per bunder, alsook de 21e stuiver bij het verkopen van de houtkap. Hij zit dus ook af van de rekening over het traceren van de pachters, de 30 gulden voor de huishuur, het portschrijven, het beantwoorden der brieven, het opmaken van het dubbel der rekeningen.

Voor dat loon zal de rentmeester de goederen van het godshuis beredderen, ze bezoeken, de schade opnemen, in één woord alles doen wat de functie hem oplegt en de proviseurs bevelen. Voor hetgeen hij op dezer schriftelijk bevel uitvoert geniet hij 4 gulden 16 stuivers. Onder goede borg verhuurt hij de godshuisgoederen en verkoopt hij de houtkap bij notariëel contract, met voorweten van de proviseurs, die altijd de macht hebben de goederen, zonder hun weten verhuurd, opnieuw te verhuren en de onkosten te schrijven op de rekening van de huurders en de rentmeester. Verder staat deze laatste

in voor alle bankroeten en verantwoordt gans het inkomen van het godshuis, tenzij het kan bewezen worden dat hij de logische voorzorgsmaatregelen had getroffen.

Over al deze verhuringen en verkopeningen zal de rentmeester nauwkeurig boekhouden met vermelding van de kwantiteit der heesters, de koopprijs, de hoeveelheid mutsaarden. Persoonlijk zal hij waken over het schalmen omtrent Baafmis. Deze gebeurt slechts bij de bomen die een afmeting hebben van 17 à 18 duim.

De godshuisgoederen mogen niet gerepareerd worden tenzij op bevel van de proviseurs, wanneer de specificatie van de onkosten door hen is ondertekend voor goedgekeurd. Hij mag evenmin een rekening betalen indien deze de handtekening niet draagt van de proviseurs. Alleen deze laatste zijn gemachtigd kwijtscheldingen voor schade toe te staan. Ze geven alsdan de rentmeester een schriftelijke verklaring met aanduiding van de kwijtgescholden som.

De rentmeester noteert ook de kortingen der pachters, de uitgaven aan bedden, subsidien, 20^e penning of contributie. Ten slotte boekt hij alle particuliere en buitengewone ontvangsten van de godshuisgoederen.

Deze administratie verrechtvaardigt de rentmeester om de 2 jaar met een omstandige rekening, lopend van Sint-Jansmis tot Sint-Jansmis. Maar minstens twee maal per jaar geeft hij de proviseurs een schriftelijke staat van de kas, om ze in de mogelijkheid te stellen met de meeste bevoegdheid en een volledige kennis de inrichting te leiden. Ter auditie van de rekeningen verschijnen de aartsbisschop, die zich normaal laat vervangen door de aartspriester van Sint-Rombouts, één communiemeester, 2 schepenen, één stadssecretaris en 2 proviseurs.

Het rechtstreekse toezicht van mannen en vrouwen geschiedt door een concierge, benoemd door de proviseurs. Daarvoor geniet hij, buiten de woonst in het godshuis, een jaarwedde van 40 gulden, een dubbele prebende van een man, met vuur, licht, brood, bier en andere kleinigheden. Voor de oppas van de armen kan hij verder beroep doen op de hulp van een meid, eveneens door de proviseurs benoemd, die haar per jaar een wedde van 40 gulden uitkeren en een prebende van een vrouw met zekere kleinigheden toestaan.

Beiden dragen ze er zorg voor dat de 30 verpleegden bij hun intrede in het bezit zijn van de voorgeschreven uitzet, t.t.z. een bed met hoofdkussen, een goed oorkussen, twee fluwijnen, twee dekens, drie paar goede lakens, zes goede hemden, twee servietten, een zitkussen, een metalen kandelaar, een ongelapte marmiet, twee tinnen schotels, samen 4 pond, een tinnen waterpot, een tinnen zoutvat, twee tinnen teljoren, een tinnen kommeken en een tinnen bierpot, geijkt met de mechelse maat. Deze effecten moeten in de best mogelijke staat bewaard worden, want na de dood van de eigenaars dienen ze om in het openbaar verkocht te worden en met de opbrengst het patrimonium van het godshuis te vergroten, zo ze niet aan de ene of andere verpleegde kunnen gegeven worden.

Beiden bezorgen ze de patiënten hun prebenden: aan de mannen elke week 9 pond brood en 10,5 stuivers in geld, met 7 stuivers per maand voor peper en zout. Ieder vrouw ontvangt 7 pond brood met 10,5 stuivers per week; per maand ook de 7 stuivers met dezelfde bedoeling. Het linnen wordt gewassen en gestreken op de kosten van het godshuis. De gemeenschappelijke tuin wordt verhuurd voor 30 gulden, zodat ieder verpleegde nog een klein supplement ontvangt. Dagelijks genieten ze hun klein bier, doch een viertal dagen per jaar anderhalf pond vlees, een stuiverswitten brood en een pot goed bier. Het vuur, het licht van kaarsen of smout genieten ze gemeenschappelijk.

Aan de instelling is ook een chirurgien verbonden om de lichamelijke ongemakken te verhelpen en de baard te scheren; hij wordt per kuur of per baard betaald. Een geneesheer staat in voor de zieken, schrijft de medicamenten voor en ontvangt per jaar 20 gulden.

Aan de geestelijke of liever de godsdienstige zorgen van de patienten wordt een groot belang gehecht. In stervensgevaar zal de onderpastoor van Sint-Pieters hun de laatste sacramenten toedienen en trekt daarvoor jaarlijks 38 gulden 8 stuivers. Hij zal ook de overledenen begraven op het kerkhof binnen het godshuis en van de concierge 3 gulden ontvangen. Aan de Augustijnen is het opgedragen de dagelijkse mis te lezen. Ze krijgen ervoor 7 stuivers in de week en 8 op de zondag, onder voorwaarde dat het

godshuis de miswijn en het misbrood zal leveren. Deze uitgaven worden van de inkomsten afgetrokken. De kapeldienst ligt in de bevoegdheid van de kosteres, genomen bij de vrouwen. Ze trekt jaarlijks voor het reinigen en het versieren van de kapel 12 gulden.

Deze en meer andere cijfers komen voor in de driejaarlijkse afrekening, die eens te meer het voorzichtig beleid illustreert. Voor de jaren 1782-1785 belopen de inkomsten 22.752 gulden, terwijl de uitgaven de som bereiken van 18.370 gulden en een actief laten van 4.381 gulden voor 3 jaar. In de volgende periode van 1785 tot 1788 komen de inkomsten tot 27.291 gulden terwijl de uitgaven van 24.615 gulden slechts een boni laten van 2.675 gulden. De volgende afrekening – van 1788 tot 1797 – confirmeert de vastgelegde verhouding. In deze tijdspanne belopen de ontvangsten 75.504 gulden, de uitgaven 68.862, zodat er andermaal een boni van 6.642 gulden overblijft.

Sint-Juliaansgasthuis.

Het gasthuis werd gesticht in het jaar 1293 op de vierde dag na Letare door Sigerus Schipper, ten einde de passanten of pelgrims, die op hun bedevaart Mechelen moeten aandoen, te ontvangen en van het hoogst nodige te voorzien. De stichtingsakte kon door de proviseurs niet worden teruggevonden, wanneer deze in 1775 aan de voorschriften van Maria-Theresia moesten voldoen en de vorstin een beschrijving overmaken over hun inrichting ¹.

Aanvankelijk bezat het Sint-Juliaansgasthuis slechts zeer beperkte middelen, zoals overduidelijk blijkt uit de lijst van de charters. Te dien einde geeft hertog Philips de Goede zijn toestemming tot het vragen van aalmoezen, die de instelling zouden toelaten haar menslievend werk voort te zetten. Achteraf werd het nu en dan begiftigd met enkele legaten zodat de proviseurs, dank zij hun goed bestuur, de toekomst rooskleurig konden tegemoet zien. Ze genieten in 1774-1775 een inkomen van 802 gulden 10 stuivers en zullen daarmede 537 gulden 7 stuivers uitgaven moeten dekken, hetgeen hun naar de gevestigde traditie een geruststellende winstmarge overlaat. Deze cijfers laten ook de vergelijking toe met andere liefdadige instellingen, zodat we de actie van het Sint-Juliaansgasthuis op de juiste plaats kunnen brengen.

Het staat open voor alle pelgrims één uur voor zonsondergang. De concierge zal hen opnemen zo ze hem behoorlijk in regel zijnde paspoorten voorleggen. Onder deze voorwaarde zal hij hun gedurende één nacht eten, drinken slapen bezorgen.

De fondatie wordt beheerd door 3 proviseurs, geleverd door de Sint-Pietersparochie, te weten: de pastoor en 2 kerkmeesters. Ze hebben het bewind volledig in handen en zorgen voor de strikte toepassing van de ordonnanties evenals het aanwenden der financies. Voor deze dienst genieten ze jaarlijks één pistool, die ze broederlijk onder hun drieën verdelen.

Voor het praktische beheer van het beheer van het vermogen stellen ze een rentmeester aan, die zicht heeft in te laten met het ontvangen en het uitgeven van de gelden, renten en cijzen, het verhuren der landerijen, beemden en bossen evenals de controle over de uit te voeren verbeteringwerken. Voor deze bemoeiingen heeft hij jaarlijks 5% van de landen, bossen en renten, 10% van de straatcijzen, benevens een gulden per jaar voor het traceren van de pachters en de kopers der bossen. Over dit beheer brengt hij regelmatig verslag uit aan de proviseurs, deze maal aangevuld door de aartsbisschop of dezès gecommiteerden. Dit aanhoren van de rekeningen en het uitbrengen van bemerkingen of het leveren van suggesties kost aan de inrichting 6 gulden ten voordele van de aartsbisschop en 3 gulden voor elke proviseur.

In het gasthuis wordt hun gezag vertegenwoordigd door een concierge, die voor zijn uitgebreide bevoegdheid vrije woonst geniet met een wedde van 50 gulden. Bovendien kan hij beschikken over de hof, de bomen en de fruithof. Hij zorgt ervoor dat de neerkamer, ook genoemd de proviseurskamer, steeds in orde is en door deze heren op ieder moment kan gebruikt worden. Ook de bovenkamer aan de straat mag hij nooit voor zich aanslaan, omdat de proviseurs ze reserveren en eventueel zouden kunnen

¹ *C.O.O. Mechelen*, N° 9038, zie blz. 71, N° 3871.

verhuren, natuurlijk ten profijte van het gasthuis. De zolders van de Beyaert moeten ook vrij blijven. Doch voor het overige beschikt de conciërge over geheel het gebouw. Tenzij met de goedkeuring van de proviseurs mag hij noch in de Beyaert, noch in de kapel hout, tonnen, stro of dergelijke waren opslaan. Hij mag evenmin bier verkopen of winkel houden, noch stro versjacheren. Hij oefent alleen de functie uit van conciërge.

De kapel zal hij zuiver houden, ze op de feestdagen versieren met ornamenten, die hij ter beschikking heeft of die hij te dezer gelegenheid zal bijlenen. Hij heeft niets te zien met de offergaven ter ere van Sinte-Brijde. Het gevogelte, de eieren en dergelijke worden verkocht ten voordele van de kapel en samen met de offergelden geworpen in de blok "ad hoc".

Hout, haring of bockharing mag hij niet kopen voor de kostgangers; enkel heeft hij het recht het stro aan te schaffen zo het moet dienen voor de bedden van de reizigers. Zonder bevel mag hij geen herstellingen laten uitvoeren, hetzij aan de gebouwen, hetzij aan de bedden of de bedbekleding.

Op het aangeduide uur moet hij alle dagen klaar zijn om de reizigers te ontvangen, zo ze in regel zijn, om hun het voorgeschreven brood, bier en kaas te overhandigen; ten slotte hun ook, voor de periode van Sint-Maarten tot Pasen, de hoeveelheid hout over te maken, die overeenkomst met hun aantal. De conciërge zal er eveneens streng over waken geen vrouwen in de mannenafdeling te laten logeren; mannen mogen evenmin bij de vrouwen de nacht doorbrengen, zelfs niet wanneer ze getrouwd zijn. Komt een priester logeren, dan zal hij hem in de speciale kamer binnenlaten, waar een bed en lijnwaad te zijner beschikking voorhanden zijn. Desnoods mag hij deze geestelijke te eten geven, doch enkel onder de uitdrukkelijke voorwaarde en belofte later de inrichting voor de gedane onkosten te vergoeden.

Ieder pelgrim heeft de morele verplichting een pater en een ave te bidden voor de weldoeners van het gasthuis. De volgende morgen zal hij tegen poorttijd – of 's zomers te 6 uur – Sint-Juliaans verlaten, maar er voor zorgen dat zijn slaapstede in gereedheid is gebracht voor eventuele soortgenoten. Alle voorwerpen moet hij op hun plaats achterlaten; dat is ten andere een voorschrift waarover de conciërge met bijzondere zorg te waken heeft.

In algemene regel mag niemand meer dan één nacht logeren. Uitzonderingen worden echter aangenomen, maar de toestemming moet komen van de proviseurs. De derde nacht kan ook gegund worden, maar dan is het gewoonlijk op aandringen van de paters der Mechelse kloosters. Wordt een pelgrim ziek tijdens zijn verblijf in het Sint-Juliaansgasthuis, dan draagt de conciërge er tot 's morgens zorg voor. Alsdan verwittigt hij de proviseurs, die te oordelen hebben of de zieke kan blijven, in geval het slechts een tijdelijke ongesteldheid mocht zijn, of zo hij naar het gasthuis zal overgebracht worden.

Buiten de 50 gulden heeft de conciërge geen recht op een gratificatie voor vuur, licht, kaarsen of zeep. Het hout en het klein bier dat voorzien is voor de pelgrims moet aan deze laatsten integraal gegeven worden. Het logeren van soldaten valt eveneens ten laste van de conciërge. Deze huurt daartoe een barak buiten het gasthuis, want het is hem uitdrukkelijk verboden daarvoor Sint-Juliaans te gebruiken. Enkel geniet hij 6 potten smout voor hem en de armen, die licht ontvangen tot ze te rusten zijn, t.t.z. een halve uur na de poortsluiting.

In 1785 – en zonder iets aan de pelgrims te onttrekken – hebben de proviseurs 6 kamers aangebracht in Sint-Juliaans voor evenveel behoeftige vrouwen, alsook een school waar 30 arme kinderen van Mechelen gratis het breien, naaien, stoppen en spinnen aanleren, samen met het lezen, onder leiding van die vrouwen. Deze ontvangen uit de fondsen van de school, die vroeger op Sint-Pietersparochie bestond, een kleine vergoeding met de goedkeuring van de aartsbisschop. Iedere vrouw trekt alzo uit het inkomen van het gasthuis 14 stuivers per week 4 potten 9 schellingen voor bier, voor 5 stuivers brood, 3 mutsaarden en, tijdens de wintermaanden, 3 halfhouten. Per jaar 3 zakken klein kolen en 3 potten smout.

In geval van ziekte van voorbijgaande aard zullen de vrouwen elkaar verzorgen, doch bij langdurige kwaal worden ze opgenomen in het O.L.V.-gasthuis. De geneesheer moeten de patiënten zelf betalen, doch de medikamenten komen op de rekening van de H.-Geesttafel van Sinte Pieters, indien de ziekte niet al te lang duurt. In dat geval komen

ze terug in het O.L.V.-gasthuis. Ze moeten dan in het bezit zijn van een goed bed of matras met koplussen, beide in onberispelijke staat, een oorkussen met 2 fluwijnen, 2 dekens, 2 slaaplakens, 6 goede hemden, een metalen kandelaar, een ketel, een tinnen kommeken, een dito teljoor en een bierpot.

Ieder van deze vrouwen heeft de morele verplichting alle dagen 5 pater en 5 ave's te bidden voor de zielen van de overleden weldoeners. Om de 6 weken zullen ze hun zonden biechten en ten minste 4 maal per jaar – op de 4 grote feestdagen – de H. Kommunie ontvangen, zo hun biechtvader het geraadzaam vindt. Onderhoudt een der vrouwen deze voorschriften niet, gedraagt ze zich niet behoorlijk, sticht ze ontrust, dan kan ze de plaats verliezen.

Komt een der vrouwen tot een betere financiële positie, dan is het haar geoorloofd het Sint-Juliaansgasthuis te verlaten, doch wordt aangeraden de helft van de onkosten te vergoeden, als blijk van erkentelijkheid. Wat echter na hun dood overblijft gaat aan het gasthuis, dat de kosten draagt van de begrafenis met een mis van 10 uur.

Na de vereniging van alle godshuizen in 1807 heeft Sint Juliaans geen bestemming meer. Het is vervallen en de Commisies der burgerlijke gasthuizen beslist er een gevang van te maken voor burgers en militairen, of het te verkopen voor 12.000 fr. Moest geen koper opdagen, dan zou ze trachten het te verhuren.

Sint-Pietersgodshuis.

Dit godshuis ontstaat op 14 november 1411, uit de vrijgevinge godsvrucht van Adam de Gortere, die het onder de bescherming stelde van de HH. Petrus en Paulus. Van dit huis, evenmin als van de Sint-Pieterskerk en het kerkhof er rond, is omzeggens niets overgebleven ¹.

In zijn testament bepaalde de stichter geen getal voor de beneficianten. Dat zou best geschieden door de toestand der financiën. Alleen werd er vastgelegd dat arme, kranke en blinden "sukkelaars" de toegang tot de instelling verwierven. Doch achteraf wordt voor de opnemingsuitzetting bepaald, juist zoals deze van het Sinte-Barbaragodshuis, hetgeen toch op een zekere welstand moet wijzen. Bovendien moeten de verpleegden aan het huis al hun bezittingen laten bij hun afsterven, alsook wanneer ze met een kwade kop het gesticht ontvluchten.

Ieder ouderlinge zal, zo zij in de gelegenheid verkeert, een stuiver trachten te verdienen ten einde in de mate van het mogelijke de fondsen van het godshuis aan te dikken. Wie deze bijverdienste negeert wordt uitgesloten met verlies van have en goed. Om dezelfde reden mag zij, die de gezondheid volledig herwint, ook elders geen toevlucht zoeken. Integendeel zij zal een helpende hand uitsteken en de onkosten met een gedeelte van de anderen afbetalen. Enkel om twee bepaalde redenen kan een verpleegde in overeenstemming met het bestuur gemachtigd worden het Sint-Pietersgodshuis vaarwel te zeggen. Eerstens wanneer haar gezondheidstoestand erg verslecht, zodat de overbrenging naar het gasthuis gewenst is. In dit geval neemt zij alle bezittingen mede, wat eveneens gebeurt in het andere geval, wanneer armere lui aanlanden en de minst ongelukkigigen – tijdelijk – de instelling moeten verlaten.

Bij hun aankomst kregen de oudjes deze voorschriften te horen en moesten ze de rentmeester plechtig beloven hun leven er naar te regelen. Andere bevelen volgden in de loop van de 17^e eeuw. Niemand mag, zonder consent van de proviseurs of van de conciërge, het godshuis verlaten of zij verbeurt alle steun. Elkeen moet aan huis zijn te 6 uur in de winterperiode en te 8 uur in de andere helft van het jaar. Allen zijn ze dagelijks aanwezig bij het gemeenschappelijk gebed voor de weldoeners en de stichters.

Op deze voorwaarde genieten ze de gastvrijheid van de instelling, die hun van het nodige voedsel voorziet, te weten: alle weken 7 pond brood, 6 stuivers in geld; alle dagen een pot bier en een potagie. Kerstmis of de kapelwijding geven een surplus van 2 pond vlees, voor 3 stuivers goed bier en wittebrood. Met Baafmis ontvangen ze voor 5 stuivers aan kolen en de krikken voor hun ketels, met 7 stuivers voor de kaarsen. Voor 3 stuivers goed bier hebben de vrouwtjes op Allerheiligenavond, op Sint-Martensavond alsook op Kers- en Nieuwjaarsavond, evenals op vastenavond. Op Witten Donderdag

¹ C.O.O. Mechelen, N° 9141.

drinken ze mede en wegge. Met Pasen krijgen ze 3 stuivers goed bier en wittebrood. Op Sinksenavond hebben ze 3 stuivers evenals bij het passeren van de rekeningen. Met Pasen profiteren ze ook een kramiek. Eens per jaar hebben ze een bedéling van hout voor de gemeenschappelijke verwarming, het smout dat ze van node hebben op de gemeenschappelijke vloer, alsmede het zout en een pot siroop. Om de zes weken wordt – of zou moeten – hun linnen gewassen. Dit laatste punt schijnt in tegenspraak te zijn met de verklaring van de weduwe van Peter van der Stock, die spreekt van een grote was 4 à 5 maal per jaar, waaraan zij, haar meid en 4 wasvrouwen gedurende 4 volle dagen werken.

De mening van het stadsbestuur ten spijt – waarin gezegd en verklaard wordt dat de vrijgevigheid ten overstaan van de godshuizen sterk daalde, zodat aan de secretarissen en de notarissen de raad wordt gegeven de burgers aan te sporen deze instellingen te gedenken ¹ - prospereerden de finances van het Sint-Pietersgodshuis zodanig dat op 21 april 1787 de proviseurs kunnen getuigen dat 18 vrouwen dagelijks aan de dis verschijnen, met eventueel medikamenten, geneeskundige zorgen en speciale voeding op de kosten van de inrichting.

Juist gelijk voor het Sinte-Barbaragodshuis speelt ook hier de conciërge een gewichtige rol in het dagelijks leven van de vrouwkens. Zij staat in voor het bereiden van het voedsel – samen met een meid – het wassen van hun linnen, het onderhouden van het vuur tijdens de vastgestelde periode en het gadeslaan van de oudjes. Is er een zieke of een afgestorvene, dan verwittigt ze aanstonds de proviseurs of de rentmeester. Voor deze functie heeft ze vrije woonst in het godshuis met het gebruik van de hof; voor de was geniet ze per jaar 9 pond zeep, 500 eiken mutsaarden en 1000 half houten. Voor het koken trekt ze per jaar en per verpleegde – de meid medegerekend – 50 gulden, met de kost en per dag 2 potten bier. Op de dag van de kapelwijding ontvangt ze 3 pond vlees of 9 stuivers, 6 stuivers voor goed bier en wittebrood; op Witte Donderdag geniet ze 7 stuivers voor mede en wedde, op Paasavond 5 stuivers voor goed bier. Ze trekt 18 gulden per jaar voor de meid, die zelf per dag 2 potten bier heeft, en met de wasvrouwen alle 2 weken 2 broden van 7 pond mag aanvaarden. De onkosten voor kaarsen worden haar gerekend op 42 stuivers, terwijl ze, zoals de vrouwkens, ook een vierde paart geniet van het fruit op de hoeve te Zemst.

Nogmaals zijn de hoofdrollen gespeeld door de proviseurs en de rentmeester. Deze beheert de goederen en de gelden mits bij zijn in functie treden een borgsom te storten gelijk aan de jaarlijkse ontvangst, t.t.z. 1500 gulden. Voor een wedde van 200 gulden zonder andere bijkomstigheden betaalt en ontvangt hij de fondsen, verhuurt of verkoopt de onroerende goederen, trekt hij jaarlijks naar Zemst en Kapellen om er de heerlijke cijzen te ontvangen, en belegt de beschikbare kapitalen op stevige panden tegen hoge intresten. Regelmatig brengt hij verslag uit over zijn beheer aan de gedelegeerde van de aartsbisschop, aan één communiemeester, 2 schepenen en één secretaris, in het bijzijn van de heren proviseurs. Deze nemen de verantwoordelijkheid op zich van de handelingen van de rentmeester. Ze zijn met hun drie, te weten 2 aangeduid door de stad en een door de afstammelingen van de stichter. Geen van hen woont in het gesticht; ze werken zonder vergoeding, de symbolische beloning der 2 gulden niet te na gesproken.

Al de uitgaven zijn vergoed door de inkomsten van de fondatie De Gortere, waarbij reeds in 1469 Elisabeth Van der Bruggen verschillende bunders aan toevoegde onder Duffel-Voogdij, in het Duffelbroek en op de Donk. Alzo verklaart de stichting op 21 april 1787 aan onroerende goederen het Hof van Baerdegem onder Zemst, een prachtige hoeve van haast 42 bunder, een bunder beemd onder Vilvoorde, 4 bunder beemd onder Meerbeek, 3 huizen met een schuur bij het godshuis en verschillende renten en cijzen. De totale uitgaven belopen 2598 gulden per jaar, waar de inkomsten 2793 bedragen, zodat we eens te meer de voorzichtige politiek der proviseurs moeten bewonderen.

Sinte-Barbaragodshuis.

¹ C.O.O. Mechelen, N° 9221.

Dit godshuis werd gesticht door Aart Van den Bossche en diens echtgenote Catharina, die ter ere van de H.-Barbara een huis in de Nieuwe Bruul schenken om als gasthuis te dienen voor 3 of 4 vrouwen.

Deze worden door de mombors ontvangen zo ze oud, blind, krank of zo arm zijn dat de steun onontbeerlijk is. Zo lang de toestand der financiën het zal toelaten is een der vrouwen van het Huidevettersambacht, omdat daarin enige personen aangetroffen worden, die werkelijk deze aalmoezen behoeven. Staan de fondsen er werkelijk zo schitterend voor dat aan verhoging van ondersteunden mag gedacht worden, dan komen de nieuwe plaatsen allen toe aan leden van het Huidevettersambacht ¹.

Wie in het godshuis komt en enig bezit heeft of er later zal verwerven, moet het aan de instelling overmaken, doch bewaart zijn leven lang het vruchtgebruik ervan. Komt een ondersteunde in een fortuinstoestand, die het haar mogelijk maakt op eigen middelen door het leven te komen, dan mag zij het godshuis verlaten mits afstand te doen van de goederen waarmede zij in deze inrichting kwam en bovendien de onkosten van haar onderhoud te vergoeden. Verlaten ondersteunden het huis uit protest of kwade luim, dan blijven de goederen aan Sinte-Barbara. Evenzo wanneer vrouwen uit strafmaatregel moeten verwijderd worden. Zieken zullen in het gasthuis verpleegd worden en krijgen daarvoor hun gans bezit mede.

Is een kostgangster bij machte een stuiver te verdienen, dan kan ze dat tot eigen profijt, hetgeen ten slotte ook ten voordele van de instelling uitvalt. Bedelen is onder geen voorwendsel toegelaten. Wie zich toch aan dit verbod vergrijpt verliest zijn provene. Wie in het godshuis de medegezellinnen verdrukt of tyranizeert wordt gestraft op dezelfde wijze, wordt de deur gewezen en laat al haar goederen aan de inrichting. Wie zieken kan verzorgen moet deze bekwaamheid uitoefenen, want bij weigering wordt de wederspannige uitgedreven met achterlating van have en goed. Deze vergroot het patrimonium, dat jaarlijks de uitgekeerde steun bepaalt, zodat het toegekende steungeld aan regelmatige en gevoelige fluctuaties onderhevig is.

De stichter heeft 3 momboors aangeduid die de instelling beheren. Later zal dit getal tot 2 teruggebracht worden om aan de instellingen van algemeen nut een eenvormig statuut te schenken. Valt een plaats open, dan kiezen de beide overblijvenden de nieuwe collega uit de maagschap van de ontslaggever. Is het de proviseur van het Huidevettersambacht, dan is dit alleen bevoegd om de plaatsvervanger aan te stellen. Moest het gebeuren dat tussen deze leiders een hevige twist of een onoverkomelijk meningsverschil oprijst, dan is het de plicht van deze de magistraten bij te roepen om de toestand op te klaren. Hetzelfde zal geschieden wanneer de onroerende goederen of de financies van het godshuis slecht beheerd worden. Ook zij trekken voor hun functie geen vergoeding, noch in baar geld, noch onder vorm van gratuititeit voor woonst, vuur en licht.

Zo besliste de stichter Aart Van den Bossche. Later zou deze initiale reglementering meer preciese vormen aannemen, nauwkeuriger omschreven worden om te komen tot het statuut dat voor alle dergelijke instellingen van kracht en toepassing geraakte.

Bij haar intrede moet ieder vrouwke een welbepaalde uitzet binnenbrengen. Deze bestaat in een bed, met een nieuwe of minstens niet gelapte hoofdpeluw, twee goede witte, groene of rode wollen dekens, drie paar slaaplakens, drie fluwijnen, twee oorkussens, één zitkussen, een "coetsken", een goede stoel met schabel, een stenen pot met tinnen deksel, een tinnen pot, een tinnen pint en tinnen kroes, twee tinnen kommekens met een tinnen lepel, twee tinnen schotels, een tinnen waterpot, twee tinnen teljoren, een tinnen beker, een schapraaiken en een tafelken, een tinnen zoutvat, een tinnen suypcroes, acht goede, niet gelapte hemden, zes servietten en vier handdoeken. Na het maken van dit inventaris aanhoort de nieuwelinge de lectuur van de reglementen en doet de plechtige belofte er zich getrouw naar te schikken, zelfs zo tegen haar de verwijdering wordt uitgesproken.

Van maart tot Baafmis horen de vrouwkens de mis te 7 uur, maar in het ander deel van het jaar pas te 8 uur. Wie zich aan deze plicht zonder ernstige reden onttrekt

¹ C.O.O. Mechelen, N° 9089.

verbeurt alle steun gedurende een ganse week. In de zomer te 5 uur en 's winters te 4 uur begeven ze zich allen naar de kapel om er 30 pater en evenveel ave's te bidden voor de weldoeners van het gesticht. Elke afwezigheid wordt bestraft als boven. Te 9 uur is het bedtijd op gevaar dezelfde straf op te lopen.

Elke zaterdag, na de dienst der missen, ontvangen ze van de rentmeester hun weekgeld, te weten 10 stuivers. 's Avonds na de 30 pater wachten ze de bakker op om hun portie brood, t.t.z. 10 pond, voor de week in bezit te nemen. Begaat iemand na deze distributie een fout dan zal het brood van de volgende week haar ontzegd worden. Buiten deze regelmatige, wekelijkse bedelingen krijgen de vrouwkens op vastbepaalde tijdstippen van het jaar andere gratificaties, alsoo op Sint-Remi 18 stuivers in geld, in de advent 3 pond kaarsen, op Vastenavond 3 stuivers, bij het begin van de vasten 15 stuivers, alsook evenveel met Half Vasten. Op Pasen, Sinksen, Kerstmis, Allerheiligen, Half Oogst en Sinte-Barbara één stuiver, op Driekoningenvond een pint zoete melk en een wit brood van een grote Brabants. Op Sinte-Barbarafeest krijgen ze een maaltijd. Het is hun ten strengste verboden deze versnaperingen met kinderen te delen en te dezer gelegenheid de kleintjes bij zich te laten vernachten. Zelf buiten huis verblijven of de stad verlaten mag slechts gebeuren met de toestemming van de rentmeester.

Juist zoals in het Sinte-Heilwichgesticht vervult de portierster een belangrijke rol in het Sinte-Barbaragodshuis. Ze staat in voor de dienst in de kapel, het aankopen van het waslicht en het lijnwaad. Voor het dienen van de mis duidt ze een jongen aan, die betaald wordt uit de gelden van de zondagse omhalingen, net als de onkosten voor beide hoger besproken uitgaven. Om de zes maand geeft ze aan de rentmeester rekenschap en stort het resterende geld in de algemene kas. Wekelijks vaagt ze de kapel schoon evenals de straat en de plaats.

Zij staat er voor in dat de vrouwkens op tijd slapen gaan, dat hun vuur in de gemeenschappelijke haard gedoofd is en dat de bedden van de zieken regelmatig opgemaakt zijn. Ze deelt de wekelijkse provene uit alsook het klein bier. Bij twist en tweedracht verwittigt ze de proviseurs, die daarin een oplossing moeten brengen.

Als vergoeding voor deze functie heeft ze een kamer in het godshuis. Deze kan ze met eigen meubelen versieren. Buiten de besparing van vuur, huishuur en licht trekt ze nog een wedde van 50 gulden, plus 30 gulden voor het wassen van het linnen van de kapel en der vrouwkens, som, die in 1659 op 36 gulden werd gebracht. Twaalf stuivers heeft ze voor de kaarsen en evenveel voor de kolen.

Eens te meer zijn ook hier de proviseurs en de rentmeester de hoofdfiguren van de instelling. Deze laatste administreert de goederen, maant, int of betaalt alle schulden, pachten, cijnzen en renten. Met de toestemming van de proviseurs koopt en verkoopt hij de onroerende eigendommen, schrijft de kwitanties, vervolgt de weerspanningen of duidt een procuratiehouder aan. Voor al deze benaerstingen trekt hij de vijftiende penning van alle ontvangsten. Ook hier is hij gehouden over dat beleid verslag uit te brengen aan de aartsbisschop of diens plaatsvervanger, één commoignemeester, twee schepenen en één secretaris van de stad, in het bijzijn van de proviseurs. Deze geven hem de bevelen en dragen de verantwoordelijkheid.

De jaarlijkse inkomsten van het Sinte-Barbaragodshuis belopen in 1743 tot 800 gulden, indien alle betalingen normaal gedaan worden. Daarmede is het mogelijk in de 18e eeuw tot 9 vrouwkens de kost, verpleging, medische zorgen en onderdak te verlenen. Van de initiale goederen bleven alsdan nog slechts over: twee huizen in de Nieuwe Bruul, de woning in de Borzestraat en de 4 kameren in de Vleeshouwersstraat. De renten en cijnzen waren sinds lang gekweten, behoudens een korenrente van 6 viertelen op goederen onder Rijmenam-Peulis. In de plaats daarvan werden onroerende goederen aangekocht: landerijen op Geerdegem, samen 5 bunder 40 roeden, 6 dagwand op Schriek en een half bunder onder Muizen. Onder Bonheiden lagen 5 bunder beemd of per jaar 225 gulden tegen 260 gulden voor de landerijen. De huizen te Mechelen brachten 140 gulden op, de renten 667 gulden en de cijnzen 18 gulden, een totaal van 1310 gulden. In de tweede helft van deze 18^e eeuw - berekend op een periode van 10 jaar - lopen de inkomsten een weinig terug en bedragen 1012 gulden per jaar. Daar tegenover staan 1114 gulden aan uitgaven, zodat er met andere middelen in het klein tekort moet worden voorzien.

Godshuis van Oliveten.

Op 13 juli 1481 heeft ridder Godevaart Vilain, heer van Huysse, Burcht, Zwijndrecht en Zemst, met talrijke andere plaatsen, bij akte voor notaris Petrus de Manso, zekere goederen gelaten tot stichting en ondersteuning van een godshuis in zijn eigendom te Mechelen, bij de Adegemspoort, t.t.z. het oud Hof van Beveren, en dat ten voordele van de oude mannen, gelijk er op Sint-Pietersparochie een dergelijke instelling bestond voor de vrouwen ¹. In dat testament bepaalt hij zeer nauwkeurig de voorschriften, waaraan de kostgangers onderworpen zijn, zo ze er de bete broods begeren te ontvangen. Op 1 maart 1628 hernieuwen de toenmalige proviseurs deze statuten.

Deze mogen in het godshuis arme mannen aanvaarden, van binnen als van buiten de stad, zo ze eerbaar zijn, een deugdzaam leven hebben gesleten en buiten hun wil tot armoede geraakten. Vooraleer ze definitief te aanvaarden moeten ze onderzoeken of ze in het Latijn en in het Vlaams het Pater en het Ave wel kennen, de Twaalf Artikelen des geloofs, de Tien Geboden Gods, of ze werkelijk eerbaar zijn en die aalmoezen behoeven.

Bij hun intrede in het godshuis brengen de kostgangers een bed en een hoofdpeuling mede, sterk en niet hersteld, een goed oorkussen, 2 fluwijnen, 2 wollen dekens, 2 paar goede lakens, 7 ongelapte hemden, een zitkussen, een metalen kandelaar, 2 tinnen schotels van samen 2 ½ pond, een tinnen kommeken en een tinnen lepel, een tinnen nachtpot, een tinnen pint, een schapraai, een stoel en een tinnen bierpot.

Terstond – en daarna alle zes weken – zullen de verpleegden te biechten gaan, communiceren op de 4 hoogtijden van het jaar, alsook op O.L.V.-Hemelvaart, tenzij de biechtvader het hun afraadt. Verwaarloost een kostganger deze voorschriften, dan heeft hij het godshuis te verlaten.

Wie in het huis ontvangen wordt zal aan deze inrichting gans zijn bezit overmaken, tenzij hij wettige kinderen heeft. In dit geval zal ze medeerven in dezelfde mate als een zoon. Verlaat iemand het godshuis, dan bewaart het toch de goederen die hij er heeft ingebracht. Bezit een verpleegde geld, of heeft een vriend er hem gegeven, dan kan hij het zelf bewaren of ter bewaring overmaken aan de inrichting. Moest hij echter deze kapitalen trachten weg te schenken of tegen interest uit te zetten, dan neemt het bestuur deze in beslag, terwijl de vorige eigenaar de inrichting zal verlaten en deze de goederen aanslaat. Alleen wanneer een kostganger ziek wordt en overgebracht naar het gasthuis mag hij zijn bezit medenemen.

Weerspannige, moeilijke karakters en de ontevredenen laten hun bezit aan de instelling, doch worden doorgestuurd, tenzij de "misdaad" of het vergrijp de moeite niet waar is; in dat geval verliezen ze evenwel tijdelijk de uitgekeerde steun. Ontstond een twist onder de kostgangers, dan zullen ze zich met elkander verzoenen voor het slapen gaan, want anders verbeuren ze de steun gedurende een volle week. Niemand mag ter bruiloft of ter kermis aanzitten, hetzij binnen of buiten de stad, zonder toelating van de pastoor van het godshuis. Stoort hij zich niet aan deze regel, dan mist hij gedurende 4 weken zijn onderstand. Evenmin is het geoorloofd op zon- en feestdag, op een dag in de week een wijnhuis, bierhuis of een taveerne te bezoeken. Hervalt de schuldige in hetzelfde vergrijp, dan wordt hij uit de inrichting verwezen. Één enkele dronkenschap brengt het verlies van een week onderstand.

Kan een arme buiten het godshuis een ambacht uitoefenen, zo mag hij dat mits de instemming te vragen van de pastoor en niet uit de dagelijkse mis afwezig te blijven, noch uit het dagelijks gebed, op gevaar de provene een ganse week te moeten ontberen. In het tegenovergestelde geval zal hij het huis moeten verlaten, tenzij de proviseurs een meer aangepaste straf uitgedacht hebben, enerzijds om de schuldige te kastijden, doch anderzijds om hem de voordelen van den huize te bewaren. De patiënten moeten elkaar bijstaan en helpen, ieder naar zijn vermogen, en zeker tijdens perioden van ziekten. De

¹ C.O.O. Mechelen, N° 9221.

bevelen van de meester of de vrouw van de inrichting zullen ze uitvoeren. Alle weerspanning wordt bestraft met een tijdelijke privatie.

De kostgangers mogen het hout van het godshuis stoken tot 19 uur; het is hun ontzegd brandstof weg te schenken of vrienden uit te nodigen zich aan hun vuur te komen opwarmen. Wie zich aan dit verbod niet weet te houden heeft een week straf. Een dubbele straf is voorzien voor de herriestokers aan de gemeenschappelijke haard, voor deze die schimpen, misplaatste verhalen opdissen, dwaze liedjes zingen, vloeken of zweren.

Al deze voorschriften zullen de oudjes stipt onderhouden. Dergelijke belofte doet hij bij zijn intrede in het godshuis en wel ten overstaan van de pastoor. Hij verklaart zich eveneens akkoord deze te gehoorzamen, zelfs indien er voor hem een verlies van onderstand mede gepaard gaat. Ten einde alle beroep op vergetelheid uit te sluiten zal de vader of de conciërge op de quaterntemperdagen regelmatig deze statuten herlezen en met het nodige commentaar omkleden. Even regelmatig zullen ze ook een inspectie houden om te zien of de meubelen en de klederen met de gewenste zorg worden behandeld, of ze niet moeten versteld worden en of de cellen wel in de beste voorwaarden onderhouden zijn.

Het budget waarover ze mogen beschikken overtreft de meeste van hun zusterinstellingen. Over de 4 jaren, van 1772 tot 1776 ontvangen ze de som van 35.663 gulden, terwijl de uitgaven de hoogte bereikten van 30.780 zodat ze derhalve 4.883 gulden terzij leggen. De volgende rekening – deze van 1776 tot 1781 – bevestigt deze uitslag: tegen 35.195 gulden aan inkomsten staan de uitgaven met 30.946 gulden en laten derhalve een boni van 4.249 gulden in ronde cijfers uitgedrukt.

Sint-Jozefhuis.

Het Ancien Régime kende te Mechelen vier grote instellingen voor de instructie van de ongelukkige en arme kinderen:

- A. Het Vondelingenhuis of Het Sint-Josefshuis.
- B. Het Blauwhuis.
- C. De school van O.L.V. Ter Engelen.
- D. Heilwich of Putterie.

De traditionele instelling bestaat slechts sedert midden de 17^e eeuw in de Stompaardshoek. Doch de geest en de verzorging der verlaten kinderen treffen we reeds aan in de 14^e eeuw, zoals blijkt uit de stadsrekeningen van 1376-1377 op datum van 21 juni 1377. Gelijk we uit deze vermelding mogen besluiten is deze organisatie een stedelijke inrichting, die teruggaat op een andere van veel oudere datum ¹.

Op 17 maart 1572 vaardigt de stad Mechelen een reglement uit en plaatst de vondelingen onder de directie van een vrouw van onberispelijk gedrag, zonder kinderen of reeds weduwe, of ten minste van zo een ouderdom dat haar eigen kinderen reeds gehuwd waren. Ze zou de vondelingen vertroetelen als haar eigen kroost, aandachtig toekijken op hun hygienische verzorging, op hun voedsel, op hun klederen en op hun boekhouding, die aanvangt bij hun intreden. Ze noteert alsdan de juiste dag, uur en plaats waar het kindje werd gevonden, en geeft ervan de juiste persoonsbeschrijving en kledij.

Ze mocht zich desgevallend laten helpen door een meid, doch moest daarvoor de toestemming verkrijgen van de superintendent. Deze zou op zijn beurt de directrice controleren, de instelling regelmatig bezoeken en daarover telkens aan de gouverneur van de stad rapport uitbrengen. Deze superintendent was tevens superintendent van de armen.

Om ten minste te trachten deze post van het budget te verminderen plaatst de directrice telkens als de vondelingen ter kerke gaan, bij het altaar van Sint-Jacob, een

¹ C.O.O. Mechelen, N° 9427; 9430 a.

A.M., C Magistrat, Ordonnances, S V N° 3 (D) folio 13.

bord met alle inlichtingen en ieder kristen werd aangemaand op confidentiële wijze de schuldige ouders aan te duiden. Werden deze gevonden, dan werden ze te pronken gezet op een ton. Dergelijke maatregel heeft zeker zijn uitwerking gemist want hun getal groeide snel aan, zo bv. tussen de jaren 1578-1580 met 66 nieuwe kostgangers.

Deze ontvingen van stadswege bier, bloem, turf en soms wat hout, de kleding en drie paar schoenen per jaar. De directrice ontvangt per kind een vergoeding van 30 schellingen per week, t.t.z. 20 van de superintendent. Voor haar moeite heeft ze een wedde van 10 gulden per jaar, 4 gulden voor een rok, kost en inwoon en 6 schellingen bij de aankomst van een nieuwe vondeling. Door de aangroei van deze bevolking is de stad genoopt haar bijdrage te vermeerderen en geeft ze de toelating in de stad vier maal per jaar bedeltochten in te richten (1 september 1597) en beslist ze een huis in de Jodenstraat aan te kopen – dus terzelfder tijd de Stompaardshoek te verlaten. De 17^e eeuw brengt andere resoluties, waardoor huisgezinnen als directeuren worden aangeduid, zodat de echtgenoot een handje kan toesteken. De kinderen leren ook lezen en schrijven. Maar vooral gaat het om de financiële steun en verlichting. De indicateurs worden 25 gulden beloofd voor hun aanklacht, terwijl in 1634 de H.-Geesttafels en de Huisarmen tot het onderhoud van de vondelingen moeten bijdragen en deze, in 1638, in alle kerken op zon- en feestdagen omhalingen mogen doen.

Om dezelfde reden worden de kinderen niet bewaard en onderhouden tot ze zelf hun kost met een stiel kunnen verdienen. Integendeel, van zo haast het mogelijk is worden ze uitbesteed bij deftige personen die, mits een vergoeding van 30 à 50 of 60 à 90 gulden - naar gelang de diensten die de kinderen reeds kunnen bewijzen, - uit een superieure blijk van barmhartige naastenliefde of uit goed verholen en weldoordachte geest van winstbejag, de plechtige belofte afleggen voor deze kinderen te zorgen als voor hun eigen kroost, ze te voeden, te kleden en hun het lezen en het schrijven aan te leren. Komen de kinderen te sterven, dan zullen ze een gedeelte van de vergoeding en van de klederen aan de stad terug afstaan.

Deze maatregelen om de instelling leefbaar te houden bleken ontoereikend. Daarom neemt de stad de beslissing de inrichting aan een particuliere onderneming over te dragen. Haar onderhandelaars treden in contact met mejuffer Vernimmen, die met haar congregatie van het Sint-Jozefshuis, op 22 oktober 1647, haar toestemming geeft. De stad geeft haar gratis gebruik van het vondelingenhuis, het onderhouden en mogelijk maken de meisjes van de jongens te scheiden. Ook de aanwezige meubels worden gratis in bruikleen afgestaan. Ze betaalt per jaar en per kind 48 gulden, die per maand en anticipatief worden uitgekeerd. Bovendien bewaart de congregatie de omhalingen en de andere profijtten. Ze mocht aan 3 gulden per raziëre de bloem voor de kinderen op de stadsmolen aankopen. De te jonge kinderen zal de huisbewaarster bij een voedster uitbesteden. De kinderen verlaten de instelling op de ouderdom van 14 jaar, maar de stad is gemachtigd vóór deze tijd de kinderen uit te plaatsen. Van haar zijde mag de congregatie de kinderen langer houden, doch dan is de stad niet gehouden tot het betalen van het pensioen. Wel neemt ze de onkosten van ziekten en sterfgevallen voor zich, zonder de minste verplichting.

Om haar directie aan te vangen geniet juffrouw Vernimmen van stadswege een voorschot van 200 gulden, een tweede huis aan de Kerkhofstraat en het contract voor het leven. Terloops mag aangestipt dat deze juffrouw ook het voorstel had gedaan de Putterie voor 4000 gulden over te nemen. Naar alle waarschijnlijkheid gebeurde het vóór 1648, daar het niet is aan te nemen dat de congregatie zich terzelfder tijd met twee inrichtingen zou willen bemoeien.

In 1650 volgt de verandering van naam op deze van bestuur. De titel van Sint-Jozefshuis neemt de plaats in van deze van Vondelingenhuis, ten gevolge van het betrekken van het Sint-Jozefshuis door de congregatie Vernimmen. De transformatie gaat verder. Ook het Blauwhuis wordt ingepalmd op 6 april 1651, terwijl een woonst aan de Kerkhofstraat, " De Arend", aangekocht wordt.

Juffrouw Vernimmen's optreden mag op het eerste zicht onlogisch schijnen, een inrichting over te nemen van de stad, die er zich van ontmaakt wegens het jaarlijks en regelmatig deficiet. Maar ze had gerekend op de winsten uit het werk van de vondelingen. Bovendien werd in het gesticht een werkhuis opgericht, niet enkel voor de

jongens, doch ook voor de vagebonden, die in het Sint-Rombouts werkhuis een ambacht konden aanleren. Daar, evenals in de aankoop van vier huizen aan de Kerkhofstraat, in 1655, speelde pastoor De Cort, de Oratoriaan, een zeer voorname rol als pastoor van de Sint-Jansparochie. Het lokaal werd aangepast in 1655-1657 en de private kapel werd een openbare in 1657. Om de kosten te betalen sluit de bestuurster met de magistraten een overeenkomst op 20 december 1657: ze mag de 600 gulden, die komen van Barbara Bogaerts, daaraan besteden; ze moet binnen de zes weken een gedetailleerde staat met de bewijsstukken aan de stad overhandigen en aannemen het gebouw aan deze af te staan ter vergelding van de bestede gelden.

Na de dood van pastoor De Cort op 24/25 oktober 1669 worden in het Sint-Jozefshuis twee proviseurs aangesteld om, in samenwerking met de directrice, de administratie te verzorgen. Deze, zoals hun confraters van de H.-Geesttafels, behoren tot de adel of de gegoede middenstand en fungeren in het stadsbestuur. Ze horen de rekeningen, benoemen de directrice en de priester, doch moeten over deze benoeming de goedkeuring van de stad bekomen. Terzelfder tijd wordt een rentmeester aangesteld voor het beheer van het patrimonium en de ontvangsten der gelden.

Een nieuw, zeer omstandig reglement met 40 artikelen verschijnt in 1691. De kinderen worden des zomers gewekt om 5 uur, te 6 uur in de winter. Bij het opstaan – net als bij het slapen gaan – maken ze een kruisteken, zeggen de voorgeschreven gebeden terwijl ze zich in stilte aankleden, hun bed opmaken en zich wassen om naar de mis te gaan. Bij het binnentreden knielen ze voor het altaar en nemen plaats vier aan vier om de dienst aandachtig te volgen.

De meisjes, die buiten werken, komen samen in de refter om hun middagmaal in ontvangst te nemen en knopen het in een grote zakdoek of in hun voorschoot. De jongens die buitenhuis werken, verlaten de instelling te 7 uur, om er te 12 uur terug te keren voor het middagmaal; te 19 uur zijn ze weer thuis.

Aan hygiëne en wellevendheid worden de beste zorgen en de meeste aandacht besteed. De jongens wassen zich tweemaal per week, de zondag na het ontbijt en de woensdag te 11 uur. De meisjes op dinsdag en zaterdag onder toezicht van een surveillant. Op de straat stappen ze twee aan twee, zonder stoten, zonder lawaai of spel; ze werpen geen stenen noch sneeuwballen naar elkander of naar andere voorbijgangers. Hun ontspanning hebben ze alle werkdagen van 12 tot 13 uur, maar niet in de slaapzaal of op straat. De deuren van de speelzaal worden veiligheidshalve gesloten. Des zondags zullen de jongens hun kostuum tijdens het spel uitdoen. Dobbelen en kaarten zijn streng verboden, evenals het vloeken en het geven van lapnamen.

Het is de leerlingen streng verboden de inrichting zonder oorlof te verlaten, aan de ouders te schrijven, in keuken of refter te gaan of de meisjes een bezoek te brengen, zelfs niet met mekaar spreken, evenmin als met de doorgezonden kostgangers.

De godsdienstplichten van de leerlingen zijn secuur omlijnd. De gebeden worden gelezen op de hoogdagen te 7,30 uur en te 20 uur, terwijl ze in de week geregeld worden naar best vermogen op de meest passende uren. Mis, sermoen en lof zullen met de meeste aandacht gevolgd worden. Op de weg naar de kerk stappen ze twee aan twee, op drie passen afstand van de voorgangers, terwijl 14 à 15 stappen de jongens van de meisjes scheiden. De kristusbeelden en deze van de heiligen, alle geestelijken en de wereldlijke overheden zullen ze eerbiedig groeten met het hoofd te neigen. In de kerk knielen ze voor het hoofdaltaar en wanneer ze plaats nemen, hetgeen gebeurt in alle stilte. Bij hun terugkeer gebruiken ze het middagmaal, doch worden te voren onderhoord over het gehouden sermoen. Te 13 uur volgt de catechismusles. Biechten en communiceren doen ze zes maal per paar, te weten met Kerstmis, in de vasten, met Pasen, Sinksen, O.L.V.-Hemelvaart en Allerheiligen. De biecht wordt streng bewaakt. Daarom zullen de leerlingen telkens een briefje afgeven aan de biechtvader, die het tekent en ter controle aan de directrice overhandigt. Éénmaal per week, des zaterdags, wordt de vasten gehouden, alsook driemaal per week in de veertigdaagse vasten, te weten 's woensdags, 's vrijdags en 's zaterdags.

Het onderricht krijgen de jongens alle dagen van 11 tot 12 uur. Ze komen naar de les met al hun gerief, terwijl de werkers het atelier verlaten om te 11.15 aanwezig te zijn. Bij het binnentreden groeten de leerlingen de meester met ontbloot hoofd, doch

houden hun pet op tijdens de les, met uitzondering bij het opzeggen van de les. Te 12 uur eindigt de onderrichting met het opvragen van het behandelde onderwerp en het tonen van het schrift, terwijl de aangewezen jongen de namen van de afwezigen overmaakt.

De meisjes krijgen hun onderwijs in het lezen en het schrijven alle winterdagen van 13 tot 14 uur, des zomers van 18 tot 19 uur. Tweemaal daags, tussen 9 en 10 uur en van 15 tot 16 uur hebben ze een uur meditatie, gewijd aan godvruchtige lectuur.

Ondertussen werd de transformatie van de instelling verder doorgedreven. In 1784 werd Sint-Jozef alleen nog toegankelijk voor de meisjes, in 1699 vertrokken de vindelingen uit het gesticht, deels in oktober, deels in november, om een onderkomen te vinden in de armenschool van O.L.V. Ter Engelen. Deze maatregelen werden ingegeven door de nijpende financiële moeilijkheden van de instelling. Voor deze zijn de meisjes heel wat interessanter dan de jongens, daar eerstgenoemden het budget merkkelijk verbeteren met de opbrengst van hun kant, waar de jongens haast geen voordeel bijbrengen. De vondelingen moesten van het eerste uur af gesteund worden. Deze geldverlegenheid tracht de directrice te verhelpen met het aannemen van kostgangers waar de ouderdom niet beperkend op trad, maar die een pensioen betaalden, en het aangaan van aleatoire contracten met oude mensen, waar langs beide zijden op de toekomst werd gespeculeerd. Mits een klein kapitaal en een jaarlijkse rente nam de instelling ouderlingen aan om deze hun leven lang te voorzien van al het nodige ¹.

De moeilijke financiële toestand werd nog verscherpt door een proces van het Sint-Jozefshuis met de fondatie de Bellem. De magistraten zien er dan ook geen bezwaar in de instelling op te offeren en in haar gebouwen de openbare school te bergen, die het gouvernement in 1777 wenste op te richten. De jongens zouden ondergebracht worden in de Putterie, de meisjes in de school van O.L.V. Ter Engelen. De voorstellen van de stad vonden bij de regering geen gehoor en de toestand veranderde niet. De inrichting van het Sint-Jozefshuis was gered en zou pas door de Franse Overheersing met al de andere instellingen in de hernieuwde armenzorg ingeschakeld worden.

De fondatie van Bellem.

Op 10 december 1681 sticht Livina de Vulder, weduwe van baron de Bellem, de voornaamste fondatie van het Sint-Jozefshuis. De inrichting die ze voorzag, evenals het onafhankelijke leven dat ze heeft gekend, zouden zelfs een afzonderlijke vermelding wettigen ².

De stichteres legateerde aan het Sint-Jozefshuis – of het werkhuis van Sint-Rombouts – een pachthof met huis, schuur, stallingen, hof, landerijen en weide onder Boortmeerbeek, alles te zamen een oppervlakte van ongeveer 25 ½ bunder. Voeg daarbij andere landerijen en weiden onder deze gemeente met de eigendommen onder Kampenhout en ge bekomt een oppervlakte van ongeveer 50 bunder. De inkomsten ervan zouden dienen tot het onderhouden van arme kinderen, aangeduid door het kapittel van Sint-Rombouts, alsook tot het herstellen van het Sint-Jozefshuis, waar ze een onderkomen zouden vinden.

De administratie van deze goederen geschiedde door de aartsbisschop van Mechelen – of zijn gedelegeerde – zonder rapport aan de magistraten, doch alleen aan het kapittel van Sint-Rombouts. Dit beheer vangt aan in 1685 bij de dood van de barones de Bellem.

Spijts de wilsbeschikking van de Bellem usurpeert het Sint-Jozefshuis de administratie van deze goederen, verhuurt ze, int er de gelden van, verkoopt het hout en laat de reparaties uitvoeren. Pas in 1700 begeert de directrice de toestand te regulariseren en vraagt het kapittel een commissie aan te stellen ten einde haar rekeningen na te zien. Deze commissie, bestaande uit twee kanunniken van Sint-

¹ Deze toestand blijkt duidelijk in het bilan voor de jaren 1747-1773 zo de inkomsten 37.359 gulden gedragen, de uitgaven 38.559 gulden of presenteren een mali 1200 gulden.

² *C.O.O. Mechelen*, N° 9431.

Rombouts en een afgevaardigde van de aartsbisschop, benoemt een notaris tot rentmeester van de goederen.

Ze bewerkt ook met het Sint-Jozefshuis een overeenkomst voor het plaatsen van haar beschermelingen in deze instelling. De fondatie geeft aan ieder kind een uitzet, te weten 6 nieuwe hemden, en een paar lakens, met per jaar een pensioen van 50 gulden. Ze moeten tien jaar in het gesticht blijven, maar kunnen vroeger weggkomen, zo het blijkt dat ze in staat zijn zelf hun kost te verdienen. Het Sint-Jozefshuis zal ze herbergen, voeden, kleden en desnoods geneeskundige zorgen laten toedienen. Ten slotte zal het hun bij het vertrek een uitzet medegeven. Deze inrichting betaalt eveneens voor de jongens het "taekengeld" om ze in de mogelijkheid te stellen een ambacht aan te leren.

Niet zodra is deze moeilijkheid achter de rug of de fondatie heeft een geding met het godshuis van de arme zieken te Brussel, mede-erfgenaam van Mevrouw de Bellem. Het gaat om jaarlijks een pensioen van 150 gulden uit te betalen aan de weduwe Garaldi en 50 aan een van haar dochters. De raad van Brabant oordeelt dat de fondatie haar deel moet bijdragen, in het verleden als in de toekomst, en slaat daarom de hoeve onder Boortmeerbeek aan. De gedagvaarde heeft zich verzet en moet naar alle waarschijnlijkheid het geding een andere wending gegeven hebben, want de rekeningen maken geen melding van het uitbetalen van dergelijk pensioen ¹.

Ook de bepaling van het testament "bijdragen tot de reparatie van de gebouwen van het Sint-Jozefshuis" geeft aanleiding tot een proces, ditmaal met deze instelling, in 1770. De proviseurs der fondatie beloven hun deel in de onkosten te dragen en de collega's van het Sint-Jozefshuis worden veroordeeld tot een boete en de kosten van het proces.

Het is opvallend dat de fondatie, met dergelijk domein als basis, zo weinig deed voor de steun van de arme kinderen, wat feitelijk toch de wilsbeschikking was van de milde geefster en de reden van haar bestaan. Alzo plaatste ze tussen de jaren 1700 en 1708 slechts 5 kinderen; in 1782 steunt ze amper 9 kinderen, te weten 5 jongens en 4 meisjes; alleen in 1795 onderhoudt de fondatie een aantal kinderen, dat merkkelijk het gewoon getal overschrijdt, nl. 18 meisjes, allen geplaatst in Sint-Jozef. Ook in dit jaar overtreffen de uitgaven de inkomsten t.t.z. 1616 gulden tegen 1896.

Het Blauwhuis. (1522-1797)

In weerwil van alle vroegere bevestigingen werd deze instelling in het leven geroepen door Rombout van Diest. Zijn broer Arnold, rentmeester van de stad Mechelen, voerde zijn wil uit en werd op zijn beurt weldoener van de instelling ².

Geplaatst onder de bescherming van de H.-Anna, bekommerde ze zich om het lot van 5 poorterskinderen, jongens zonder ouders of vrienden, tussen hun 4^e en 14^e jaar, tot ze in staat zijn zelf hun kost te winnen. Aanvankelijk gaan ze ter school in de buurt, om weldra een ambacht te leren, terwijl hun instructie wordt voortgezet op zon- en feestdagen. Alle jaren hebben ze recht op een nieuw kleed in blauwe kleur. De schenking van Arnold van Diest scheidt de mogelijkheid twee beschermelingen meer aan te nemen. Later wordt dit getal bepaald door de financiële toestand.

Zolang Arnold in leven is verzorgt hij als proviseur de administratie. Na hem benoemen de stadsmagistraten 3 proviseurs, te weten 2 uit hun midden, terwijl één komt uit de familie van Diest. Op hun beurt stellen deze drie een rentmeester aan om de betalingen en de ontvangsten mits daarover jaarlijks verslag uit te brengen op het stadshuis, in aanwezigheid van de proviseurs, één communiemeester, twee schepenen en een pensionaris. Voor hun werk ontvangen de proviseurs elk een half schaap met Pasen en de rentmeester 5% van de inkomsten. De schepenen hebben recht op een portie rijnwijn, waar de communiemeester en de pensionaris een dubbele portie toebedeeld krijgen.

¹ *C.O.O. Mechelen*, N° 9435.

² *C.O.O. Mechelen*, N° 9429; N° 9430.

Het rechtstreeks beheer van de instelling berust in handen van een bestuurster. Deze heeft voor haar taak kost en inwoning met een wedde, waarvan de stichter het bedrag niet heeft bepaald, zodat de proviseurs daarvan de waarde aangeven in overeenstemming met de geldelijke toestand.

Van meet af waren deze niet te schitterend, want reeds Arnold is verplicht ter hulp te snellen. In de 16^e eeuw beliepen de inkomsten gemiddeld 278 pond, tegen 296 aan uitgaven. Daardoor gaan de kinderen van het Blauwhuis op 24 januari 1651 over naar het Vondelingenhuis. Ze worden er aanvaard tegen de laagste prijs doch zullen het blauw uniform bewaren. Zo luidt het kontrakt tussen Balthazar d'Oignies, baron van Blaasveld, Chrétien van Laethem en Jaak Buisset voor het Blauwhuis, Anna Snessens met Chrétien de Cort voor Sint-Jozefshuis. Alle inkomsten gaan over naar deze inrichting, terwijl het Blauwhuis van de Zeelstraat verkocht wordt in ruil van een ander naast het Vondelingenhuis. De kinderen, zullen aangenomen worden tussen hun 9e en 18e jaar, en bij hun aankomst een uitzet medebrengen, te weten een kostuum en linnen. De proviseurs van het Blauwhuis behielden zich het recht voor om, na twee verwittigingen, hun kinderen uit het Vondelingenhuis terug te trekken zo haast ze bemerkten dat de opvoeding er verwaarloosd wordt.

Met deze regeling was de rentmeester van het Blauwhuis niet erg opgezet. Hij beweert dat de plaats hem toebehoorde en eist de betaling van de 1100 gulden achterstel. De proviseurs van het Blauwhuis verklaren dat de plaats van rentmeester herroepelijk is, doch geven hem toe in de eis voor de schadeloosstelling, die hij broksgewijs ontvangt:

300 gulden als gift van de baron van Blaasveld,
100 gulden van de weduwe van de baron,
100 gulden door van Laethem,

de rest wordt hem vergoed met gesloten beurs, daar hij gratis kan wonen in het Blauwhuis.

De inrichting behield haar proviseurs; de goederen werden apaart beheerd en speciale rekeningen werden overgelegd aan één communiemeester, twee schepenen, één secretaris, de gedelegeerde van de aartsbisschop en de proviseurs.

De inkomsten vermeerderden in de loop van de 18e eeuw met de giften en schenkingen, waarvan deze van de weduwe van Cosmas van Prant een voorname plaats inneemt.

Onze Lieve Vrouw Ter Engelen.

Deze inrichting werd gesticht in 1677 door juffrouw Catharina Peremans met de steun van Lackman, president van het seminarie, en van Jan De Wint, kapelaan van het Groot Begijnhof ¹.

Te dien einde huurde ze in 1676 een huis aan de Ravenbergstraat en bedeede het onderwijs aan de zusters Maricollen. Reeds in 1677 verhuist ze naar het huis "De Waschblijk" aan de Milsenstraat, bij de O.L.V.-kerk. Het ligt in haar bedoeling de meisjes het kantwerk aan te brengen om ze de mogelijkheid te schenken hun brood eerlijk te verdienen. Aanvankelijk blijft de school voortsukkelen en men zoekt de oorzaak in de excentrische ligging. Daarom verhuist ze naar de Molenstraat, waar op 13 december 1687 de lessen aanvangen. Ze koopt het huis in 1696 en laat het bij testament aan de instelling in 1707.

In haar plaats komen drie proviseurs in functie, wier hoofdbekommernis moet zijn het beheer der gelden. In tegenstelling met de andere inrichtingen heeft de school van juffrouw Peremans zeer gezonde financiën, die voor het grootste gedeelte voortkomen uit de verkoop van kanten. Deze brengen bv. in de jaren 1730-1742 netto 32.338 gulden op, of een gemiddelde van 2.487 gulden per jaar. En dan mag de vraag gesteld of alle kanten worden opgekocht door Meijuffer Van Diepenbeeck alleen.

¹ C.O.O. Mechelen, N° 9409; N° 9421a.

Buiten deze proviseurs staat de school onder het gezag van een directrice die, tegen een wedde van 60 gulden per jaar, de gelden int van het werk, alles koopt voor het onderhoud van de keuken, waarvoor de proviseurs haar de nodige fondsen overhandigen. Van 1738 ontvangt ze de interesten van de renten; van 1744 de huurgelden; van 1752 de schenkingen en van 1774 de pensioenen van de kinderen. Over dit beheer brengt ze rapport uit aan de proviseurs, die, van 1741 af en misschien nog vroeger, slechts twee in getal zijn en behoren tot de geestelijkheid.

Een vaste reglementering werd eerst te boek gesteld door kanunnik Dens in 1742. In zijn ijver ging hij wel te ver met de eis te formuleren dat alle werk binnen de vastgestelde tijd moest afgemaakt worden, en dat, in het tegengestelde geval, voor elke dag vertraging twee dagen langer in de instelling diende gewerkt te worden, zelfs zo deze vertraging te wijten was aan een ziekte. Alle ouders, die hun kinderen brachten, moesten beloven het uitgevaardigde reglement streng na te leven.

Dientengevolge moeten de kinderen bij hun intrede een uitzet medebrengen. Maar zij, die gedurende gans hun verblijf voorbeeldig waren, ontvangen van de inrichting een uitzet bij hun vertrek, bestaande uit twee nieuwe klederen – een voor de zondagen, een voor de werkdagen – acht nieuwe hemden, zes nieuwe voorschoten, zes nieuwe neteldoeken neusdoeken, achttien trekmutsen, acht ondermutsen, twee rode neusdoeken, zes zakdoeken, twee paar schoenen, twee paar kousen, twee paar handschoenen, een moffel, een werkkussen met bouten, een schaar, een stoel met leuning, een nieuw stiklijf en slaaplijf, een teljoor, een lepel, een vork en een koperen vuurketel.

Ze blijven tot hun twintigste jaar en werken ten bate van de school. Op deze conditie ontvangen ze eten en kleedsel. Ze gehoorzamen stipt aan hun meesteressen, daar de ouders gedurende deze tijdspanne van alle gezag afstand deden. Voorbarig vertrek berooft de meisjes van alle mogelijkheid terug in de instelling te komen, van alle recht op hun uitzet, terwijl hun klederen de eigendom worden van de instelling. Door hun vlucht – of een vervroegd vertrek op bevel van de ouders – zullen deze laatsten een schadeloosstelling uitkeren, bepaald door twee personen aangeduid door de proviseurs. Deze som is uit te keren door de burgers, die het kind brachten. Zo de betaling er door vergemakkelijkt wordt mogen de proviseurs het schuldige kind terug in de inrichting brengen. Zelfde maatregel geldt voor de kinderen die om hun slecht gedrag, luiheid of onkunde en ziekte uit de instelling werden verwijderd.

De kinderen, die hun uitzet niet kunnen afleggen bij hun intrede, mogen hem afkopen met een som geld of de belofte aangaan hun 20^e jaar langer in de school te blijven ten einde hem met hun werk te verdienen.

In overeenstemming met zijn collega Hillema neemt provisor Dens de beslissing bij O.L.V. Ter Engelen een externaat op te richten. Ze hebben steun gevonden bij enkele philanthropen, die gezamenlijk 5.844 gulden bijeen leggen om de proviseurs in de mogelijkheid te stellen een nieuw gebouw op te trekken, dat reeds op 12 november 1704 geopend wordt. De nieuwe instelling krijgt ook een reglement, waarin bepaald wordt dat de kinderen maar mogen school lopen zo ze van de proviseurs de toelating hebben verkregen, terwijl een beslissing van deze laatsten volstaat om de kinderen van dat recht te beroven. De leerlingen moeten de meesteressen gehoorzamen en desgevallend de strafmaatregelen gedwee ondergaan. Langs de andere zijde hebben ze recht op de vruchten van hun werk, die hun regelmatig worden uitgekeerd na aftrek van de onkosten voor draad, papier en dergelijke grondstoffen. Van deze winst koopt de meesteres eveneens de klederen voor de scholiersters. Deze moeten de lessen regelmatig bijwonen en de godsdienst naarstig instuderen.

Een bede aan Maria-Theresia in 1767 om onroerende goederen te mogen verwerven geeft ons een beeld van de toestand der school van O.L.V. Ter Engelen. Zeven meesteressen en drie dienstboden verzorgen 70 internen en 50 externen. De financiële toestand is zo schitterend dat, in 1773, een kapel werd aangebouwd, waarvan het altaar reeds 1233 gulden kost. De directrice staat in voor het bestuur van de school, de aankoop van de grondstoffen voor de keuken, van de kleding, de verkoop van de kant. Daarvoor geniet ze 94 gulden per jaar met gratis kost en inwoon in de school. Ze int

bovendien de gelden van het pensioen, het inkomgeld en zekere interesten. Haar helpsters ontvangen 60 gulden per jaar, behalve de eerste of onder-directrice, die 74 gulden mag opstrijken. De meesteres die de externen het kantwerk aanleert heeft kost en inwoon met 60 gulden in geld. Ze leert ook het lezen aan. De andere heeft in baar geld 50 gulden met de gewone voordelen. Een naaister herstelt de kledij en het linnen, leert de naad aan en geniet daarvoor de kost en inwoon met daarbuiten nog 32 gulden. De kokin heeft 40 gulden en de meid 30 gulden. De biechtvader, die tevens belast is met het godsdienstonderwijs, geniet 50 gulden.

De regelmatige rekeningen geven ons een duidelijk beeld van de inkomsten en uitgaven. Tussen 7 april 1786 en 7 oktober 1789 heeft de school een recette van 10.687 gulden tegen een uitgave van 8.979 gulden, hetgeen een boni laat van 1.708 gulden. Het kapitaal beloopt reeds 50.000 gulden. Een andere rekening geeft aan inkomsten per jaar 7.156 gulden met een gemiddelde van 713 gulden aan giften en 4.710 gulden voor de kantproductie. De uitgaven belopen tot 6.527 gulden, waarvan de eetwaren 2.965 gulden bedragen, de onkosten voor de klederen 1.288 gulden, vuur en licht 401 gulden en de geneeskundige zorgen 65 gulden, zodat er andermaal een batig saldo van 629 gulden overblijft.

De laatste rekening van 31 december 1796 klinkt evenwel totaal dissonant. Daarop voortgaande besluiten de proviseurs hun werking met een deficit, dat erg vreemd aandoet en mogelijk kan uitgelegd worden door de speciale tijdsomstandigheden of de speciale houding van de instelling tegenover de Franse administratie.

Sint-Pietersschool.

Arnold van Homberge, pastoor van Sint-Pieters, sticht in 1742 een school op zijn parochie ten voordele van de arme meisjes, die hij als kantwerksters aan hun brood wilde helpen. De stad schonk hem een subsidie ter aanmoediging, terwijl Alexander Rubens, heer van Vreemdijk, en Philips Frans Roose, baron van Sint-Pieters Leeuw, hem in 1746 ieder 3.000 gulden overhandigden ¹. Eerstgenoemde bepaalde verder, in 1749, dat de neermolen buiten de Gentse poort openbaar zou verkocht worden; dit kapitaal, ter rente uitgezet, zou eveneens ten goede komen van de Sint-Pietersschool, aan de Kapelstraat. Met een derde gift van 765 gulden bereikte hij een totaal bedrag van 5.918 gulden. Baron Roose doet op zijn beurt een tweede storting om te komen tot 5.571 gulden. Buiten deze beide milde parochianen scheen de pastoor op geen andere hulp te kunnen rekenen, want in 1757 vraagt hij de toelating zijn kinderen te stellen in de school van O.L.V. Ter Engelen.

Deze vraag wordt ingewilligd. Ze mogen de inrichting bezoeken onder voorwaarde het bestaande reglement te eerbiedigen, minstens 9 jaar oud te zijn, bekwaam kant te vervaardigen en een uitzet mede te brengen. Van zijn kant betaalt de pastoor 50 gulden per kind gedurende de drie eerste jaren en 50 gulden voor de uitzet bij het vertrek.

Heilwich of Putterie ².

Deze instelling werd gecreëerd door de identieke begeerten en de samengevoegde kapitalen van de familie de Halut-van den Nieuwenhuysen. Door haar testament voor notaris Lambert Dens, op 28 oktober 1562, duidde ze de armen van Mechelen aan tot haar universele erfgenamen, met de verplichting ten hunnen voordele een fondatie in het leven te roepen. Haar wilsbeschikking zou verwezenlijkt worden door de testament-uitvoerders, te weten haar echtgenoot Remi de Halut, met de heren Everardts, Jan van den Stock en van den Nieuwenhuysen.

Eerstgenoemde maakte door zijn testament, geratificeerd voor de schepenen van Mechelen op 20 januari 1563, door codicille vervolledigd op 28 april 1568 voor de notaris M. Boynants, andere geldsommen aan het werk van zijn echtgenote.

¹ *C.O.O. Mechelen*, N° 9409.

² *Archief C.O.O.*, N° 9389.

Met deze financies kochten de testament-uitvoerders het Hof van graaf van Egmont aan, vroeger genoemd "Het Putterijken", volgens de kwitantie van 5 augustus 1569, ondertekend door de secretaris van Philips II, die zelf door confiscatie het erf had verworven. In deze inrichting zouden arme kinderen onder de hoede van de heilige Heilwigis een renderend ambacht kunnen aanleren. Naderhand werden door diverse personen de fondsen – en derhalve ook de beschikbare plaatsen – verhoogd zodat om de 9 jaar 11 plaatsen werden toegewezen, ieder voor een bedrag van 1.000 à 1.200 gulden. Dat patrimonium groeide regelmatig aan, de instelling nam zo een constante uitbreiding, dat de magistraten op 25 juli 1571 een uitvoerig reglement dienden op te stellen.

In het godshuis van Sint-Heilwich zouden van den af 72 kinderen een onderdak krijgen, te weten 52 jongens en 20 meisjes, voorzien van klederen, kost en huisvesting. Van hun 9^e jaar tot hun 13^e mogen ze er verblijven onder voorwaarde zich gedwee aan dit reglement te onderwerpen, al behoren ze tot de schoolkinderen of de werkers.

Eerstgenoemden slapen op de dormter boven de school, elk op een bed, van 20 uur tot 5 uur in de zomerperiode, t.t.z. van half maart tot half oktober, en tot 6 uur in de andere helft van het jaar.

Op school, geknield voor een afbeelding van God, bidden ze de Tien Geboden, het Symbolum, Pater en Ave, alsook de andere gebeden, die de meester zal opleggen. 's Avonds hernemen ze deze en voegen er een De Profundis aan toe voor de stichters en de gelovige zielen. Voor en na het eten wordt er gebeden in het Diets opdat de kinderen zouden begrijpen wat ze zeggen.

Op zon- en feestdagen brengen de meesters hun kinderen naar de parochiekerk of een andere om daar te voldoen aan de zondagsplicht. Aan huis geven ze nog instructie in de godsdienst, voornamelijk in de Tien Geboden en het Confiteor, dat ze moeten kennen om de mis te dienen.

Zijn de kinderen behoorlijk gevorderd in het godsdienstonderricht, het lezen en het schrijven, dan worden ze met goedkeuring van de proviseurs uitgezet om een ambacht aan te leren. Eens zo ver slapen ze in de zaal boven de refter, ver van de schoolkinderen. Hun eten en drinken ontvangen ze in de refter vooraleer naar het werk te trekken met de gereedschappen, die ze door de instelling kregen. Zelfs in de winter slapen ze niet langer dan tot 6 uur. 's Middags komen ze over huis voor het noenmaal, en 's avonds bij het luiden van de klok, of des winsters te 19 uur. Te 21 uur is het bedtijd.

Gelijk de schoolkinderen bidden ook de werkers bij het opstaan en het slapen gaan en beantwoorden gezamenlijk op de voorzegger. Op zon- en feestdagen gaan ze met de scholieren naar de kerk. Aan huis ontvangen ze een verder gedreven onderwijs in de godsdienst, het lezen, het schrijven en het rekenen, voor zover ze het nog niet moesten kennen. De overblijvende uren zullen ze aangenaam doorbrengen met een deftig spel zonder zich van het godshuis te mogen verwijderen.

Ten einde de aalmoezen rechtvaardig te kunnen verdelen en te weten hoelang de jongens er zullen verblijven wordt er genoteerd wanneer ze het werk hebben aangevat. Als werker mogen ze 4 jaar de inrichting bewonen, hetzij tot hun 18^e jaar. Normaal worden ze alsdan in staat geacht hun kost eigenmachtig te winnen als stielman of als dienstknecht bij eerlijke lui. Met voorweten van de proviseurs mogen ze langer blijven zo het uitgemaakt werd dat ze in deze omstandigheid beter door de wereld zullen komen of zich in hun ambacht kunnen vervolmaken.

Hun wedde geven ze aan de huismeester op het einde der week om hun onkosten en uitgaven te betalen. Het surplus – na aftrek van het leergeld – wordt zorgvuldig opgetekend en zal hun worden overgemaakt wanneer ze in hun ambacht willen vrij worden, als ze in het huwelijk treden of de instelling verlaten. De kinderen die uit deze weglopen verliezen de gespaarde penningen. De vrijgekomen plaatsen door het vertrek van werkers worden ingenomen door scholieren.

Buiten de 52 jongens verblijven er nog 20 meisjes in de instelling. Ze huizen afzonderlijk, worden onderhouden en gekleed door de stichting en ontvangen een opleiding om als meid door het leven te komen. Onder leiding van de vrouw van het godshuis of van een schoolvrouw leren ze spinnen, naaien en bidden. Dit laatste doen ze

's morgens en 's avonds, voor en na het eten met dezelfde gebeden als de jongens, uitgenomen de psalmen. Ze gaan ook naar de kerk.

Van hun 9^e jaar worden ze aanvaard tot hun 17^e. Gans het verdiende geld komt ten goede aan de instelling. De ouders, die hun meisje presenteren, doen de plechtige belofte het bij het einde van het onderricht bij hen terug te nemen of het te plaatsen bij deftige burgers om te voorkomen dat ze zouden mislopen. Wanneer de meisjes de instelling verlaten, wanneer ze in het huwelijk treden en zich gedurende hun opleiding onberispelijk hebben gedragen krijgen ze van 3 tot 7 gulden, in evenredigheid met de voordelen die ze aan de inrichting hebben gebracht. Bij het presenteren van het kind zien de ouders af van alle autoriteit: hun gezag gaat over de instelling, in de persoon van de proviseurs of de godshuismeester, zolang ze daar vertoeven zelfs al werden ze uitbested.

Alle kinderen – meisjes zowel als jongens – worden gekleed in rode, blauwe, grauwe stof, goedkoop van prijs zoals de arme mensen gewoon zijn te dragen.

Volstaan de eigendommen der stichters niet meer om 72 kinderen te voeden, dan zal men op aanraden van de proviseurs het werk momenteel stil leggen ten einde de kapitalen terug op peil te brengen. Vermeerdert het patrimonium, dan stijgt ook het aantal verpleegden in evenredige maat, zonder de beslissing te nemen de portie te verhogen. De roerende goederen mogen ook niet – noch in hun geheel, noch gedeeltelijk – in de handel worden aangelegd.

De begaafde kinderen mogen, zo de ouders dergelijk verlangen uitdrukken aan de proviseurs, het Latijn aanleren. Worden ze tot licentiaat gepromoveerd, dan ontvangen ze een vergoeding van 30 tot 50 gulden.

Het beheer van de goederen, het verdelen van de aalmoezen en de opvoeding der kinderen vergen een uitgebreide staf van bekwame personen. In de eerste plaats fungeert een eerlijk, discreet en onberispelijk man, van reeds gezette leeftijd als godshuismeester, belast met het toezicht van de inwoners. Hij staat in voor de dagelijkse kost mits daarvan een getrouwe boekhouding ten minste alle maanden aan de rentmeester over te leggen. In de gunstige periode stockeert hij voor gans het jaar grote provisies van de meest gebruikte ware als koren, vlees, haring, boter, kaas, turf, wol, lijnwaad, laken en schoenen. Deze laatste doet hij ook bijtijds verstellen en op de aangeduide plaats bewaren. Over de ambachtskinderen oefent hij een voortdurend toezicht uit, ten einde er zich van te gewispen, dat ze hun beroep behartigen en dat ze onderwezen worden in de vakken waarvan hoger sprake. Hij legt een register aan met de namen van alle kinderen, hun toenaam, de dag van aankomst, de ouderdom, de naam van de ouders of hun plaatsvervangers, de periode waarop ze een stiel leerden, hun leergeld en hun wekelijks salaris. Hij plaatst de jongens bij een uitstekend vakman, bespreekt met deze de condities, en geeft desgevallend zijn toestemming om van leermeester te veranderen.

Aangezien de godshuismeester met deze opdracht reeds meer dan genoeg heeft, staat er naast hem een schoolmeester om de kinderen te leren lezen, schrijven, bidden en hun een godsdienstonderricht te geven. Bovendien staat hij in voor de wellevendheid, de tucht in en buiten de instelling, alsook de verificatie van wat de leerlingen onthielden van de preek of het evangelie van de dag. Ten slotte leert hij ook de meisjes lezen en schrijven.

Een vrouw verzorgt de huishouding en de reinheid van de jongens en meisjes. Daarvoor heeft ze de hulp van een onderwijzeres ingeroepen, die bovendien de kinderen leert lezen, schrijven, spinnen, naaien en ze ter kerke leidt. Voor het huiswerk krijgt ze de bijstand van twee meiden. Wordt er bij gelegenheid speciaal gebakken of gewassen, dan mag de huisvrouw beroep doen op de grootste jongens en meisjes, die te dezer gelegenheid occasioneel onderricht krijgen.

Deze ambten van huismeester en huisvrouw kunnen desgevallend gegeven worden aan een gehuwd koppel zonder kinderen, of zo deze reeds gehuwd zijn. Alle kinderen moeten hen gehoorzamen, eerbiedig groeten of beleefd toespreken. Blijven ze na correctie nog in gebreke, dan kunnen ze – op aanvraag van de huismeester of dezes vrouwelijke collega – uit de instelling verwijderd worden. Eventueel mogen de proviseurs ook als strafmaatregel aan de kinderen tijdelijk alle steun ontzeggen. Op dit belangrijk

punt van de inwendige tucht trekken de onderwijzer en de onderwijzeres de aandacht alle zondagen bij het middagmaal.

Deze zes personen bewonen het godshuis, krijgen er de kost en ontvangen bovendien een deftige wedde, individueel door de proviseurs bepaald. Deze belooft voor de huismeester ten hoogste 60 gulden; voor de schoolmeester tot 40 gulden.

Een zeer gewichtige rol vervult ook de portier ¹. Zo hem bij uitzondering geen andere bezigheid werd opgelegd, moet hij zich in de onmiddellijke nabijheid van de poort bevinden. Daar heeft hij een boek onder de hand om zich te oefenen in het lezen, of enkele bladen papier om het schrijven aan te leren. Soms zal hij zich onledig houden met het herstellen van de klederen. Hij luistert regelmatig naar het slaan der uren om iedereen de juiste tijd te kunnen aanduiden, zo deze hem wordt gevraagd. Des zondags zal hij de dienstboden inlichten wanneer het voor de eerste, de tweede of de derde keer heeft geluid, om er alzo zorg voor te dragen dat niemand de mis verzuimt. Komt een vreemde heer de instelling binnen, dan vraagt hij beleefd wie hij wenst te spreken en brengt hem met de gevraagde persoon in betrekking. Daarop gaat hij terug aan het werk in plaats van die vreemde aan te gapen of te beluisteren wat er besproken wordt. Met dezelfde voorkomendheid leidt hij de bezoeker terug buiten. De jongens houdt hij nauwkeurig in het oog om te weten wie er ontbreekt, wie er te laat komt of tracht de plaat te poetsen. De poort zal hij op het gestelde uur sluiten. Elke fout tegen dit reglement zal hij aanstonds rapporteren hetzij aan de huismeester, hetzij aan de onderwijzer. Blijft hij echter in gebreke dan ondergaat hij zelf de straf.

Een rentmeester verzorgt de administratie van de roerende en onroerende goederen. Deze functie geeft hem het recht een strenge controle uit te oefenen, vooral van de huizen, om de passende herstellingen aan te prijzen. Jaarlijks int hij de huurgelden, desnoods met de steun van het gerecht, maakt een gedeelte ervan over aan de huismeester mits een ordonnantie van de proviseurs, die hij ter justificatie met zijn rekeningen zal voorleggen. Dat geschiedt elk jaar op Sint-Jansdag, of ten minsten binnen de drie maanden er na, in tegenwoordigheid van alle proviseurs, twee gedelegeerden van de magistraten en één secretaris. De goedgekeurde rekeningen gaan in de archieven. Beide stedelijke commissarissen ontvangen voor hun optreden ieder één gulden ².

Ten einde het verdwijnen van goederen te voorkomen worden twee inventarissen opgemaakt met de secure aanduiding van plaats en bijvoeging van de bewijsstukken. Één exemplaar wordt bewaard in de stedelijke secretarie; het andere verdwijnt in een koffer binnen het voorzegde godshuis, onder twee sloten, waarvan de sleutels gegeven worden aan beide oudste proviseurs. Geen verkoop mag geschieden, geen eigendom mag belast worden tenzij met de instemming van de proviseurs en dan onder voorwaarde dat de daaruit voortspruitende gelden, evenals deze van de afgeloste renten, ten spoedigste aangelegd worden in nieuwe eigendommen of renten. Deze verandering wordt eveneens aangebracht op de inventaris.

Aan deze functie van rentmeester is een jaarwedde verbonden van 40 à 60 gulden volgens goedvinden van de proviseurs. Een vermeerdering is slechts mogelijk door uitbreiding van goederen. De rentmeester mag verder geen aanspraken laten gelden op kost, inwoning of enig ander voordeel.

Het opperste toezicht en het beheer der goederen berust eerst bij de testament-uitvoerders, zo lang ze leven, en daarna bij de proviseurs. Wanneer een sterft of om geldige reden ontslag mag nemen, dan verkiezen de overige een nieuwe collega, zoals Remi de Halut het begeerde. Één van deze zal de naam dragen van de Halut of de man zijn van Heilwich van Tornon, zijn nicht. De voorkeur gaat ook naar leden van de familie Van den Nieuwenhuysen, voor zover deze kunnen opgespoord worden. Deze proviseurs kiezen bij algemeenheid van stemmen de bovengenoemde helpers; ze ontvangen de arme kinderen voor zover er plaats beschikbaar is. Hun activiteit geschiedt kosteloos om de liefde Gods. In de instelling aanvaardden ze enkel kinderen van ingezetenen van

¹ Naar een afschrift van de ordonnantie voor de portier, uit een notitieboek, blz. 175 r°, in bezit van de Heer Van Melckebeke.

² Uit de bewaarde bescheiden blijkt dat deze voorschriften inzake rekeningen niet à la lettre werden toegepast.

Mechelen, of ten minste die in de stad werden geboren of in één der stadskerken werden gedoopt. Twee kinderen uit hetzelfde huis mogen ze niet opnemen. Zeker niet wanneer ze voortspruiten uit onregelmatige huwelijken. Blinden, besmetten of simplen worden evenzeer geweerd. Vooraleer een kind te aanvaarden zullen ze door een attest van de pastoor, van de H.-Geestmeester of langs een andere weg trachten te weten of de ouders niet bij machte zijn hun kind zelf op te voeden, het een aangepast onderwijs te laten verstrekken of een renderend ambacht aan te leren. Ze letten er ten slotte nauwkeurig op dat de kinderen bij hun aankomst de minimum ouderdom bereikt hebben, dat ze het voorgeschreven paar lakens en de zes hemden binnenbrengen.

Hoe groot de aanvraag ook moge wezen, toch worden de arme vrienden van de stichters niet uitgesloten. Daarom zullen altijd 10 à 12 plaatsen beschikbaar worden gehouden voor de familie of naaste bekenden, zelfs al moeten er door vermindering van inkomsten kandidaten geweerd worden.

Gaat een kostganger uit de instelling weg, dan zullen de proviseurs een ander kind van hetzelfde geslacht aanvaarden en de voorkeur geven aan deze die de grootste armoede kennen. Om daarover een gepast oordeel te kunnen vellen blijft de plaats gedurende één maand open. Komt tijdens deze periode geen familielid opdagen, dan reserveren de proviseurs de plaats voor een geboren Mechelaar. De vrienden worden aangenomen of ze van de stad zijn of niet; ze worden zelfs met twee uit hetzelfde huis toegelaten onder voorwaarde dat er minstens zes kinderen zijn.

Kreupelen worden evenzo opgenomen, zo ze in staat zijn een ambacht uit te oefenen. Zijn ze principieel aanvaard dan moeten de arme vrienden niets geven bij hun aankomst.

Ten einde met kennis van zaken en ten gepasten tijde de nodige beslissingen te treffen vergaderen de proviseurs elke zondagvoormiddag in het godshuis. Punt voor punt onderzoeken ze het programma om de onnauwkeurigheden en de nalatigheden te ontdekken; ze onderhoren de huismeester of iemand anders van 't gesticht omtrent de administratie van de goederen en treffen de beslissingen, die zich opdringen, zonder zich te laten afschrikken door een deficitaire kastoestand. Inderdaad de rekeningen van de instelling bewijzen voor de jaren tussen 1769 en 1774 in afgeronde cijfers een tekort van 576 gulden, doordat de inkomsten 16.085 gulden en de uitgaven 16.661 gulden belopen. Dit resultaat bevestigt de uitslag van St-Jozef voor dezelfde tijdspanne.

Voorgaande historische inleiding bewijst overduidelijk – zoals trouwens de collectie archieven – dat de bescheiden van de C.O.O. Mechelen, enkele betreuwenswaardige leemten ten spijt, de armenhulp onder het Ancien Régime volledig en met de gewenste kracht belichten. Geen klasse van de noodlijdenden wordt overgeslagen of verwaarloosd. Het moge gaan over de traditionele armen, de schamelen, zieken of gezonden, wezen of verwaarloosde kinderen, vondelingen of ouderlingen, booswichten of geestelijken.

Aanvankelijk geeft het privaat initiatief met kerkelijke inslag de toon aan. Daardoor ontstaat eerst de H.-Geesttafel van Mechelen, wier actieradius zich over geheel het toenmalige stadsgebied uitstrekt. Tot het begin van de 14^e eeuw vinden we uitsluitend de vermelding: "de H.-Geesttafel van Mechelen bij Sint-Rombouts". Op dit moment vertakt deze en elke parochie verkrijgt haar eigen onafhankelijke, weldra concurrerende instelling, denkkelijk niet zo zeer door het ontstaan van deze parochies, wat voor sommigen rond het midden der 13^e eeuw gebeurde, doch veel meer door de annexatie van nieuwe gehuchten bij het stadsgebied, die een herkaveling noodzakelijk maakte. De verworven goederen bleven bij de H.-Geest van Sint-Rombouts, terwijl de jongeren met de eerste gelden niet alleen hun armen dienen te onderhouden, doch terzelfder tijd een gedeelte van de fondsen zullen aanwenden om onroerende goederen aan te kopen.

Deze logische oplossing verwekte even onvermoede als laakbare praktijken. De nieuwe parochiale tafels beschikken immers niet over dezelfde financiële middelen als de moederparochie en kunnen derhalve niet in dezelfde maten hun armen ondersteunen. Laatstgenoemden pogen aan de rijke tafel aan te schuiven, terwijl de andere H.-Geesten hun protectionistisch exclusief zullen uitvaardigen of tot de verplichte verhuizingen overgaan, t.t.z. ondersteunde gezinnen eenvoudig uit de parochie zullen verdrijven.

Tegen dergelijke onthutsende en weinig kristelijke praktijken komen de benadeelden in opstand en gaan bij de stadsmagistraten in beroep. Alzo volgden in de 15^e eeuw, op het ogenblik dat deze zich rekenschap geven van hun macht, stedelijke voorschriften, die op hun beurt de keizerlijke ordonnaties uitlokken met de creatie van de Gemene-Huisarmen te Mechelen, met een mede-controle, samen met de bisschop, van alle privaatondernemingen. Deze Gemene-Huisarmen strekken zich uit over geheel het stadsgebied, vormen een centraal beheer van de gecentralizeerde financiën, zodat het in de toekomst geen plaats meer kan vinden dat arme gezinnen worden ontworteld en uitgedreven, daar ze in hun nieuwe woonst toch uit dezelfde geldmiddelen dienen gespijsd. Parochiaal heeft dat centraal organisme toezichters, die de superintendenten zullen inlichten omtrent de lokale noodwendigheden en behoeften. Deze hebben het ontstaan gegeven aan de Huisarmen, die lokaal en naast de H.-Geesttafels – met uitzondering voor de O.L.V.-parochie, waar ze beiden één geheel vormden – de caritas uitdeelden.

De inrichting van deze Gemene- en parochiale Huisarmen was gecopieerd op deze van de H.-Geesttafels met hun eeuwenlange beproefde ondervinding. Het oppergezag delegeerde de stad aan oud-magistraten, die als proviseurs de beslissingen namen en de functionarissen controleerden. Zij oefenen de wetgevende macht uit, terwijl de uitvoerende berust bij de rentmeester, belast met beheer en verzorging van het roerend en onroerend patrimonium. Dit centrale gezag van de Gemene-Huisarmen oefende op zijn beurt een centralizerende invloed uit op de H.-Geesttafels. Deze treden in het vervolg ook op als de 7 H.-Geesten van Mechelen, zonder evenwel aanleiding te hebben gegeven tot een overkoepelend organisme.

Deze eerste uiting van het officiële initiatief deed geen pogingen om het private te doden of ook maar enigszins lam te leggen. Het beperkte zich tot een controle ervan en liet zich zo weinig mogelijk gelden. We constateren zelfs het tegendeel, wanneer we de officiële instanties op een particuliere gemeenschap beroep zien maken voor de in standhouding van de opvoeding der vondelingen en der verwaarloosde jeugd. Alleen begeren de edilen het ongezonde particularisme uit te schakelen en eenvormigheid in de plaats te brengen, niet enkel voor de armenzorg, maar ook voor de verpleging der oudjes en der zieken. Actieve en gewezen stadsmagistraten zullen de inrichtingen beheren, of zich als rentmeester inlaten met de verzorging der goederen, of de controle der rekeningen. Op deze wijze is de continuïteit in het bestuur verzekerd. Door hun ordonnantie aan de private instellingen op te dringen verzekeren ze ook daar eenheid in administratie en beheer.

Deze komt vooral tot uiting bij de godshuizen en gasthuizen. Proviseurs en rentmeesters gehoorzamen aan dezelfde voorschriften als hun collega's van de H.-Geesttafels, doch daarnevens fungeren directeurs of directrices, conciërgen en bewakers, meiden en knechten, die officiële sedert de 16^e eeuw aan dezelfde organieke statuten zijn onderworpen. Het volstaat derhalve de proviseurs de functie van een personeelslid te kennen om te weten aan welke opdrachten hij zich heeft te houden, afgezien of hij behoort tot het Sint-Pietersgodshuis of dit van Oliveten.

Dezelfde voorzichtige eenvormigheid wordt nagestreefd in het beheer der fondsen. De inkomsten bepalen de uitgaven – en niet de lokale of periodieke noodwendigheid – in deze mate dat er steeds een behoorlijke boni wordt verwezenlijkt, zonet spreekt het stadsbeheer van de werkzaamheden tijdelijk te schorsen. Zelfde eenvormigheid tot in de voorgeschreven gebeden en het bepalen van de uitzet.

De eerbied voor deze eenvormigheid volgt logisch omdat proviseurs en edilen onderling worden uitgewisseld en elkaar opvolgen, omdat de parochiale intendenten achteraf – of soms terzelfder tijd - superintendenten worden, omdat de posten onderling worden overgemaakt zodat noodzakelijker wijze de plooi van het ene ambt op het andere wordt overgedragen.

Buiten het uniformizeren van de statuten en de doelmatige controle van de rekeningen ging de actie van de stad niet. Zo kwam het bij haar nooit op regelmatige geldelijke steun te verlenen om de heilzame invloed een ruimer penetratiegebied te schenken of de toegestoken hulp te verhogen. Eens door private vrijgevigheid of stedelijke inmenging – zoals de Gemene-Huisarmen – ingesteld moet de inrichting met

eigen middelen voortwerken. Daaruit komt de gewoonte, zoals in de Sint-Romboutsparochie, de begunstigen wekelijks te veranderen. Hoe lofwaardig ook, deze egalitaire politiek lenigde slechts in zeer onvoldoende mate de noodtoestand van alle ondersteunden.

Mits speciale vergunning mocht deze of gene pericliterende vereniging op de openbare milddadigheid beroep doen. Doch met daarvan het reddende wondermiddel te maken droogt de stad deze hulpbron onvermijdelijk uit en vermindert ze voor alle instellingen op niet ongevoelige wijze de inkomsten. Deze omhaling is inderdaad voor de Gemene-Huisarmen en de Arme Gevangenen de voornaamste recette. Ook de Huisarmen, kerkfabrieken en stichtingen voor de jeugd trachten daarin hun heil te vinden, terwijl bovendien de particulieren in bepaalde gevallen hun bedelende hand tot de evennaaste mogen uitsteken.

Waren de ontoereikende middelen de oorzaak van een sterk verkrumelde actie, dan wordt de leniging van de armoede nog door een godsdienstig en regionaal sectarisme beperkt. Het verblijf in een godshuis of gasthuis is immers slechts mogelijk voor hem die bidt en die op de traditionele feestdagen de sacramenten wil ontvangen. Wie niet kan of begeert te bidden mag geen aanspraak maken op de bete broods, een veilig onderdak of een barmhartige verpleging. Daardoor komt het dat onze voorouders, grotendeels uit innige overtuiging, doch ook ten gevolge een materiële interesse, zulke ruime plaats toewezen aan de gewone gebeden, die ze én in het Latijn én in de moedertaal aanleerden. Ze waren de *conditio sine qua non* van alle onderstand. Deze werd ook aan de poorters en de inwoners van de stad voorbehouden. Om ervan te kunnen genieten zou de parochiale geestelijkheid het attest leveren dat de behoeftige sollicitant in deze of gene parochie woonde.

Het bekomen van onderstand – ten minste voor de kinderen en de ouderen van dagen – werd ten slotte nog beperkt door de verplichte uitzet of het entrée-geld, voor alle gestichten identiek. Uit de gegeven opsomming der voorwerpen en hun vereiste kwaliteit rijst de vraag of de armen, die bij machte waren een dergelijk kapitaal te besteden, nog onder deze categorie konden gerekend worden, gezien menig Mechels gezin, dat niet van de armensteun afhing, dergelijke weelde moest ontberen. Wel mocht het arme oudje zijn toevlucht nemen tot de H.-Geesttafel van zijn parochie. Dan viel hij ten laste van een instelling die met deze koopsom ettelijke gezinnen zou kunnen paaien. Het ja-woord hing weer eens te meer af van de tijdelijke omstandigheden en niet van de behoefte. Hem bleef nog een supplementaire kans: het vinden van een milde gever om de uitzet te bekostigen. De kinderen beschikken over een andere mogelijkheid: ze kunnen de verplichte uitzet jaren later door eigen werk op het atelier of aan het kantkussen aflossen en dus aanvankelijk leven op de fondsen van de gemeenschap.

Uit de voorgaande uiteenzetting en conclusies dringt onweerstaanbaar de waarheid naar voren dat gedurende gans het Ancien Régime de steun aan de noodlijdende bevolking totaal onvoldoende mag genoemd worden, door de verkrumeling der hulpbronnen, hun ontoereikendheid, alsmede de afwezigheid van een overkoepelende organisatie, door de beperkende invloeden van godsdienstige, politieke, administratieve en financiële aard, zodat geen instelling ervan terug schrok *aléatoire* akkoorden aan te gaan; ten slotte, omdat het tekort aan preventieve maatregelen de armoede als fataal en onafweerbaar beschouwden, vergroeid met hun gemeenschap. Tegen deze wantoestanden wil de Franse Revolutie zich schrap zetten, doch haar innovaties zullen ook te Mechelen op een vinnig verzet stuiten.

De archieven

De archieven van de C.O.O. van Mechelen kenden het gewoon lot. Onze 19e eeuwse voorzaten beschouwden hun opdracht als ten einde indien ze de verschillende fondsen – soms in twee of meer plaatsen bewaard – tot één compact geheel hadden bijeen gebracht. Verder dan deze gecentraliseerde chaos kwam het niet. De charters werden bij pakken van 50, 60 of meer samengebonden, zoals het gebeurde met deze van de H.-Geest van Sint-Jans. En ten slotte kan het nog een geluk genoemd, want het fonds bleef gaaf! Opzoekingen van kannunnik Van den Eynde brachten in een paar

fondsen een embryonnair klassement, gebaseerd op de aard van de handeling t.t.z. naar gelang het cijzen, renten of paalbrieven gold, of volgens de ligging van de pandgoederen en voor de Mechelse naar gelang de straat. Vermelden de acten twee of meer straten, twee of meer gemeenten dan wordt het dokument willekeurig ondergebracht of gevoegd bij het magma van de ongeklasseerden. Deze onverantwoorde behandeling, gevoegd bij het magma van de ongeklasseerden. Deze onverantwoorde behandeling, gevoegd bij het verdwijnen der zegels, heeft – wat niet het geval was bij de samengeknoopten - de eenheid gebroken en de transfixen uiteengerukt. De registers werden door de stadsarchivaris R. Van Aerde gerangschikt voor zover ze duidelijk hun herkomst aangaven. Aan de charters heeft hij zich niet gewaagd!

Het probleem heeft zich derhalve gesteld, zo niet de transfixen te herenigen, dan toch het fonds integraal te herstellen. Daartoe beschikten we soms over de inhoud van de documenten om langs de ononderbroken draad der eigenaars of renteheffers het volledig dossier opnieuw samen te rijgen. Dit was natuurlijk het ideaal geval en de dankbaarste methode, die door het verdwijnen van een paar schakels totaal waardeloos wordt. Een andermaal geeft de naam van het goed of de dorsale nota de oplossing. Maar niet zelden viel het voor – zelfs bij de beschouwde inrichtingen, die slechts uitzonderlijk zich van hun goederen mochten ontmaken – dat een eigendom verkocht werd, dat verschillende actieve en passieve renten door twee inrichtingen werden uitgewisseld, zodat alleen het surplus door de ene of de andere werd betaald. Bij deze transacties verhuisden de charters in een ander fonds, zonder dat de initiale aanmerkingen op de rug vernietigd of doorgehaald werden. Evenzo, de aantekeningen in een cartularium bewijzen enkel dat op een gegeven ogenblik een charter daar behoorde, maar geeft geen enkele waarborg voor de uiteindelijke positie.

Door overleg van deze verschillende methoden kwamen we tot de huidige indeling. Wordt evenwel de vraag geopperd of alle documenten zich op de rechtmatige plaats bevinden, dan moeten we om de hoger vermelde redenen ons definitief antwoord reserveren.

De transfixen worden behandeld als dossiers: ze worden gerangschikt volgens de jongste datum. Verwijzingen in voetnota oordeelden we overbodig, zelfs storend, omdat toponymie en de onomastie volledig door het index worden ingelicht, terwijl voor de juridische en chronologische studies het wegvallen van een paar documenten hoegenaamd geen rol speelt.

Charters, wier datum verdween, rangschikten we volgens de benaderende datum, gegeven door de interne mededelingen, latere verkopeningen of verhuringen, of door onderlinge vergelijking.

Bij de lectuur van de regesten valt het zeker op dat in de oudste acten de plaatsbepaling van de eigendommen te Mechelen, niet zo nauwkeurig is aangegeven als bij de latere. Die schijnbare leemte spruit voort uit de presentatie zelf van de documenten, die tot in de 14^e eeuw de plaats bepalen, niet door de vermelding van de straat, doch door de bezitter en de regenoten, hetgeen thans niet zegt, en het index onnodig en aanzienlijk zou hebben verzaagd.

Om dezelfde reden geven we daar de familienamen volgens de meestgebruikte schrijfwijze, daar de andere toch maar met een paar letters verschillen. In de regesten komen ze voor zoals in de charters. De "alias" worden op beide plaatsen aangestipt. Altijd om dezelfde reden blijft de aanduiding – in het index – van de voornaam, de functie of de hoedanigheid volkomen achterwege, net als de vermelding van de gehuchten. Deze vinden de geïnteresseerden wel terug bij middel van de naam der gemeente.

De bedragen van inkomsten en uitgaven, alsook de uitgestrektheid van de bezittingen worden in een paar trekken weergegeven om nu reeds de onderlinge verhouding en belang van de instellingen aan te duiden en van meet af ieder afzonderlijk op de juiste plaats te situeren. Daarom viel de voorkeur op de normale jaren van de 18^e eeuw en niet op de rapporten aan de vertegenwoordigers van de Franse Republiek.

De losse stukken werden in de maten van het mogelijke tot de oorspronkelijke dossiers hervormd, ten einde minstens enkele specimina van het archaische klassement te bewaren.

Niet alleen op historisch, doch ook op archivalisch gebied presenteert het archief van de C.O.O. Mechelen een haast onaangetaste rijkdom. Deze wordt het best bewezen met hem in cijfervorm te dissekeren. Alzo krijgen we voor de 13^e eeuw 318 charters, voor de 14^e 3.627 charters, voor de 15^e 2.826 dokumenten op perkament en voor de 16^e 1.230. Het overige bevat de 17^e en 18^e eeuw of samen 72 charters. Hierdoor blijkt het eens te meer dat het gepresenteerde inventaris met zijn historische inleiding een origineel oeuvre is dat de mogelijkheden opent voor verdere zeer interessante studies.